

VIGILIA

SZERKESZTI

SÍK SÁNDOR

OTTO KARRER

CHARLES PÉGUY

BRISITS FRIGYES

SÍK SÁNDOR

ANGELUS SILESIUS

IJJAS ANTAL

RADÓ POLIKÁRP

DOM. FLICOTEAUX

BALANYI GYÖRGY

MIHELICS VID

P. GYÉRESSY ÁGOSTON O. S. P.

írásai

1950 MÁRCIUS

3

XV. ÉVFOLYAM

TARTALOM

	Oldal
<i>Otto Karrer</i> : A szenvedésről	145
<i>Charles Péguy</i> : Az éj (Vers)	148
<i>Brisits Frigyes</i> : Vörösmarty költői elindulása	151
<i>Sik Sándor</i> : Jézus a Mátrában, Bocsássatok meg (Versek)	163
<i>Angelus Silesius</i> : A „Kerubi vándor”-ból (Vers)	164
<i>Ijjas Antal</i> : A látogató (Elbeszélés)	165
<i>Radó Polikárp</i> : Gyümölcslő (Vers)	182

SZEMLE

<i>Dom. Flicofeaux</i> : A nagyböjt és a húsvéti előkészület	183
<i>F. A.</i> : Egy egzisztencialista történelemfilozófia	186
<i>Balanyi György</i> : Nagy Lajos szentévi zárandoklata 1350-ben	189
<i>F. K.</i> : Chesterton és a paradoxon	193
—k —t: Szentek a mozivászonon	197
Kérdések és távlatok (Mihelics Vid folyóiratszemléje)	199

NAPLÓ

<i>P. Gyércssy Agoston O. S. P.</i> : A hétszázéves Pálos-rend	206
Házasság és család az új csehszlovák jogban	209
<i>V. K.</i> : Berda József versei	211
<i>K. A.</i> : Orosz realista írók Magyarországon	213
<i>Órdarmai Zsolt</i> : A magyar katolikus egyház a XVIII. században	215

Felelős szerkesztő és kiadó:

Sik Sándor.

Főmunkatársak: *Mihelics Vid és Rónay György.*

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4, postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzi meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekkszámla száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Egyes szám ára: 5 forint. Előfizetés: egy évre 44 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M.

A SZENVEDÉSRŐL

Talán érthető, hogy Jeruzsálem porbahullott Isten büntető vesszejének csapása alatt, mert nem állta meg helyét „a megpróbálatások órájában” — bár itt is jelentkezhetnék már az emberi értelem kérdéseivel: Miért kellett Jézus szava (és a történelem szava) szerint a „gyermekeket a falakon szétzúzni”, akik mégsem lehettek felelősek atyjuk bűneiért, — vagy egyáltalában miért csak a késői nemzedékeket sújtotta „Isten haragja”, hiszen mégsem ők feszítették meg az Urat, — és miért kellett egyképpen szenvedniök a jóknak és a gonoszoknak?

De a Jeruzsálem bukásának kérdése az egész emberiség nagy kérdésévé tágu. Izgatóbb ez minden más kérdésnél és mindenkit foglalkoztat, akár némán a szívébe zárja, akár csendes könnypatakká változva gördül le arcán, akár a mélységekből buggyan fel, mint a tengeralatti forrás, akár vadul, szökőárként csapódik a partoknak és ragad magával mindent, s mikor elviharzott, holttestek ringanak a víz színén és nem mindegyiknek ragyog az arcán a „Szajna ismeretlen halottjának” mosolya...

1. Istenem, miért hagysz minket szenvedni? És (mert ez a kérdés még valami mást is takar): miért, miért akarod, hogy szenvedjünk?

Az emberiségnek sok bajáról joggal el lehet mondani: „Ézt Isten nem akarja, csak megengedi” — tudniillik mindarról, ami emberi szenvedélyből és bűnből fakad és a népek életének borzalmaiban torlódik össze. De sok szenvedésről, melyek válogatás nélkül lecsapnak mindenkire s nem kevésbé égetnek, mint azok, melyeket bűneinkkel magunk okoztunk, nem lehet ezt elmondani. Ilyen például az a tapasztalat, hogy természetünknel fogva mindnyájan szép reményeknek, terveknek, kívánságoknak légióit ápolgatjuk magunkban, álmódzva, „milyen szép is lenni!”, s ezek hajótörést szenvednek az emberi lehetőségek határain, az emberi akarat tehetetlenségén az erősebb sorssal szemben — ezekről nem igazában mondhatjuk, hogy saját bűneink okozták, hiszen ezek természetünkkel járnak, egészen függetlenül bármelyikünk akaratától. S nem ugyanez érvényes-e arra a másik rosszra is, mellyel együtt születünk, együtt nőttünk nagyra, mely mindig és mindenhol árnyékként követ: a bizonyosság, hogy meg kell halnunk? „El van határozva, hogy az emberek egyszer meghaljanak” — s ki határozta el, ha nem Isten? Miért?

Miért? Igen, legalább ezt szeretnénk tudni, ha magán a tényen már nem is változtathatunk!

Egyesek azt gondolták, és nagy bölcs (ha ugyan nem inkább azt mondanád: nagy bolond) volt az, aki kitalálta, hogy változtathatunk rajta, elmenekülhetünk a szenvedés elől, valamennyi elől! Mivel minden szenvedés forrása az élet akarása, és minden kívánság új fájdalmakat szül, le lehet és le is kell mondanunk az akarásról, semmit se

akarjunk többé, lenni se akarjunk többé: a Nirvána, a nem-lét a boldogság!

De a menekülés a szenvedés elől — legyőzi-e a szenvedést? És egyáltalában: kiharcolhatjuk-e a nem-létet, ha már egyszer vagyunk? Mert hiszen van-e igazában hatalmunk a lét felett?

Miért kell hát szenvednünk? A kérdés megmaradt. A magyarázatok különfélék:

Nagyon sokan, akik kevésbé gondolkodtak mélyen, mint a fenti bölcs, gyorsan kéznél vannak megoldásaikkal. De ezek természetesen csak részletmegoldások: első pillantásra láthatjuk rajtuk a semmitsem-tudás tragikumát. „A kapzsiság minden baj forrása“ olvashatjuk a Sibylla-könyvekben; „az érzéki vágy, a szexuális ösztön“, bizonygatják más, épp olyan tiszteletreméltó moralisták; „a húsevés“, állítják mások — „az öröklési törvények semmibevétele“, „a kapitalisták“, „a zsidók“, „a szabadkőművesek“, „a papok“, stb., stb.... Mindezek a kikiáltók egy-egy vesszőparipán nyargalnak és féket odavetve viharzanak rajta, egyenesen Utópia országába, a szenvedéstől ment álomvilágba, mely soha nem valósulhat meg.

Megkísérelhetjük a szenvedés átértékelését és azt mondhatjuk, hogy a szenvedés jó; felebreszti az erőt, ellenállásra feszíti az energiákat, előhozza a lélek tartalékaiból a legjobbat, amilye csak van, s ezáltal leszünk igazán emberek, ezáltal jutunk el a teljesértékű életre! — Ez már igaz (bizonyos értelemben), de az élet, amire ezen az úton kibontakozunk, mégis csak mindenképpen véges és gyors léptekkel siet a halál felé!

Megpróbálhatjuk azt mondani, hogy a szenvedés — büntetés, a fájdalom vezeklés gonosz vágyainkért. Ez valóban érvényes sokféle szenvedésre. De ha ez lenne az általános megoldás, miért sujt a sors keze gyakran olyan keményen megszületett ártatlan gyermekekre és miért hagyja kényükre-kedvükre a bűnösöket? És nem éppen azok értik-e legjobban, hogy a szenvedést látókörükből messze elúzzék, élvezetek közt elfeledjék, akiknek a legtöbb engesztelnivalójuk lenne? S nem éppen azért lett-e az élvezetek iparosítása olyan kifizető üzlet, mert egy órányi boldog feledésért szívesen odavetnek egy napi keresetét? De ez sem használ semmit! Lényegében sem a dolgok, sem az emberek nem segíthetnek kijutni a szenvedésből; semmi sem tudja megszüntetni, semmi sem tud boldoggá tenni — még egyik ember a másikat sem. A gyermek biztonságban érezheti magát anyja ölén (bár a gyermekeknek is vannak már fájdalmaik, melyeket egy anya sem tud csillapítani); szerelmesek gondolhatják a szerelem első ujjongásában, hogy kölcsönösen menedéket nyújthatnak egymásnak a bajok elől, hogy a boldogság forrásai lehetnek, — míg végül ráébrednek, hogy „senki sem lehet a másik számára az, ami szeretne lenni“, hogy a legmélyebb részvét sem vált meg, mert végeredményben a másiknak is a saját problémáival kell megbirkóznia.

2. Aki nem tudja a fejét a homokba dugni és semmire sem gondolni, mint egy jámbor barom, mert a semmibe meredni a szellem számára egyenlő a kétségbeeséssel, annak csak egy megoldás marad, s ez

valóban meghozhatja jó életének a fordulatot: az az óra, melyben az ember abba hagyja a kérdezősködést az élet végső titkainak miértje után és a tényeket úgy fogadja, amint vannak: egy magasabb akarat folyományaként. Ha tud bátorságot meríteni ehhez az alázathoz, fel tudja ismerni saját semmiségét, legyen tud mondani teljes lelkéből: „Legyen meg a Te akaratod, a Te terved! Nem akarom megérteni; csak hinni akarom, hogy a Te terved jó — mert Te vagy a Jó, Istenem és Atyám”: — ez a szabadulás órája; ebben az órában jön el Isten az emberhez és megváltja őt.

A hit „homályos helyeken világító szövetnek”, mondja Péter apostol (2, Pét. 1, 19.). A hely, ahol állunk, a világ, a hívő számára is homályos: nem ért meg belőle semmit. Sokat gondolkodott az életről és rájött, hogy megértésről nem is lehet szó. Így bölcsebb dolog abbahagyni a fejtörést. Az Istenbe vetett hit mindenképpen az ember végső igazsága. Istenben hinni annyi, mint létünk észszerűségében hinni, a nélkül, hogy az egyes esetek értelmét felfoghatnánk, vagy fel kellene fogjunk. A hit felpillantás Hozzá, aki saját szeretett Fiát sem kímélte a kereszttől; a hit annyi, mint Jézussal vállunkra venni a keresztet és várni megdicsőülésünket. A hit kilátás olyan megoldás felé, amelyet nem láthatunk, amely egy másik világból jön felénk. — onnan, ahol majd látni fogunk és boldogok leszünk a hittel viselt, bátran legyűrt szenvedésekért.

Nem mintha a hit számítás lenne: „Ennyi szenvedés — ennyi menyeyi jutalom!” Hanem: ennyi szenvedés — ennyi előbbrehaladás a bensőségben, a hitben, az Istenbe vetett bizalomban, ennyi ösztönzés alázatra, részvételre és szeretetre, — röviden: ennyi belső szépség és érték az emberi életben.

A szenvedés Isten nagy titka marad. Nem érthetem meg az életet, nem érthetem meg Istent: így nem érthetem meg a szenvedést sem. Beszélhetek róla, de megoldani csak magában az életben tudom, a hívő ember megtapasztalásának segítségével.

A szenvedést a hit nem oldja fel és nem veszi el; de azt, ami negatív, ami az életünk számára ellenséges benne, Istenben legyőzi, nem mintha az Istenre vetett pillantásban megérthetnők, hanem mert az Istenre vetett pillantásban észszerűnek hisszük. A hívő számára a szenvedés egy vércsepp Jézus keresztyéről — s így felette ragyog Jézus dicsőségének egy sugara is.

Ha mindent Isten fényében nézek (s nemcsak nézek, hanem élek is!), akkor mindennap fégybemegy bennem valami a „katarziszból”, a lelki megtisztulásból, amit a misztikusok lelki „átalakulásnak”, transzformációnak hívnak. Szebb, tisztább leszek bensőmben és megtanulok mosolyogni mindenhez ami van.

Méltón szenvedni annyi, mint méltón élni. Ez csak a hitben, Isten erejében lehetséges. És a hit nem ennek vagy annak az okosan átgondolt tanrendszernek az elfogadása, hanem önmagam teljes lélekkel való átadása Istennek, az Atyának, Istennek, a Megváltónak, és Istennek, a Vigasztalónak és Boldogítónak. A hit kegyelem. Imádkozunk e kegyelemért!

Fordította: *Divald István*

Ó csillagos Éjszakám, téged teremtettek legelsőnek.
 Téged, ki elaltatod, téged, ki örök árnyékba burkolod máris
 Valamennyi teremtményem,
 A legnyugtalanabbakat is, a hevesvérű lovat, a fáradhatatlan hangyát
 S az embert, a nyugtalanságnak ezt a szörnyét.
 Éj, kinek sikerül elaltatnod az embert,
 A nyugtalanságnak ezt a kútját.
 Aki egymaga nyugtalanabb, mint az egész teremtett világ együttvéve,
 Az embert, a nyugtalanságnak ezt a kútját.
 Mint ahogy a kutak vizét elaltatod.
 Ó bősoknyájú Éjszakám,
 Ki szoknyád redőibe takarod
 A gyermekeket s az ifjú Reménységet.
 Hanem az ember nem hagyja magát.
 Ó szépséges éjszakám, téged teremtettek legelsőnek
 És szinte a legelsőnél is korábban,
 Hallgatag, hosszúfátylas éj,
 Aki által valami sejtelem száll le a földre.
 Ki kezded szétárasztasz a földön, ki a földre harmatozol
 Valami békességet,
 Az örök béke előfutárát;
 Valami nyugodalmat,
 Az örök nyugalom előfutárát;
 Valami végtelen friss balzsamot, valami boldogságot,
 Az örök boldogság előfutárát.
 Megnyugtató, balzsamosztó, vigasztaló.
 Te sebek és összezúzott tagok istápolója.
 Te ki elaltatod a szíveket, te ki elaltatod a testeket,
 A meggyötört
 És fájva fájó szíveket és fájva fájó testeket,
 A kintől
 S halálos
 Nyugtalanástól, gondoktól, fáradalomtól
 Összetört tagokat, sajtó zsigereket;
 Te aki friss
 Balzsamot öntögetsz a keserűségtől kimart torokba;
 Ó nagyszívű leányom, téged teremtettek legelsőnek,
 És szinte a legelsőnél is korábban, határtalan keblű leányom,
 És nagyon jól tudtam, hogy mit teszek.
 Alighanem tudtam, hogy mit teszek.
 Te ki anyja karjába fekteted a gyermekeket,
 A gyermekeket, kit beragyog az álom árnya
 S belül csupa mosoly, csupa titkos mosoly az anyja iránt való bizalomtól.
 A bennem való bizalomtól.

Titkon mosolyogva egy parányi vonással komoly kis ajkán.
 Te ki a gyermeket, ki bensejében úgy duzzad, hogy majd kiárad
 Az ártatlanságtól és bizalomtól,
 Anyja karjába fekteted.
 Te ki a gyermek Jézust minden este
 Karjába fektetted a Szentségesnek és Szeplőtelennek.
 Te aki a remény kapusnővére vagy.
 Ó te minden lányaim közt az első. Te akinek még az is sikerül,
 Te akinek sikerül olykor,
 Te aki az embert anyai Gondviselésem
 Karjába fekteted.
 Ó én leányom, csillogó és sötét, köszöntlek,
 Te újító, te tápláló, te nyugtató,
 Ó árnyék csöndje.
 Ilyen csönd uralkodott a nyugtalanság teremtésének előtte,
 A nyugtalanság uralmának kezdete előtt;
 Ilyen csönd uralkodik majd, de csupa fényben,
 Ha elvégeztetted ez a sok nyugtalanság,
 Ha kimerítettetted ez a sok nyugtalanság,
 Ha a kút vizét mind kimerték.
 Ha bevégeztetted és kimerítettetted mindez a sok-sok
 Emberi nyugtalanság.
 Így hát leányom, ősi vagy és elmaradtál,
 Mert a nyugtalanság e korszakában fölédzed, megemlékezel róla,
 már-már vissza is varázslod
 És már-már újrakezded azt az őt nyugalmat,
 Midőn a vizek fölött lebegett a lelkem.
 De ugyanakkor, csillagos leányom, sötétpalástú lányom, nagyon is
 előre jársz, nagyon is koránkelő vagy,
 Mert hirdeted, jelképezed, szinte már el is kezded minden este
 Az én örök
 Fényességgel sugárzó nagy nyugalmam.
 Szent vagy te, Éj; nagy vagy te, Éj; szép vagy te, Éj;
 Omló palástú Éj.
 Szeretlek téged, Éj; köszöntlek téged, magasztallak téged; az én
 nyurga lányom vagy, az én teremtményem,
 Ó szépséges éj, ó bő palástos éj, csillagpalástos lányom.
 Eszembe juttatod, még nekem is eszembe juttatod azt a nagy csöndet,
 mely akkor volt, mielőtt még
 A hálátlanság zsilipjeit fölnyitottam.
 És hirdeted, még nekem is azt a nagy csöndet hirdeted, mely akkor
 lesz, ha majd
 Lezártam őket.
 Ó édes, ó nagy, ó szent, ó szépséges éj, te legszentebb tán lányaim
 között, ó bősoknyás, csillagpalástos Éj,
 Eszembe juttatod a nagy csöndet, mely akkor volt, midőn
 Még nem kezdődött az ember uralma,
 S hirdeted azt a nagy csöndet, mely akkor lesz, ha majd

Az ember uralma végetért és jogaromat visszavettem.
Olykor már előre erre gondolok, mert valóban túl nagy lármát ver
ez az ember.

De főként azt az éjt juttatod, Éj, eszembe.

És eszemben forgatom mindörökkön.

Eljött a kilencedik óra. Választott népem földjén történt, Izraelben.

Minden beteljesült. Ez a roppant kaland.

A hatodik órától fogva az egész országra homály borult, a kilencedikig.

Minden beteljesült. Ne szóljunk róla többé. Fáj nekem.

Fiam e hihetetlen alászállása az emberek közé.

Az emberekhez.

Azért, amit tettek vele.

A harminc év, amíg ács volt az emberek közt.

A három év, amíg afféle prédikátor volt az emberek közt.

Pap.

A három nap, amíg áldozat volt az emberek közt.

Az embereknél.

A három éj, míg halott volt az embereknél.

A halott emberek közt.

A századok és századok, amíg ostya az emberek közt.

Minden beteljesült, ez a hihetetlen kaland,

Mely mindörökre megkötötte kezemet, az Úristen kezét.

Ez a kaland, mely által egyszülött Fiam megkötötte a kezemet.

Örökre megkötve igazságosságom kezét és örökre föloidva
irgalmasságomét.

És igazságosságot találva igazságosságom ellen.

A szeretet igazságát. A reménység igazságát. Minden beteljesült.

Aminék kellett. Ahogyan kellett. Ahogy prófétáim megjövendölték.

A templom kárpitja egész hosszában meghasadt.

A föld megrendült; a sziklák megrepedtek.

Sírok nyíltak meg, néhány szentem holt teste új életre támadt.

S a kilencedik óra táján a Fiam fölkiáltott

S ez a hang soha többé nem hal el. Minden beteljesült. A katonák
visszamentek a laktanyába.

Nevettek, tréfálkoztak, a szolgálatnak vége volt.

Ezzel az őrséggel is kevesebb.

Csupán egy százados maradt ott s néhány ember.

Egészen kis csoport, őrizni ezt a jelentéktelen akasztófát.

A bitófát, melyen a Fiam függött.

Csupán néhány asszony maradt ott.

Az Édesanyja is ott volt.

És talán néhány tanítványa is, ez azonban nem egész bizonyos.

Lám, minden embernek joga van a fiát eltemetni.

Minden embernek, ha olyan szerencsétlen,

Hogy nem hal meg a fiánál előbb. És csak én, én, az Isten,

E kaland által megkötött kézemmel,

Csak én, annyi apa után magam is apa most e pillanatban,

Csak én nem temethettem el a fiamat.

S ekkor jöttél te, Éj.

Ó legkedvesebb minden lányaim közt; s még most is látom én, és látni fogom örökkévalóságomban mindörökké.

Ekkor jöttél, ó Éj, s beburkoltad egy óriási szemfödőbe

A századost, a rómaiakat,

A Szűzet és a szent asszonyokat,

A hegyet és a völgyet, melyre leszállott az este,

S népemet Izraelt s a bűnösöket s együtt mind ki haldoklott, ki meghalt értük,

És Arimatiai József embereit, akik már közeledtek

A fehér gyolcslepelrel.

Rónay György fordítása

Brisits Frigyes

VÖRÖSMARTY KÖLTŐI ELINDULÁSA

Egy készülő Vörösmarty-életrajz egyik fejezetét kívánja bemutatni a jelen értekezés. Arra az időszakra szeretne rávilágítani, amelyet Vörösmarty pesti egyetemi éveit után Börzsönyben tölt el. Vörösmarty Pestről belső története szempontjából két fontos ható-elemet hoz magával: tanárának, Schedius Lajosnak befolyására benne felébredt érdeklődését a magyar mult iránt; továbbá állandó tárgykeresésének nyugtalanító izgalmát. Mindig és mindent megír. Dözsöl a műfajokban. Látszik, hogy a mű-forma csak ürügy, ennél fontosabb az önmagát közlés kényszere. Valamit vár: nagy terjedelmű és erejű ihlet vonzását, suggesztíóját, amely megszabaduljon önmaga céltalan és üres szétzóródásától. Amit ír, abból minden lehet: eposz, líra, dráma, csak léte hívó minta kell eléje. De egy nem lesz belőle. Ezt érezni versei belső idomain és felszerelésén: korabeli „lirai hangzatka”.

Vörösmarty, miközben „a száraz verseléstől” eljutott „a költés belső erejének” átéléséig, foglalkozni kezd azzal a gondolattal is, hogy verseivel a nyilvánosságra lép. Idáig csak önmagának írt. Csendben, egyre jobban izmosodó ihlettel érlelte tehetségét, versről-versre csiszolódott, alakult, ellenállhatatlanul jelentkező költői hajlamával élte legigazibb életét. Kifelé mindebből semmit sem árukt el. Szótlansága, andalgó magányossága, el-eltűnődő visszavonultsága inkább csak sajátos természetének tetszhetett, mint a költői lélek különleges velejárójának, amelyről — egy ideig — éppen környezetete tudhatott legkevesebbet. Kit is érdekelhetett volna, mint egyéni probléma, a költői egyéniség lélektana akkor, mikor maga a magyar irodalmi mű is idegen volt, amelyre „ha nem megvetéssel, de legalább hidegséggel tekintenek”, amely reménytelenül várta, hogy a magyar élet eszmei rendjébe mint egyenrangú elvet befogadják és elismerjék. Vörösmarty is legfeljebb azzal kelthetett Börzsönyben, környezetében figyelmet, hogy sok elfoglaltsága, terhes munkája között sem fáradt el érdeklődése az irodalmi művelődés iránt, annak ellenére, avagy talán éppen azért, mert eleinte egyedül, társtalanul állott.

A nyilvánosságra hívó alkalom szinte magától nyílt meg számára. Ott volt előtte a magyar nemesi udvarházak bejáratos folyóirata: a *Tudományos Gyűjtemény* s ennek szépirodalmi melléklete: a *Szép Litteratura*, amely megindulása óta járt a Perczel-családnak. De beköszöntött Börzsönybe az *Auróra* is. Vörösmarty mind a kettőt olvasta. A *Szép Litteraturában* nem sokat találhatott, ami kedvére vagy izlésére való volt, vagy amiből bárminő ösztönzést is meríthetett volna. Régeinek, meghaladottnak érezhette, amelyen már ő is túljárt. Annál jobban megragadta azonban az *Auróra*. Amt belőle feléje tárult, az maga volt az egész élő irodalom, „a Magyar Litteratura szép pirosló hajnala“, amellyel most találkozott így először. Íróiról részben már hallott, tudott is, részben itt ismerkedett meg velük.

Az *Aurórában* Vörösmarty előtt megnyíló irodalmi táj más volt, mint amit mutattak a korábbi zsebkönyvek: Petrózzai Trattner Mátyás: *Magyar Zseb-Album*, Kiss János: *Zsebkönyvecske*, *Magyar Dámák Kalendáriuma*, Igaz Sámuel: *Hébe*. „Magyar Auróra“ hajnalodott be rajta s egy derengő nacionalizmus régen várt sugarai készítették benne elő a magyar irodalom új napját. Írói már „nemzeti írók“, Bessenyei Társaságát felváltó második nemzedék, amely a nyelv-patriotizmus szenvedélyével már végleg felszabadította a deák-járom alól a magyar nyelvet, kiharcolta a nyelvnek, mint közügynek, egyetemes gondolatát és helyzetét, s a nyelv mértékével állította fel a magyar klasszikus író fogalmát: „Classicusnak az az Író mondathatik, aki a jó izlés szabásainak megtartásával, a nyelvnek pontos helyességét és a nyelv sajátosságainak ügyes használatát egybeköti“. Ez a nemzedék végére jutott a magyar nyelvújítás problémájának s a nemzeti nyelv jegyével megalkotott „Nemzeti Litteratura szeretetében és szolgálatában kereste a magyar nemzetiség bélyegét“. Ő minőségében a nyelv kikerül a grammatika elnyűtt köréből, „organos-erő, élet-principium“, „a nemzet lelkének“ kifejezője lesz, rajta keresztül valósul meg: „az ember emberiség, nemzetiség, és hazafisítása“. Ezért tekint fel ez az írócsoport a nyelvre, mint szent eszményiségre: „Szent fog a nyelv és különösen a nemzeti nyelv lenni, mind azok előtt, kik előtt a három tárgy szent, S ezért vallja róla: „A Nemzetek kulturája a nyelvvel serken fel... A nyelv a nemzeti kulturának első gradicsa“.

Sok van e gondolatokban, ami emlékeztet Herderre s a német romantikus filozófiára. Mindkettő most kezd elterjedni a magyar közgondolkodásban. De alapjai a magyarságnak elaléltóságából magához térő nemzeti ösztönéből forrtak ki. S ha az, ami az 1790/91. országyűlésen s azóta történt, egy ideig a latin nyelvvel küzdelembe szálló reakciós folyamatot mutatja is, csakhamar egészen világos cél felé tör, a nyelv jelszavával elindított s annak a jegyében megharcolt első literalis szabadságharca lett a nemzet szellemének. Az aztán természetes volt, ami utána következett. A magyar nyelvvel együtt felszabadult a latinos műveltségnek eddigi egyirányúsága s az erősen széttagolt magyar írók a maguk nacionalizmusát, műveltség-eszményét és irodalomalkító programját sietnek a nyelv anyagává tenni s velük a nyelvnek immár nyílt területét kitölteni.

Ennek a különböző értelmezésű magyarságra törekvésnek élesen s zét-

váló rétegződését nyújtja az *Auróra*. Írói között van az öregedő Kazinczy — felvilágosult magyarságával. Az új, a honfoglaló nyelv fényében úgy áll, mint egy diadalmas gondolat meghiggadt hőse. A nyelvújítást már egyetemes jelentőségben látja s a nyelvet a szabad szellem letéteményének, mint a magyarság legnagyobb képessége és öröksége biztosítékát és olytatását tekintti.

Ott volt az *Auróra* írói sorában Kisfaludy Sándor. Ő az egyetlen, akinek — habár szűk nemesi osztályterületre elhatárolt, — de pontos és kész magyarság-fogalma van:

Tartsd meg Isten Fejedelmünknek.
Nemzetünknek, Törvényünknek
Háromágú kötelét!
Egy testté vált lételet.

És ott sorakozott fel az *Auróra*ban az írók új serege, tanítványai s ihletjei Virágnak és Berzsényinek, a deákosoknak és magyarosoknak, Anonymusnak és igazában az egész magyar multnak, küldöttjei az idők teljességének. Fogalmilag alig határozható meg az a forrás, amelyből felszökken magyarság-érzésük. Az idők logikája hozta őket. Jöttek, mert jönniök kellett. A politikum éppen úgy hiányzik belőlük, mint a történelmi távlatú szemlélődés. Egyelőre csak hősi mult-tiszteletből felszított lelkesülés, az odatartozás ethosza ég bennük. Hadi regéket, nemzeti drámákat, harc-szózatokat, „a magyarnak keblét tartós indulatokra felgyulasztó magyar ősi tetteket” írnak: Döbrentei Gábor Kinizsíról és Salamonról, Horváth Endre a Szittyá üdöröl, Kisfaludy Károly: Szilágyi Mihály szabadulásáról, Teleki József Eger vár ostromáról, Horváth István Árpádról, amint Pannonia hegyén áll. A mult ködének terhe megint s réjtelve omladozóban van. Szemere Pál magyar mythológia után vágyódik, s „a magyarok istene felől gondolkodik”. Horváth István pedig már szinte elragadtatásba esik: áldozatot bemutató Fő-tálotst lát s hallja az éjig felható ős magyar imádságot: „Aldott legyen a Magyar Nemzet Élő és Éltető Istene”. Valami szokatlan esemény van kitérőben. Nagy idők előestéjében áll mindenki, a vére, a multja, a történelem ismeretlen kelete felé fordul és — vár. Mintha valakinek a fogadására gyűlne össze ez a sok lelkesült izgalom s ki-kitörő hős-tisztelet. Ebben a kis írói csoportban készül a századelő legnagyobb eseménye: a multtal egybekapcsolódó, ehhez magát lelkileg hozzá hasonló történelmi magyarság felavatása. A nyelvszeretet fölnevelte a nemzeti műveltség legszebb egységét: a hazaszeretetet. Az irodalom új fejezet felé indította el a magyar történelmet. Kisfaludy jó címet választott folyóiratának: valóban *Auróra* volt.

Vörösmartyt az *Auróra*nak ez a történelemből táplálkozó magyarság-kultusza termékenyen és eddig elrejtett költészetét is igazolónan ragadhata meg. Érezhette, hogy időszerű úton jár. Mindegyik réteghez vonzotta valami, de egyéniségéhez, költői látásához legközelebbül és legkedvesebben Virágék iránya állott. Legkevesebb újságot azonban az *Auróra* nyelvében talált, amely átmetszetét mutatta a megbolygatott, a felzavart, a különböző nyelv- és stílusképzettel áterjesztett s friss kialakulásra váró

irodalmi nyelvnek. Sok volt itt a zavar, a hajszoltság, az erőtetettség, a mesterkélttség, de ugyanakkor tagadhatatlanul ott zsongott benne a költői nyelv-rügyezés sokszinű, gazdag, ifjú erjedése is. Mintha Vörösmarty e forrongó nyugtalanságban önmagát látta volna viszont! A nyelvújításnak az *Auróra*ba is átcsapó hatása sem lepte meg Vörösmartyt, nem is csinált belőle sem elvi, sem gyakorlati nehézséget. Már előbb megismerkedett vele. Amióta irt, a nyelvújítás szavai ellepték az irodalmat, tele volt velük a levegő. Vörösmarty elismerte és izlésével mérsékeltlen befogadta őket használatába. Ki tudja, honnan, kitől kerültek hozzá? A valóság az, hogy ifjúkori költészetében már ott szolgálnak. Javarészt olyan szó, amely mindmáig megmaradt s él tovább: Agyargó, alak, alkony, andalog, arcz, álom, álnok, árbocz, árny; — baj, báj, bájló, béke, bűn; — czim; — csalatott, csalogány, csalódás, csalódik, csend, csillám, csont; — dagály, díj, düh; — elme, enyhely, erő, esik, estszél; — ék, érdem, érdemény, évszak; — fellengés, fém, fény, fuvalom, fűlmile; — gyásztalanul, gyász, gyök, gyönyör; — hangzat, hirlő; — ijedelem, ingás; — kegy, keltem; kék, kény, képzemény, képzet, két (kétség); — lak, lakhely, látkör, lebeg, létel, lomb; — menet, mulékony, mü; — negédes, nemzés, nyomorú, nyugat; — ör, őrangyal; — perczemet; — rejték, remek, remény, rém, rom; — sanyar, sir, sirlak; — szomj, szomorgó; — táj, társ, tulajdonos, tünemény; — ügy; — vágy, váz, veszély, vég, végzet, végzés, viadal, világ, visszhang, vita; — zavar. Mindezek az új szavak benne kavartak képzelete kohójában, az ő stílus-újításában. Ennek varázsában eltűnt újságuk vonzó vagy taszító érdeke. Vörösmarty nyugodtan láthatta, hogy nem maradt el kora új irodalmától. Sejthette önmagáról, hogy ő is ide való. Talán jobban, mint sokan mások.

Csak egy lehetett, ami Vörösmartyt szokatlanul érinthette az *Auróra* magyarság-programjában: hiányzott belőle az, amit Székesfehérvár történelmi hagyománya nevelt föl benne: „a szent királyok“-ra utaló gondolat öröksége. „Fehérvár“ című (1823) költeménye mutatja Vörösmarty magyarság-szemléletének első kifejezését. Az alap: a multnak és a jelennek összehasonlítása, a jelen sivár hanyatlásának feljajduló felismerése — Virág és Berzsenyi költői hagyatékából való. De a mérték és az arány, amelyre ez a viszonyítás felépül, egészen Vörösmartyé, aki Szent Istvánhoz, Szent Lászlóhoz és Kálmánhoz, mint a szabadság, törvény és a haza megalkotóihoz fordul vissza „a nemzet elaljasodott“ korából — új erőért. 1823-ban írja ezt a költeményét, amikor már élni kezd benne a Zalán futásának eszméje s még akkor is ebben a szintézisben látja a magyarságot. Sőt a Zalán futása conceptiója is itt világlik fel előtte s ebből az egységből sarjad ki. A mottó innen csendül fel:

Törvényt s hazát, mely ezredekre
 Jussion, adánk kezetekbe: már ti
 A nagy hazát nem képesek őrzeni,
 Szép tartományit veszni hagyátok. Oh
 Most tépni kezdvén léteteknek
 Szent kötelét, mire várakoztok?

Vörösmarty ezt a szent királyokhoz fűződő kapcsolatot s vele egész történelmi szintézisét azonban csakhamar felbontja, végleg elejti s maga

is egészen áthajlik az Árpád-ideára, az ősmagyar időkre. Mi magyarázza meg ezt az ihlet- és anyag-áttételt, Vörösmartynak ezt az első lelki elhajlását? Miért nem lépett rá Vörösmarty erre a szent királyi költői földre s miért fordult vissza a honfoglaláshoz? Hiszen ott minden készen várta. Újszerűbb, merészebb is lett volna, mint Zrínyi, akihez ekkor kezd vonzódni. Talán azért, mert elnyomta a korszerű történelmi tárgy ránövő kényszere, talán azért, mert élesebb összeütközésbe került volna a törvény és szabadság eposza útján a tényleges kormányzati rendszerrel, talán azért, mert megalkudott a kor racionalista felfogásával, amely egészen elfeledkezett „a szent királyokról” s csak az ősi mult érdekelt? A tény az, hogy Vörösmartyban ez a fehérvári hang örökre elnémul. Eggyel több adat azokhoz az utakhoz, amelyeket Vörösmarty csak megkezdett, de sohasem járt végig. Izgató probléma arról a Vörösmartyról írni, aki — mint Michelangelo tanulmányai — csak nagyszerű torzó, tragikus végzete a maga geniális ihletének, soha el nem készült csonka szobor, meg nem nyílt titok. Kevés hozzá hasonló író akad a világirodalomban, akinek, mint neki is, oly sokszor hangtalanság lenne a története...

Ilyen belső és külső előzmények után jelenik meg első költeménye *Virág Benedekhez*, a *Tudományos Gyűjtemény* mellékletében: a *Koszoruban*. Nincs benne semmi rendkívüli. Hasonló költői levelekkel ekkor el volt árasztva az irodalom. S a költemény mégis fontos — Vörösmarty szempontjából. A szokásos ragaszkodó köszöntés — a korstílus szokásos dívatja szerint — minősíthető bóknak, itt azonban többet is tartalmaz: Virág irányának nyilvános megvallását, de ugyanakkor a maga költői munka-programjának feltárását is. A sorok között Vörösmarty szerény tudatossággal hivatkozik eddigi fejlődésére, a maga ihlet-történetére, úgy is lehetne mondani: egyéni tárgyterületére. Ő talált rá, egyedül, Virág csak erősítő példaadás volt. Virág és nem Berzsenyi! Virág a felriasztó, a kezdet, a nagy vető, az alapozó, a meglátó. Berzsenyi csak a szöveget fokozó, a hangékesítő és tartó. Virág a mester, Berzsenyi már a nem-sokára elért pályatárs. Vörösmarty megcsodálni való alázattal áll Virág előtt. Csak adatgyűjtő kedvéről beszél, egy még benne felhalmozódó, néma anyagról. Pedig ekkor már történeti drámák rajzanak lelkeben s képzelete az ősi időkről kezdi felszaggatni a történelem éjszakáját:

Engem serdülő korban megbájola nyelve
Győztes apáinknak, s noha lassan, szüntelen érzem
A titkos lángot, mely ösztönt nyujta erőmnek.
Így haladék akadozva soká. Megláttalak aztán
Kis számu jeleseink közt téged, s a mire eddig
Kedvem volt, megerősödvén példátok által,
Folyvást és hevesen követém...
Legtöbbször mégis történeteinkbe tekintvén.
Szívemelő tettet jegyzek ki az ősi időből.

Sokkal több jelentőséget tulajdonított az Aurórába beküldött másik két költeményének: a *Toldinak* s a *Juhász és Bojtárnak*. Vajjon megjelenhetnek-e, s ezzel beléphet-e az új irodalom munkásainak vágyva vágyott sorába? Versei mellé levelet is mellékel. Kisfaludy Károly válaszából, amely a levélről, mint Vörösmarty „szerény indulatja, hazafias

buzgósága tanujáról“ beszél, sejtethjük, hogy mennyire Vörösmarty lel-
kének „kinyomata“ volt annak minden szava.

A *Toldi* igazi bajnoki vers, Vörösmarty olvasta Ilosvait, pontosan követi részleteit, csak a csehnek adott nevet s a szereplőket bővítette ki az anya és a leány személyeivel. A költemény annak a Vörösmartynak az alkotása, akinek temperamentuma ekkor már telítve van heroikus indulatokkal, képzelete pedig csupa villámlás és rengés. A versnek a mérész és nagy hasonlatok, az izgatott cselekmény fokozása, az egymást dúló szenvedélyek párbeszédei antik epikai hőfokot adnak. Valahogy nem is illik bele a vers az *Auróra* szende tájékába, ahol „lány himzetekben olvad a mező, báj, csend terül el a kies virányokon, ékes virágok a csendes érzetek rokonai, esdeklő bánat reményei repkednek szét s bizonytalan tárgyért hevül a lélek arany phantasiája“. Mintha Vörösmarty előre tudta volna ezt, költeményét záró szentimentális idilljével ellágyítja és divatossá finomítja annak nyers, vad hangulatát. Ezzel az engedménnyel *Toldi Kisfaludy Sándor-féle* „fájdalomtól mordonkodó, keblében vérző szívű“ regehőssé alakul át, aki mögött szinte hallani a rákiáltó szót: „Ne féltsd Magyar étedet!“ A vers stílus-egysége így megtört, a költői érték vesztes lett, de — olvasmány-értékhez jutott. Kisfaludy Károly el is fogadta közlésre.

Nem ez lett azonban a sorsa a *Juhász és Bojtárnak*. Kisfaludy elismerte, hogy „szép és lágyan írt idyll“, „nyelve tiszta és szép“. De — a szépnem kényeskedő előítéletére való tekintettel — megijedt, „a juhász és bojtár“ nevezettől. Több cselekedetet is kívánt s különösen „graecismust“ sürgetett. Visszaküldte tehát Vörösmartynak, hogy dolgozza át. Kisfaludy ítéletében a szerkesztő nyilatkozott meg! Egy nevén vezetett, de idejét megelőzően betoppánó, vendégjogot még nem kapott „pór“ szóért feláldozta az egész verset. Cselekedetet kívánt s ugyanakkor nem vette észre, hogy a költemény történése a bojtár lelkében zajlik le s ide Vörösmarty szívéből van átültetve. Egyébként meglepő, hogy „graecismust“ követelt Vörösmartytól, aki „a dicső görögöséget“ csak egyszer említi ifjúkori lírájában, itt azonban — utoljára — áldozatul esett a görögösség epigon irodalmi divatjának s tipikusan korszerű szalon-idillt írt. Édeskés, lány tájhangulatával, andalgó, busongó olvadozásaival, kódalakként lengő leányszépségével, a szerelmet kedvesen példázó természeti képeivel, amelyből újra meg újra kifejlik „a képző erő és a szép emlékezet“ — a költemény odavaló volt az *Auróra* „sok színű koszorújába“. Sőt: A juhász és bojtár férfiatlanul szétlazított, ellágyított alakjai szélső alakrajzát mutatták a „graecismus“ elkorcsosodásának. Inkább tehát a műfaj sorsát kellett volna sajnálnia, mint a névtől a stílus megsértését s a közönség ízlését felteni.

Ez volt az első eset arra, hogy Vörösmarty kritikában részesült, még pedig — hite szerint — az arra legilletékesebb helyről. A kritika fájhatott neki, talán éppen azért, mert alapjában egy olyan műfajjal kapcsolatban érte, amely számára már elnyűtt is volt, s amelyet csak azért vett elő, hogy benne szerelmét leplezze s így valami belső igazsággal mentse ezt a hanyatló műformát. Nem a költeményen, hanem a tehetségén fájlalta a kapott sebet. A verset nem dolgozta át, de a műfajt

ott hagyta. Nemsokára majd újra elveszi, hogy más formában teremse újjá. Egy kis időre a lírától is visszavonult. Titkon dédelgetett drámaíráshoz tért vissza. A nyilvános elismerés elmaradt sikerének kárpótlását pedig baráti körének bizalmában és serkentésében kereste.

Ezt a baráti kört a bonyhádi, később pedig dunaföldvári plébános, Egyed Antal és káplánja Teslér László alkotta körülötte. Vörösmarty a Perczel-családon keresztül ismerte meg őket s ott tartózkodásának két esztendeje alatt „a Haza, az Ész s a Szív dolgában” igen meleg barátságot kötött velük, mely még Pestre távozása után is jó ideig eltartott. E baráti társasághoz tartozott levelezésével Klivényi Jakab nádasi káplán, majd berkesdi plébános, ki a pesti egyetemen volt Vörösmarty tanulójárja. S e körhöz csatlakozott később érdeklődésével Juranits László értenyi plébános is, akiről az irodalomtörténetírás eddig elfeledkezett.

Ez az „édes örömi” társaság, melyben a beszéd „csak a Haza, csak a litteratura volt” önmagában jellemezte a katolikus világi papságnak ezidőbeli irodalmi nemzedékét, amely párhuzamosan haladt a világi írókéival. A szerzetes tanári írók sora lassan fogyóban, ritkulóban van. Csak a szelid Guzmics Izidor csillaga ragyog még fenn, Virág Benedekre pedig az idő terhe nélküli szép nyugalmával száll rá az öregség alkonya. Révai Miklós már inkább tanár, Versegly Ferenc, Baróti Szabó Dávid és Rajniss József pedig meghaltak. A tőlük támasztott versengés harci zaja elült, finomultabb „tónus” váltotta fel, s a litteratori örökséget megfáradt kezükből a Kazinczytól „felavatott” világi papok lelkesültsége veszi át. Ők is odatartoznak a magyar irodalom „szép hajnalához”.

Igy együttesben egy egész korszakot képviselnek. Juranits László a régi magyar klasszikusok „édességének és könnyűségének” rajongója, Berzsenyi és Faludi tisztelője, az Auróra íróit azonban „erőszakos, izetlen, kifecamító módjaik miatt” már nem érti. Egyed Antal a deákos iskola és izlés neveltje. Ettől ihletve fordítja Ovidiust latinosan visszhangzó lantjával, elégiákat ír, s elfogja „a szép szándék” „atyáink harcát” megírni. „Erato heve” azonban a falu örömei között csakhamar kialszik benne. Klivényi Jakab nem tud kibontakozni, elsüllyed az önmagával vívott belső küzdelmekben. Csak az irodalom szeretete, mint nemesítő szórakozás, marad meg érdeklődésében. Teslér László az új idők literator-papja, Kazinczy barátja, lelkes magyar, művelt, sokat olvasó, választékos ízlésű, európai irodalmi látóköri, friss ember. Nem alkotó, inkább befogadó lélek, de tud irányítani, izgatni, ráhatni. Ő rá várt Vörösmarty kedélyi életének felhangolása.

E baráti társaság irodalmi hatása Vörösmartyra ma már nem látzik nagy jelentőségűnek. Inkább Kazinczy dicsősége ragyog róla vissza, mint amennyit jelent Vörösmarty fejlődésében. Együttlétük egy kis Széphalmot varázsol a Dunántúl vidékére: Kazinczy nagy kedvével és szenvedélyével örülnek egymás literatori lángolásának, telnek el a Szép irodalmi csodálatával s „a vendégajkú nép” közt lelkesednek a magyar nyelv haladásáért. Különösen Teslér László a legodaadóbb Kazinczy-közvetítő. Kazinczytól tanulja az irodalom-szeretetet, a levél-stilust, a kedveskedő hangot, a dédelgető kritikát, a kiváló barátságával dicse-

kedő kevélykedést, és — a felfedezés vágyát. Legközelebb ő áll Vörösmartyhoz s viszont a legértékesebbet ő kapja tőle: a kitáruló bizalom baráti ajándékát. Teslér vezeti be Vörösmartyt Shakespeare világába, küldi meg számára Herder műveit, magyarázza neki Schillert. Ő olvassa elsőnek Vörösmarty költeményeit, drámáit s Vörösmarty csak az ő kritikáit hallgatja meg, de — feltűnő érzékenységgel.

A bonyhádi barátok közvetlen köre nem soká maradt együtt, csakhamar elszakadnak egymástól. Teslér László már 1821 őszén Pinczehelyre kerül, Egyed Antal pedig 1822 tavaszán paksi plébános. Így tehát csak levél útján találkoznak. E levelekből azonban valami rendkívüli tisztelet, a jövőendő nagyságnak adózó hódolat sugárzik Vörösmarty felé. Mindegyikük érzi, hogy köztük Vörösmarty az igazi költő; ők pedig lassan lemaradó, csupán „szép szándéku és lelkü zönögők“. Mindegyikük elárasztja őt azzal a legjobbal, amivel csak tudja. Versenyeznek abban, hogy ki fokozza Vörösmarty alkotó kedvét, ki avassa be tanácsaival — Kazinczy vágya szerint — a szépség titkaiba, ki legyen az érdem, hogy „a költésben nagyobb ösztöneire“ volt. Teslér elhalmozza könyvekkel s nagy jövő jóslásával hajol meg tehetsége előtt: „Én azt hiszem és tudom, hogy Te hazánknek nagyobb embere fogsz lenni, mint voltak Racine és Corneille... A hazát Te fogod dicsőíteni, s a haza Téged.“ Klivényi Jakab csodálattal szemléli Vörösmartyt, „hogy oly sok terhes munka alatt el nem csügged“. Juranits László Pázmánynyal és más hajdani jelesebb íróinkkal kívánja megismertetni, „hogy el ne tévessze a célt, és a mostani zavar között a tiszta folyamból merítsen“. Mikor pedig megjelenik a Zalán futása, Klivényi különben mindig fanyar és panaszos hangú levélén szokatlan öröm árad szét: „Dicsőitem Árpád győzedelmeiben a diadalmas író!“ Teslér boldog büszkeséggel írja meg Vörösmartynak Kazinczy e hozzá intézett dicséretét — az ő legnagyobb dicsőségét: „Literaturánk a maga új díszét, Vörösmartyt, Neked köszönheti...“ Többet is tesznek. Mindketten fáradhatatlan buzgósággal gyűjtik az előfizetőket Vörösmarty munkáira s „édes-örömmel“ terjesztik neve hírét: „Poétáink elsője“ jött meg! Mintha csak ők adták volna Vörösmartyt a magyar literaturának!

Vörösmarty baráti vonzalommal viszonozza ezt a sok-sok feléje hajló szeretetet. Ezen a viszonzáson a szerénységnek és a tiszteletnek különös bája is ömlik el. Egy pillanatra sem téveszti szem elől, hogy literátor-társai nemcsak barátai, hanem papok is. E magatartása határozza meg prózai, de főleg költői levelei hangnemét, melyben éppen annyi a most még eleven és áhítatos hit, mint a baráti ragaszkodás bizalmas melege. Persze, az a tény, hogy barátaiktól már távol él, s érzését levél útján közli velük, egy kissé stilizálja barátságát. De viszont a levél megszabadította a közellét zavaró feszélyzettségétől s jobban, őszintébben, beszédesebben — s ami e korban igen fontos: — irodalmibb formában is rábízhatta magányos, szenvedő szerelme titkait. Így lesz levelezése nemcsak az ő számára terhet oldó könnyítés, hanem baráti részére is lélek-váltás. Hiányzik belőle az önző kisszerűséggel csak önmagáról beszéltető egyoldalúság és unalom; igazi frissítő érzésoztás hullámszik benne. Valódi levelek! Mindegyikükhöz — az ő hely-

zetüknek megfelelően ír. Ebben éppen annyi férfias tapintat, mint művészi gyengédség van.

Teslérnek előre örül, hogy viszontláthatja s együtt örülhet vele:

A dolgainktól megmaradt üdöt
Ó mely vidáman fogjuk tölteni!
Együtt csevegvén; vagy hallván, ha lágy
Hangokra ébredt hegedűd hurjain
Szívszaggató nótáid zengenek!
Vagy tul az élet megszürcült körén
Shakespeare világát választjuk lakul,
Hogy, míg zajával eltelik szívünk,
Ne halljuk itt a külvilág zaját,
Mely édes álmainkat elveri.

Klivényi lelki vívódását a maga bánatával szeretné enyhíteni:

...keservedben keseredve veszek részt.

Egyedtől ő kéri „buba merült lelkének ... a kegyes ég legjobb adományát: a barátságot”.

Vörösmarty mindenről ír, de költői hajlamáról, vágyairól tartózkodóan, szemérmesen, jó ideig hallgat. Így tehát arról sem szól, hogy mit fogadott el barátai irodalmi tanácsából. Egyénisége erkölcsi szépségére vall, hogy a maga tervező szándékait elleplezve — amikor megtudja, hogy Egyed „az ősi hadak rendét s a mostanit” készül megénekelni, előre örül sikerének:

Ne titkold.
Őnts, ha lehet, szaporán a magyar észre sugárt...
Nemzeti érzésünk gyulana általad is...
...De ha mindezt fényre vihethéd,
Mennyire jutna neved, mennyire érdemeid.

Később azonban, midőn titka kitudódik, fölenged és közlékenyebb lesz. Teslérnek megmutatja kéziratot munkáit, aki örvendezve adja tovább barátainak. De minden szerénysége mellett is Vörösmartyban mindvégig van valami határozottság s különmaradó távolságtartás. Útja világos, tudja, mit akar s a maga lábán kíván járni.

A bonyhádi idők rövid, de édes napjai is lassan lenyugszanak. A hivatás szava elszakítja egymástól a baráti kör tagjait. A levelek is ritkulnak, s aztán elmaradnak. Emlékek aranypora csillog fel utánuk. Így is volt jó. Ekkor lép Vörösmarty mellé a több, mint barát, az eddig is közös csodálattal körülrajongott eszmény: Shakespeare. Vörösmarty csztatlaul maradhatott vele, lehetett az övé. A bonyhádi Széphalom mellett nőni kezdenek az irodalom hegyóriásai.

Börzsönyben vagy Bonyhádon ismerkedik meg tehát Vörösmarty Shakespeare-rel, s nem szakad el többé tőle soha. Költői ifjúságának ő az első alakítója, s utolsó lángját is Shakespeare lehelete gyulasztja fel. A legnagyobb, s tehetségét folyton mélyítő és színező benyomást tőle veszi, s szellemi útítársa marad mindenkorra. A filológia már eddig is sok gondolat-anyag shakespeare-i átvételét mutatta ki Vörösmartyban, s bizonyos, hogy a kutatás e téren még nem fejezte be egészen a

munkáját, marad még kideríteni valója. Ennek a kölcsönzésnek azonban mélyebb alapjai vannak, s ezek Shakespeare és Vörösmarty költői alkotának rokon vonásáig érnek el. Nem szeretnők az „error admirationis” megtévesztő látszatával Vörösmartyt hamisan és fölöslegesen is érték-többletbe juttatni, s képessége körét hozzá nem méltóan megduzzasztani. De viszont a lélektani igazság tisztánlátásának vágya kívánja, hogy szemügyre vegyük e két rendkívüli tehetségnek egymáshoz való viszonyát.

Shakespeare minden közelébe jutó író magával ragad és meghódít. Nagyságáak szinte törvényszerű sodra elől Vörösmarty sem vonhatta el magát. Nem is ezen a tényen fordul meg egymáshoz fűződő kapcsolatok történetének jelentősége, hanem azon az állandóságon, amellyel Vörösmarty felszívta költői szervezetébe és megtartotta azt, ami Shakespeare-ban kifejezhetetlenül Shakespeare-ies. Nem átmeneti vagy részletes hatás-felvételről van tehát nála szó, hiszen akkor be kellett volna következnie az elszakadásnak is, amely nem jött meg, hanem valami egészről, egy mindig eleven folyamatról, amely itt kezdődött s Vörösmarty később kibontakozó sajátos alkotó természetével olvadt össze. Ebben mindig volt és van valami, ami egészen csak ő, de ebben a „csak ő”-ben is Vörösmarty úgy önmaga, ahogy Shakespeare-al dolgozta ki költői szervezetét azzá, amivé lett. A költői én kialakulásának azzal a ritka módjával állunk itt szemben, ahogy egy költő egyéniségének sérelme, vesztesége nélkül termékenyíti meg fejlődését, bővíti, tágítja formáit más költő egyénisége kisugárzásának befogadásával s így teljesedik ki a maga személyiségévé. Ez csak úgy lehetséges, hogy a két költő én, az „individuum ineffabile et incomparabile” mérhetetlenül gazdag és átláthatatlan területen, valahol és valamiben rokon.

Vörösmarty, mondhatni, fejlődése leglogikusabb s legszükségesebb pillanatában találkozik Shakespeare-rel. Élmény-vonzalma rátalál az őt lekötő legjobb anyagra: a történelemre, ihletét a heroizmus szenvedélye hevíti és izgatja, eszmélkedő hajlama, mely eddig is korát meghaladón erett volt, mindinkább ráhajlik a lét általános szemléletére: mindent összefüggően kezd látni. Éppen ezzel az utóbbi vonásával kezdi elhagyni magyar társait s jut el arra a pontra, ahol tehetsége sors-fordulóhoz ér: vagy megáll s akkor visszahanyatlik Virág és Berzsenyi retorikus, de már fejlődni nem tudó pathoszára, magát túlélt klasszicizmusára, vagy pedig kitor az őt eddig hagyományaikkal felnevelő, de fogvatartó kezekből s arra az útra tér rá, amelyre öntudatlan erői ösztönösen irányítják és viszik. Ide azonban felszabadító kell. Ez volt Vörösmarty számára Shakespeare.

Angolul nem tud, német fordításban olvassa tehát Shakespeare-t, valószínűleg az akkor legismertebb Tieck-féle kiadásban. Vörösmartyt Shakespeare nem alakítja át, hanem magához emeli. Az alap Vörösmarty-ban megvolt hozzá. Kozmikus erejű és terjedelmű képzelete, amelyben elfér ember, természet és világ; gondolati és eszmei érzékenysége és szenvedése, amely világosságért, látásért és értelemért küzd s az igazság erkölcsi nyugalalmát keresi; egyetemes érzülete, mely együtt öleli fel a történelmi és az örök emberi létformát; nyelvének befelé

kibővülő térfogata és távlata, amelynek mindig érzelmi hajlékonysága, igazában azonban a gondolat boltozta fel és töltötte ki — elbírta a Shakespeare-i világ rászálló terhét, amely akkor is, azóta is az emberi lélek legnagyobb költői birodalma. Elbírta — de nem tudta magán egyenletesen elosztani. Vörösmarty — mint aki hirtelen jut fel egy hegy magasságába — Shakespeare-től féktelenül, egyszerre veszi át az egész ember s az egész élet látásának és feltárásának szenvedélyes szabadságát. Igen, igen! Ezt várta már régen, ennek homályos vágya feszült, viaskodott benne, ezt kereste, izgalmait, nyugtalanságát hánykodtató céltalanságában, tárgyhajszolásában, szavai sűrűjében, rejtekében: Így látni s felbontani az embert küzdelmei és története örök kettősségére: ösztöneire és szenvedélyeire, egyénisége törvényeire és sorsa kockázatára, erényei nagyságára és bűnei mélységére, erkölcsi fenségére és reménytelen kárhozatára, szerelme tündéri szépségére és lealjasító gyalázatára, léte boldog értelmére s világosságát vesztő elsötétedésére, Istenbe vetett alázatos hitére és végzetét átkokkal vereső kétségbeesésre, egy nemzett dicsőségére s az emberiség szégyenére, a teremtes remekére és elrontott rútságára — az ember minden végletességére és lehetőségére, megcsodálatóan és megfélemlítően. Így és nem úgy, ahogy eddig látta az Aurórában: „kékellő violák illatozása, szirtpatakok vad zajgási között, arany sugárok reszketése alatt, vagy előntve a sötét felhők közül kibukkanó hold titkos homályából, a szerelem rózsaláncával a homlokán, a föld határán túl szállongó ábránd-világos elmével“.

Vörösmarty meglátta ezt a shakespeare-i világot, ettől beleszédült a „költői erő“ élvezetének és kiélésének felszabadulásába, de elfeledkezett Shakespeare-ről: a művészről. Azt a fegyelmet, nyugalmat és tárgyilagosságot, amellyel Shakespeare megalkotta művészte valóságát, Vörösmarty elvesztette szemei előtt annak a sugalló világosságnak a fényénél, amely Shakespeare-ből csapott feléje. Elvileg és elméletleg még nem fedezi fel őt, hiszen nincsen vezetője hozzá. Nem is abból az irodalmi érték-távlatból szemléli, amellyel későbbi korában majd ő lesz az első igazi Shakespeare-magyarozó, hanem csak úgy ösztönös tetszésből. Mindenesetre Vörösmarty költői érzékének egyik legfényesebb vonása, hogy — kortársaitól elütően — nem fél Shakespeare-től, egészen elfogadja s minden „borzalmait“ ellenére is megszereti benne a legnagyobb költői csodát. Ezen az ösztönös vonzódáson követi Shakespeare-t s indul el az ember világa felé. Ő is az egész embert akarja látni, s vele az életet bemutatni; ő is úgy szegődik az ember mellé, mint Shakespeare: olyan érzésekkel s gondolatokkal telíti meg, amelyek a költői érdeken túl az embernek egyetemes létviszonyára, helyzetére, természetes és természetfeletti kapcsolatainak határterületére vonatkoznak. Vörösmartyból azonban hiányzik a mérték, az egész életet és minden embert intuitíve átélni tudó képesség. Ő csak drámai tért tölt ki, de nem ábrázol. Az embert nem az életből lesi el, hanem képzetéből egy helyzetbe vetíti ki. Cselekménye tárgyát egyoldalú indulati anyagból vonja ki — temperamentuma még hozzá a duzzasztó hőmérséklet! —, ez azonban nem az életnek tragikus vagy kiegyenlítő törvényszerűséggel megnyilatkozó alapszenvedélye. Ezért nem tudja eseményét egye-

temes emberi jelentőségre fölemelni s a lét leverő vagy fölemelő értelmét belőle fölmutatni. Alakjai is egy szenvedélyből vannak gyúrva, nem terjednek túl indulatuk határain. Nem tudnak megnőni olyan nagyra és olyan magasságba, hogy az ember szimboluma virágozzék ki rajtuk. Magukban maradnak s csak helyzetük magyarázói lesznek. Ami pedig megszólal bennük, az nem sorsuk önként felsajgó értelme, hanem Vörösmartynak rajtuk felrobogó gondolati pátosza. Vörösmartyt fiatalon érte a Shakespeare-i hatás. Ami e fiatalságban genialis és kész volt, azt halatlansul megtermékenyítette és magához hasonította, de ami fejlődésben volt, azt megzavarta: A tehetség és az erő arányait feldarabolta és szétválasztotta benne. E nagy távolságon át tűnt ki, hogy Vörösmarty sem embereket, sem világot nem tud teremteni. Egy alakja sem maradt, aki belőlünk való volna, mindenkori valónkhoz hasonlítana, hozzánk szegődne és költői örökkévalóságával segítene hordozni, vigasztalni vagy megsiratni az életet. Csak egy maradt meg drámáiból: az életet, a világot megkiáltó emberi hang. Zengése elfelejthetetlenül gyönyörű, de oly kísérteties és félelmes, mintha Shakespeare alakjainak kórusa zúgna, süvöltene ki belőle.

Vörösmartynak Shakespeare-hez hasonulása azon a történeti különbségen tört meg, hogy Shakespeare minden, az abszolút költő és művész volt, Vörösmarty pedig — anélkül, hogy tudta volna — csak romantikus. A francia és német romantikának nemsokára beözönlő drámai hullámai el is szakítják Shakespeare-től, de minden tőle kapott színt és vonást nem tudnak kitörölni belőle, annál kevésbbé, mert a romantikus alapot Shakespeare rakta le benne. Az igazi, a végleges Shakespeare-hatás Vörösmarty lírájában szigetelődik el. Gondolatainak mindent átfogó ereje úgy hat, mint az egész lét értékitelete, s ebben lírai ihletének zordon, ijesztő fenségével úgy ábrázolja az ember drámai lelkét, mint Shakespeare legmagasabb oromzatú alkotásában. Ha Shakespeare alakjainak el kellene hagyniok költői szülőföldjüket, Vörösmarty lírájában otthonra találnának.

Az a lenyűgöző hatás, amellyel Shakespeare Vörösmarty figyelmét lefoglalta, szükségképen vonta maga után Vörösmarty drámáiról ihletének megtermékenyülését. Vajjon Vörösmarty már Börzsönyben elolvasta-e Shakespeare minden munkáját, erre nehéz felelni. Csak annyi bizonyos, hogy Shakespeare-nek a családi, a rokon viszályokon alapuló történeti drámái ragadják meg először figyelmét. Lehet, hogy azért, mert éppen ekkor olvasta Virág Benedek Magyar Századaiban Salamon történetét. Különbén Kisfaludy Károly példája is vissza-visszatér vágyódásába és emlékezetébe: „Kisfaludy Károly darabjainak előadatása megkedveltették velem a színjátékokat”.

Úgy érzi, hogy az ő ideje is eljött. Már eléggé megerősödött a példákön. Drámákat kezd írni.

JÉZUS A MÁTRÁBAN

Terméskő falvértezetében,
Szürkén, majdnem fenyegetőn,
Egbeszűrő háromszög fejjel
Áll a templom a hegytetőn,

Várnak néznéd; három falucska
Süvegeli a zord tetőt:
A fakanál-faragók népe
Meg a szénégetők.

Lent, lent a völgyben mind a három,
Ide nem jő fel senki se,
Egyszer évben ha felsirallik
Falai közt a szentmise.

Lent, lent a völgyben a kisember,
A kis élet sír és sűrög,
Fohászkodik a félig-élő
És a haldokló nyöszörög.

Pedig ha sír, pedig ha nótáz,
Ha elsőt, ha végsőt sohajt:
Jézus nevét formázza mindig,
Jézust hív minden emberajk.

S idehallom, csendül a csengő
Csepp oltárokon odalenn:
Három helyen mutattatik be
Az áldozat, a vértelen.

Csendül a csengő, megy a Jézus,
Kapaszkodik a hegyen át:
Viszi a pap a köves úton
A beteg ember vigaszát.

Az emberész gondolta templom
Ostyátlan virraszt a hegyen:
A Jézus, mint a tejesember
Házhoz megyen.

Sik Sándor

BOCSÁSSATOK MEG

Bocsássatok meg énnekem, ti nagy hegyek,
Ki ma vagyok és holnap elmegyek
És szél se fújja többé lábaim porát,
Bocsássatok meg gögöm mámorát,
Hogy úgy merek eszmét cserélni veletek,
Mint egyenrangú kistestvéretek,
S úgy hallgatom kegyelmes hallgatásotok,
Mint akik közt bizalmas egy titok.

Mert egy-egy ilyen méltóságos estelen,
Mikor az emberzajgás elpihen,
És mintha zöld-arany dicsfényben fürdenék
Magam is, mint a néma völgyfenék
És túlhan a bozontos cserfalomb sörény
A Kékes álmos orozslán-fején,
Ilyenkor bennem egy szelid húr megsajog;
Sejtem, tudom, érzem: itthon vagyok.

És lassan-lassan bennem is, mint odalent
Eluralkodik az erdei csend,
Elernyedeznek mellemet szorítani
Lidérceim jégkőrmös ujjai,
Elalszik minden, nyugtalanság, büszkeség,
Az öntudatnak már csak annyi üszke ég,
Amennyivel a nagy hegyormok nézhetik
A furcsa felhők szép játékait.

Sik Sándor

Angelus Silesius

A „KERUBI VÁNDOR“-BÓL

Isten úgy ád, amint véssz: ha öntesz, ihatol:
Akaratod formázza: mint a hordót a bor.

Örvénymélység az Isten, de megtalálhatod,
Ha az örök hegyek ormaít tapodod.

Istennek gyönyörűség nálad lakozni, ember,
De mikor nem vagy otthon, akkor legszívesebben.

Válassz amit akarsz: békét? kárhozatot?
Az Isten nem lesz töled sem kisebb, sem nagyobb.

Jótettet Isten úgy mér: hogyan tetted? s miért?
Nem nézi a gyümölcsöt, csak magot és gyökért.

Sik Sándor fordítása

A LÁTOGATÓ

Irta Ijjas Antal

1.

Igy kezdődött Talleyrandnak, Benevent hercegének levele M. márkinéhez:

Páris, 18 . . nov. 30.

. . . De profundis! A nátha és a köd s a fullasztóan téli Páris, a recsegések és ostobaságok poklából kiáltok Önhöz. Újra évek után. S újra abból a feneketlen egyedülétből, amit Ön ismer bennem a legjobban. Ugyanezt — én is tudom — saját részéről is ismeri magáról. Igen, mi mind a ketten tudjuk, hogy a test, az érdek, s úgy is lehet, hogy valami meghatározhatatlan vonzódás, amit szellemi renyheségből egyéb híjján rokonszenvnek szoktunk hívni, néha mily forrón kapcsol egymáshoz két embert, de a szív mélyén ekkor is mindig marad valami közölhetetlen magány. Vajjon hogyan kezdjem, amit ebből a magányból most kiáltok? Nos, talán azzal, amivel valóban kezdődött, amikor tegnap késő éjszaka hazajöttem A . . . hercegnő szalonjából. Egész estémot ott töltöttem egy csomó valóban fiatal hölgy között, körülvéve mezítelen vállaik halvány húskoszorújától; kívántam és lenéztem őket s imádtam okosságomat butaságuk tükrében. Arról beszélgettünk . . . de nem, ezzel a levéllel nem keringő politikai pletykáról akarom tájékoztatni, amik úgysem érdeklík, hanem ami utánuk következett, az engem itthon ért látogatásról, amelyet teljes joggal lehet rendkívülinek neveznem. Megírhatom-e olyan őszinteséggel, mint amilyen valósággal meg is történt?

* * *

A síkló toll itt megállt a papíron. Az, aki írt, habozott, írjon-e tovább? Asztalán az ezüsttartó gyertyái: nem adtak választ. Világuk puha, rózsaszínű ködén és körén túl a szoba túlzásfóltsága és pompája úgy lebegett, mint valami nyomasztó látomás. A herceg ezeket az óriási hálótermeket szerette, mert meg lehetett őket zsúfolni minden bútordarabbal, amire csak szüksége volt, és közéjük húzódva egyedül maradhatott, úgyhogy nem kellett szobáról-szobára bicegnie, ha le akart ülni íróasztalához is, vagy fel akart állni valamelyik ferdelapú, magas fröpulpitusához, amilyeneket különösen a papok szeretnek használni, vagy könyveihez akart nyúlni, — barna bőrbe és fehér pergamentbe kötve kétezer kötetes könyvtár fehérlett és aranylott hálósobájának egyik falán. A másik két falon sorakoztak híres arcmetszetgyűjteményének darabjai, amelyeket annyira szeretett, hogy nem volt időpont, amikor kedve ne támadt volna arra, hogy megnézzze egyiküket-másikat; még ha társaság volt nála akkor is — nem egyszer a mondat közepén — megragadott egy kétágú könnyű ezüst gyertyatartót, a lángba

tartotta kanócait és odament egy vagy több képhez, nézegette egy darabig, azután visszatért. Most éppen csak feléjük tekintett asztala mellől egy pillanatra. Az ablakok fatáblái be voltak hajtva, de kintről, a Rue de St. Florentin-ről, behallatszott valami közelben hazatérő kocsi ke-rekeinek gördülése és a lópatkók zaja. Az idő ma megfordult. Az ut-cákról reggel fölszállt a köd, de az ég hideg és szürke lett és a szél egyre élesebb. Mostmár éjszaka volt s odakünn csillagtalantul örvény-lettek a vihar és a sötétség. Lehet, hogy havazott is.

Az író keze nyugtalanul pihent tovább a fényben, az asztal lapján; keskeny, sötétsárga, hosszúujjú kéz, csak mostanában kezdtek kiütni rajta az öregedő férfiak kezének szeplőkhöz hasonló vörhenyes foltjai. A herceg szinte úgy érezte, most ez a kéz tűnődik azon, hogy ami vele történt, valóban megírhatja-e ennek az asszonynak. Azután egyszerre csak kinyitotta íróasztala egyik fiókját és egy kékbársony-bélésű lapos bördobozból, egy csomó más kép közül, elővette elefántsontra fest-tett képét.

Ami ezen az arcon azonnal megragadta az embert, a szemöldöke volt. Pedig ebben a két egyszerű, egyenes, erős vonásban nem volt semmi rendkívüli. Talán csak az, hogy kissé rövidek voltak — mint hirtelen leütött két hang, amelyek felszálltak és véget érnek — és fer-dék voltak vagy annak hatóak, ami ferdemetszésüvé varázsolta szemét is, és mert afölött magasan húzódtak, még nyitabbá tártak két sötét, gúnyos, nevető és megvető, érett asszonyszemet. A homloka és az arca viharos fiatalágának évein át és azóta is megőrizték redőtlenységüket, szinte időtlenységüket. De a szabályos, mélyen metszett, erős vonások az asszonyi szépség mögött is megmutattak egy embert, aki sokat élt át, sokat látott, és mindig tudta, mit akar, — azonkívül megvolt benne, noha csak mint öntudatlan örökség, az Ancienne Régime-ből való anyáinak minden bája, ha ajkai keskenyebbek és hosszabbak is voltak, mint amilyeneket kora szeretett és mint amilyeneket a miniatürfestők szoktak az elefántsontra kalligrafálni szabályosan és szívalakúan. Kes-keny, alacsonyarsarkú, üde száj volt, a herceg szinte hallani vélte az ajkak közül felszálló érdes zengzetű hangokat, — ezek is egy-két hang-fokkal keményebb és csengőbb leütöttségűek, mint életének többi asz-zonyéi, mintha csak más színezetű oktávokon lépdeltek volna, erősebb húrokon. Az évek messzeségéből hangzott feléje dallamos nevetésé-nek suttogása, — a forradalom végén külföldön ismerte meg a család-ját és őt magát, akkor félig még gyermeket, — a konzulság alatt ő, a mindenható külügyminiszter segítette őket haza s tette mint asszonyt később a császári udvar egyik csillagává. De azóta a napoleoni ég csil-lagai, az arany méhraj, aláhanyatlottak Franciaország egén, a barátság különben is már régebben előbb véget ért. Azóta csak egyszer látta s csak nagyritkán váltottak levelet, akkor is csak azért, mert az asz-zony néha őt kérte meg közbenjárásra egyik vagy másik ügyében, amit vidéken élve nem tudott elintézni. Irónikus, tartózkodó, néhány-soros leveleiben ugyanaz a zengés, ami a lényében. Mintha betűi és sorai mögött villogva ömölne valami zene, — Talleyrand újra ereiben érezte annak áradó édességét. Az asszony mostmár magányosan és vallásosan

élt; valaki, aki véletlenül látogatta meg, újságolta róla, hogy arca és szépsége az évek áradásában sem változott.

Felvette újra a tollat és tovább írt neki.

* * *

... Félbehagytam az írást most néhány pillanatra, hogy megnézzem arcképét. Úgy érzem, mintha biztatna, hogy írjak, akármilyen nehéz is lesz ezt a látogatást maga elé idéznem, Tudom, hogy élete mostmár egészen a túlvilág felé fordult, ezért kérem, hallgasson meg, — engedje, hogy végigvezessem a tegnapi estéim fordulatait, és a végén majd imádkozzék érttem. Erre akarom kéni, ezért írok.

Ide, a nagy földszinti hálószobámba, érkeztem haza tegnap este jó későn, de sokkal frissebben, semhogy le tudtam volna feküdni. Olvasni próbáltam s úgy tűnt fel, mintha olvastam volna is, de nyilván egész szórakozottan, mert egyszerre csak ott találtam magamat a könnyű kétágú gyertyatartóval a kezemben, amint szokásom szerint végigjártam a két falra szétszórt arcmetszeteket. A kettős láng sorra világította meg őket. Richelieu, Cromwell és a porosz Frigyes vonásait emeltettem ki most a félhomályból. Újra elnéztem Richelieu arcán a hatalom emésztő szenvedélyének sápadt izzását az értelem és önuralom vonásainak csodálatos gazdagsága mögött, — Cromwell nyers erején túl ennek a nagy uralkodónak (mert én annak tartom) félelmét a maga zsoltárainak öszövétségi Istenétől, — Frigyeséi mögött fáradtságot, tébolyt, undort és magányt. Életemhez és a tegnapi este velem történetekhez egyaránt hozzátartoznak ezek a metszetek. Írnom kell róluk. Velem voltak mindenütt ifjúságom óta, még emigráción alatt Londonban is (ahol először talákoztam egy a növéstől halvány, szép, komoly, serdülő gyermekleánnyal, Kegyeddel); ott voltak velem Amerika felé a hajókabin otromba gerendafalán, majd itthon újra mindenütt velem, ahol csak otthont vertem magamnak, mindenütt ők voltak annak első legmeghittőbb darabjai. Még senki előtt nem lepleztem le, mi fűz hozzájuk, de most meg kell tennem. Csak játékos felületesség és a valóság elől való kitérés az, amit mondani szoktam-volt róluk, hogy ezek a metszetek az én igazi munkatársaim és tanácsadóim. A valóságban sokkal többek annál. Életem, sorsom és lelke formálói és kifejezői voltak. De ahhoz előbb el kell mondanom történetüket, amely feltárja lényemnek és a tegnapi este velem megtörtént dolgoknak legbensőbb mélyeit.

2.

Még csak húsz éves voltam, a Saint Sulpice papnövendéke, mikor egy közös sétán a társaimtól hamarosan elszakadva rosszkedvűen csatangoltam a Quai de l'École egyik mocsos sikátorában, s egy zöldeséges bolt barlangja meg egy asztalosüzlet bejárata között bűvölt el három arcmás, egy közönséges kis metszetkereskedés ablakából. Az apró graveur-üzlet éppen olyan volt, mint többi néhány száz társa a párisi mellékutcákon. Piszkos üvegei mögött a sűrű szálak fonadékából szőtt acélmetszetű szentképeken kívül vastag vonásokkal a rézre rákent pásztorjelenetek levonatai, otromba színekkel bemázolva, s néhány

acélmetszet, hintázó udvari dámák és kecsés gavallérok hamis pajkos-ságával. Egyszóval olyan dolgok, amikről lakásuk előkelőségére begyes írnoknek vagy iparosnek álmodnak, mert a palotákban is megforduló kárpitós- vagy asztalos-szomszéd elbeszéléséből úgy képzelik, hogy D. Márkinó vagy R. hercegnő szalonjában is ugyanezek a képek vannak meg, mint amilyeneket ők itt olcsón megvéve aggatnak fel homályos, zsúfolt falaikon, sötét szobáik keserű ágyszagában. De ezek között itt most szinte félelmetes erővel és szépséggel világított három nagyobb méretű arcmetszet. Richelieu, a porosz Frigyes és Retz kardinális kézzel színezett arcmásai. Őn mind a három képet ismeri, sőt a legjobban megbámulta nálam éppen ezt a harmat, — de nem fejezhető ki szavakkal az az érintés, amit itt tettek az emberre, ebben a környezetben, és éppen azzal, amivel merőben mások voltak, mint a róluk eddig látott arcképek, ahogy azok ismert vonásain túl megmutatták egy másik, valóbb arcot. Richelieunél — újra beszélnem kell róla — a külsőleg könnyed lángész mögött megmutatta a hatalom és politika nagy rabszolgájának arcát, aki napról-napra és óráról-órára megdolgozik a hatalomért... és ennek a munkának fáradtsága szinte eszelősen világított a tiszta értelemből felépült arcon túl. Egy másik metszet pedig azt a Retz biborost mutatta meg, akit a magam tanulmányaimból mindig éreztem, — a Fronde lázadó nagyurát, a sámaság, elegancia és egyháziasság alatt a középkori várak Franciaországának vassarkantyús báróját. És ugyanígy új és más volt a porosz Frigyes portréja, mint az ismertek. Kegyed az ő idejéről nem sokat tudhat, hiszen még édesanyja is legfeljebb csak fiatalasszony lehetett akkor, de ezekben az években Frigyesről beszélt egész Európa. Nos, ez a kép félig oldalnézetben mutatta, ferde hegyes orrával, gonosz arcával, torznak tetsző homlokával, gyermekien vékony szemöldökével, csákó alatt, amely vállai közé és púposnak tetsző háta görbülete fölé látszott nyomni súlyával ezt a gnóm-főt. A kép csak a főt mutatta, de érzett, hogy a vézna test, amely hordja, lóván ül előregörnyedve nyergében, király és hadvezér, de egyben nevetséges és ijesztő csizmás kandur — s a rézmetszőkés odavéste arcára a mérhetetlenül megbántott gögőt, amelyet felbolygattak benne, legkivált apja, amikor elefántcsont botjával varte s alázza meg mindenki előtt, s ez az akkori növéseben abban maradt, megsebzett gögű, konok és megalázott kamasz verte vissza a saját népén és szomszédain az ütéseket és rúgásokat, amelyeket ifjúságában kapott. Én magam, akinek szintén gyermekifjú időmben ért sánthatásom miatt annyit kellett szenvednem a növekvésnek abban a korában, amelyben az ember a legérzékenyebb: meghökkenem, hogy az arcmetsző-művész, ez a mellékutcai Rembrandt, abba az arcba bele merte vézni a bosszúálló kamasz vonásait. Meg kell írnom, ha nem tudná, hogy én mint mindenütt, a Saint Sulpice-ban is el tudtam érni, hogy azzal foglalkozhasam, amivel akarok, és mivel az őskori hittudományi előadásokat utáltam, belevettem magamat könyvtárának kitünően felszerelt legmodernebb részébe, melyben Franciaország és Európa történetéről és politikájáról szóló művek voltak, — amit a jelen számára tudok a múltból, ma is onnét tudom és nem lehetek eléggé hálás nekik.

noha akkor még nem tudhattam, hogy államférfi leszek. Pappá voltam kényszerítve, akaratom ellenére kellett készülnöm olyan pályára, amelyhez egyáltalán nem éreztem hivatást.

... Most megpillantom ezeket a képeket, elolvasom a táblán, hogy Jean Gilbert-Carpentier gravőrboltja ez, benyomulok a felül üveges csengető kis ajtón a sötét boltocskába s a konyhafülkéből előkerült szétfolyóalakú asszonyság tisztelettől megfélemedett útmutatása nyomán keservesen megmássza sántaságom a recsegő falépcsőket. Végül felbukkanok egy emeleti szobába, ahol metszetekkel tele polcok, számszámokkal, fémlapokkal és savakkal borított asztalok rendetlenségében ül szemüveges, okos gyermekarcával egy a félénkséget halálos komolysága mögé rejtő emberke és éppen példányokat von le valami frissen metszett szentképről.

— Abbé Úr! — mondja görcsös alázattal, és szentképeit akarja mutatni, de én a három arcképet követeltem tőle, mire mappái elkezdik ontani a csodálatos sorozatot, amely miatt ma irígyel engem az egész világ, s amely mellett minden más dolga unalmas szemét, vagy legföljebb egy jó graveur iparosmunkája. Mint ahogy a mécs bele az olajból csak annyit tud felszívni, amennyi a mécsedényben van és azután csak füstölög: az ő tehetségének kiszabott mennyisége ez a tucatnyi remekmű volt, amelyeket mintha nem is ő alkotott volna, hanem valami démon ült ilyenkor az acéllap előtt s leszaggatta az ábrázolt arcról a külső vonásokat s odavéste a belsőket. Kiderült, hogy a képeket — amelyekből eddig még a kutya se vett — csak a saját öröme csinálta s vevői és barátai megbotránkozására, amiatt, hogy ezek az arcok mások, mint az ismertek, holott ő éppen a leghitelesebb ábrázolásokat igyekezett összeszedni, például Cézárnál szobormásainak képeit, de éppen Cézár arcát nemcsak ezekből merete meríteni, hanem Plutarchosból is, amely megvolt kitűnő kis könyvtárában, a többiekéről is szóló egyikét jó könyvvél és ismertebb arcmetszetekkel. Maga sem tudta, hogy a lépcsőn felaradó metszőn hagymaszagú konyhagőzben és a benyílófülke gyermektelen hitvesi ágyának nyomasztó építménye tövében: a fémlapokra különb remekeket lehell éles hidegtüivel, mint az udvari metszetrajzolók együttvéve. Vonta az igát, gyártotta a tömegárut, hogy fenntartsa apró boltját, magát és feleségét s ezt tette azután is. Később, hogy a forradalom után hazajöttem, az utcában senki sem emlékezett rá, mi lett vele. Jean Gilbert-Carpentier e sorozatának alighanem én vagyok egyetlen tulajdonosa, hisz én akkor azonnal lecsaptam képeire, kiürítettem erszényemet és megmondtam, hova küldje képeit, bekeretezve és harmadnap fel is aggattam Saint Sulpice-beli szobám falaira. Itt ért velük azután tetten Féraud atya és akkor, még azon a délutánon ismerkedtem meg Marie Mercier-vel.

3.

Féraud atya, a kicsiny, szikár, feketearcú szulpiciánus szerzetes, mintegy a Szürke Excellenciása volt a Saint Sulpicennek, amely ekkoriban velünk, Franciaország legelőkelőbb családainak fiaival tele: elegáns,

hideg intézet volt, olyan, mint valami finom bencés, vagy cisztercita apátság. A bennünket tanító szerzetesek mintha csak a szolgálók lettek volna, külön kis celláikban, foltos reverendáikban, köztük Féraud atya a vezető spirituális volt és egyik gyóntatónk. Kettővel alázott meg és tartott féken minket; mindig hangsúlyozta, hogy parasztszármazású, egy auvergnei szénégető fia, s ugyanekkor — szemben a többiekkel, akik nem törődtek a maguk otromba, nehéz mondataival — az ő ajkáról az akkori Franciaország és századom legtündöklőbb prózája folyt, noha cellájában soha senki sem látott más könyveket, mint a legvaskosabb és legnehezebb hittudományiakat. Nagy dolog volt ebben a cellában megjelenni s akit idevonzott, az egyszercsak megváltozott. Hogy a Saint Sulpice mégis Franciaország leggáncstalanabb papjai közé adott néhány tucatot, az ebből az emberből fakadt, aki többnyire váratlanul látogatott meg bennünket s a hatása ilyenkor mindig rendkívüli volt. A „foglyait“, ahogy neveztük, ilyenkor ragadta magához, gyóntatószékébe és cellájába, nem egyszer egész életükre.

Nos, a Gilbert-Carpentier-metszetek birtoklásának első napjaiban kaptam rá arra a szokásomra, hogy napközben akár többször is nézgetem őket. Így volt akkor, azon a szürke, esős délutánon is, amikor egyszercsak a nevemen szólít egy hang, mintha csak valami láthatatlan szellem testesült volna meg szobámban. Féraud atya volt.

— Bocsásson meg — mondta a legjobb modorban —, kopogtam, de nyilván nem hallotta meg.

En kértem bocsánatot, hogy nem vettem észre belépését, mert nagyon el voltam merülve.

— Láttam — szolt barátságosan —. Nos és sikerült összeraknia?

— Mit?

— Önmagát — felelte nyíltan —. Ezek a képek, Périgord abbé, olyanok Önnek, mintha egy tükörnek lennének darabjai. Ön a saját arcának egy-egy vonását keresi most rajtuk külön-külön, és éppen azon töprengett, melyikről állítson össze belőlük önmagának egy arcot!

Le voltam lepezve és meg voltam döbbenve attól, hogy az auvergnei szénégető fiának szemei így láttak keresztül rajtam. Amit ezekben az arcokban kerestem, valóban én voltam, egy álmódott-magam, azt kerestem bennük, ami vonzott, az élet két mámorító sarkát, az okosságot és a hatalmat. És közben gyűlöltem magamat, mert azt is tudtam, hogy szüleim előbb vagy utóbb, így vagy úgy mégis csak pappá kényszerítenek, de ha az leszek is, én már soha sem lehetnék egy új Richelieu. Ott álltam tehát előtte, még csak dadogni sem tudtam; át voltam dőfve, és porrá voltam zúzva, pedig ez a szikár kis szerzetes egyáltalában nem akar megbántani, csak az igazságot mondta ki, mert a gyóntatószék rácsának homályán túlról: ismerte a lelkiünket és bűneinket. Négy évtizeden át látott be ezekben a gőzölgő szakadékokba. Igaz ugyan, hogy én csak vonakodva és immel-ámmal gyóntam nála s a lehető legkevesebbszer és csak a legritkábban — talán mindössze kétszer-háromszor — mentem a szentáldozáshoz. Így hát nem szükségű és zárt gyónásaimból kellett ismernie, hanem más módon; abból, hogy átlátott rajtam!

Ő szolt tovább, a maga könnyű, csiszolt mondataiban:

— Périgord Úr, a tanulmányoktól, amelyek miatt elhárítja magától intézetünk egyházi anyagát, már eltilthattam volna. De nem tettem, mert tudom, hogy az ön roppant értelme saját lelkét keresi e könyvek lapjain és ezekben a képekben is itt. S azt is tudom, hogy az Ön átható értelemről álló lényét, mennyire csak egyetlen dolog foglalkoztatja. Az, amit csak halványan fejez ki ez a szó, Hatalom. Ugyanazt a kísértést kapta meg, amit a Bukott Angyal. Ugyanazt az emésztő vágyat. És én nem tudom, mimódon fog többet szenvedni: azzal-e, hogy nem kapja meg, vagy éppen azzal, hogy megkapja! Azonkívül az Ön életéből, sőt a lelkéből is, teljesen hiányzik a szeretet!

Az elháríthatatlan őszinteségnek valóságos görcsös rohama fogott el. Elmondtam neki, hogy életem legfájóbb sebéit tapogatja s hogy dajkám és gyermekkoromban meghalt dédanyám szeretetén kívül nem emlékszem semmiféle más szeretetre; és hogy én, akit modorom miatt olyan gögösnek tartanak, tulajdonképpen nem vagyok más, mint egy kifelé fordult álarc, amely mögött halálos belső gyengeség és bizonytalanság áll amiatt, hogy nem tudom megszerezni és megérdemelni senkinek sem a szeretetét; amiatt, hogy sánta és jelentéktelen vagyok, és amiatt, hogy szüleim akaratom ellenére kényszerítenek pappá. Meghallgatott és intett, hogy tudja mindezt.

— Gyermekem térdeljen le, mert megáldom. Fogadja meg, hogy hajlamai közül mindig az értelemhez marad hű, bármennyire is fogja keresni a hatalmat és az emberek szeretetét. A magam gyenge szeretetén át Isten szeretetébe ajánlom!

Letérdeltem, megáldott, s már nem is volt ott, én pedig ottmaradtam, küzködve valami halálos felindulás zürzavarával és önmagammal, és az ellene való lázadással, hogy én is az ő „foglyai” közé kerüljek ezután a szobájának térdeplőjén gyónók közé. Ha nem bírtam ki a Sulpice falainak légkörét, átöltöztem világi ruhába, hogy kimenjek néhány órát. Mint mindenütt, itt is biztosítani tudtam szabadságomat és ha a szobámban nem találtak, joggal lehettem az épület valamelyik könyvtárában vagy előadótermében. Ilyenkor nem a portán mentem ki, hanem a kápolnán át, a Rue du Port de Fer oldalán.

4.

A hatalmas, elegáns kápolna hideg és üres volt, mint papnövédekének szíve, a mi szívünk. Mint valami szemrehányáson haladtam rajta át. Ott künn az őszi eső zuhogott, de én percet se vesztegethettem az előcsarnokban, hogy meg ne lásson valaki a Sulpice-nak a Port de Fer-i kapuján át jövő-menő tanáraink közül, hát fölventem az esernyőmet, hogy nekivágjak. Egy mezitlábás fiúcskát és egy fiatalnak látszó hölgyet vert be a boltív alá az eső áradása, s már lefelé haladtam a lépcsőn, amikor utánam fordult egy félénk arc és egy félénk hang, a fiatal hölgyé, hogy hadd jöhessen esernyőm alatt néhány utcán át, mert nem látszik megállni az eső. Bocsánatot kértem, hogy nem én magam ajánlottam fel esernyőmet és kíséretemet, — és így ismerkedtem

meg Marie Mercier-vel. A negyedik utcában fel kellett ajánlanom, hogy bekísérem egy cukrászdába, mert az eső már ronggyá készült áztatni mind a kettőnket.

— Nem illenék, hogy Önnel, akivel néhány perccel ezelőtt ismerkedtem meg, költséget okozzak és elvegyek idejéből — próbálta elhárítani, de én szavába vágtam: Világi ruhám ne tévessze meg, kispap vagyok, a Sulpice növendéke, bizalommal lehet hozzám. — Nos, én színésznő! — mondta halványan mosolyogva és bejött velem a sarki olasz sütődebe; itt a műhely kemencéitől átáradó melegben már gyertyák égtek az üzletterem boltozata alatti asztalkákon, és csak itt a gyertyafényben nézhettem meg először jobban. Fölhajtott bársonygal-lérú barna köpenyt viselt keskeny vállain, alatta egy könnyű muszlin-sál zöld foltja, afölött a sapkaszerű tollas kalap és az aprófürtös lány haj keretében aggódó, hamvas, szívalakú arc és egy megindítóan apró szív-alakú szája. A színésznői mesterség festékeinek ekkor még nem kellett sokat hozzátenniök sem ajka és arca színeihez, sem vékony szemöldö-kéhez. Néhány perccel előbb még fázott mint egy gyermek, most fel-melegedett mint egy gyermek, mosolygott mint egy gyermek, és mo-solya feltárta kedves és szép, itt-ott romlékony fogacskaít. Éppen azért többé-kevésbé aggódva kerülte, hogy mosolyogjon. És éppen azért, mert úgy láttam át kedves és egyszerű lényén, mint az üvegen, fölnyit és megértést éreztem iránta, nem pedig a sánta és jelentéktelen fiatal ember görcsös félelmét és merevségét. Könnyed és őszinte voltam hozzá, mintha csak hosszú idő óta ismerném, megmondtam ki vagyok, és mivé kellennem, tőle pedig megtudtam, hogy szülői apró iparosok — az apjának pengekészítő műhelye van éppen a Quai de l'École tájékán, amerre kísérem kellett — és azok erőltették színésznővé, mert a vincés kolostor zárdájában, ahova iskolába járt, kitént az intézet elő-adásain. Mint színésznő már két társulatnál is volt, az elsővel csak vidéken, a másodikkal pedig most itt Párisban is. Játékával, a kicsiny szerepekben, amelyeket kap, meg vannak elégedve, de ő nem érzi ma-gát jól, mert hiányzik belőle a színésznői élethez szükséges elszántság és keménység. Azon át amit mondott, Párisnak egy szelete tárult ki előttem. A kicsiny színházak világa; egy-egy kopott előadóterem szín-pada, gyertyasorai, díszletei, s mögöttük a szobák, amelyekben zene-számokat, tánc lépéseket és szerepeket próbálnak, s színpadi és szerelmi játékokban edzett színésznők harcai kavarognak fiatalabb társnőik ellen, a szerepek és hódolók körül való feltékenységéből. Ezek a hódolók Párisba züllött, italtól rézarcú, pénztelen nemesek voltak, vagy fukar, óvatos járadékosok, rájuk, a fiatal színésznőkre éhes özvegyek vagy agglegények, és elhízott sokgyermekes pékek vagy mészárosmes-terek. Persze a színházak tájékaról elmaradhatatlan még néhány író-iparos is és a színpad gyertyáitól megegetett vidéki diák. Nemsokára én is megismertem ezt a világot, Marie miatt, mert természetes volt, hogy a véletlen megismerkedésből megbeszélte találkozások lettek, s utánuk hamarosan kiléptem a Sulpice-ből és átmentem a Sorbonne-ra, szabad hallgatóként. Féraud atyát — nem tudtam volna a szeme közé nézni — írásban kértem meg, hogy járjon közben ezért előljáróimnál

és szüleimnél. „*Megteszem, amit kíván, de Ön is tegye meg, amit ígért!*” — írta válaszul a maga zöldtintás, apró, hajszálfinom betűivel, amelyeket sokáig őriztem. Megvolt a kettőnk közös titka; az, hogy belém látott, és hogy én nem kívántam az ő foglya lenni, nem térdelhettem elébe gyönni azután, hogy Marie a barátnőm lett. Ha nem is tagadtam meg, hogy egyszer valamikor egy elháríthatatlan napon eleget teszek szüleim kívánságának, addig mégis szabad akartam lenni. És a fiatal színész, akit megszerettem, minden tanulmányomnál és életem minden eddigi és azutáni szereplőjénél többet jelentett nekem. Szeretett engem.

5.

Nemsokára megérti, miért írok róla ilyen hosszan. Egy nagy élet alkonyatán — mert az én életem valóban „nagy” volt és most már lassan az aggkorba hajlik át — akkora városban, mint Páris, ha romlott és bűnös is volt, de köznapinak tűnhetett föl a dolog. Ám éppen öreg korunkban tudjuk áttekinteni legjobban életünk egész látóhatárát, s látjuk meg utólag a sorsunkra döntő embereket és eseményeket. Lát-szólag mi volt az én ügyem övele? Kívülről nézve semmi más, mint az, hogy szerény kis lakást tartottam fenn neki, fizettem igénytelen szépségű kis ruháit, rendbehoztam fogait, hogy mosolya szép maradjon és lehellete üde. Hozzáadtam még valamit egy olcsó háztartáshoz, amely vendégül látta barátaimat is, akik ekkor már voltak s ahol én voltam a házigazda; de ilyesmit ezrek és ezrek csináltak velem együtt az akkori Párisban. És kívülről nézve mi volt Marie Mercier ügye velem? Egy fiatal színésznőnek előkelő, fiatal, kissé sánta hódolója akadt, — látszólag ennyi az egész. Valójában a kettőnk dolga egymással mérhetetlenül több volt ennél. Halvány, hideg, ekkor még gyermekesen nyirkos kezei szétbontottak bennem valamit, amit akkor még valami bizonytalan görcs tartott lekötve, megadták azt a bátorságot és önbizalmat önmagam és az egész világ iránt; légységük súlyos sebeket gyógyított meg s szép lassan feloldott egy merev félelemérzetet. Négy teljes évig szerettem, és a világ ezalatt megváltozott számomra. Soha senkit sem szerettem annyira úgy, mint őt. Ez azonban még mindig nem a teljes igazság róla.

Az igazság — ezt bevallom Önnek itt és megírom egyszer majd emlékeimben is —, hogy azután egyszerre csak nem volt nekem elég ő, és soha senkin szeretetet úgy vissza nem ütöttek és soha senkit úgy nem aláztak meg, mint én őt, váratlanul és viharosan. Elteltem vele és nem kellett többé s bátorságom és gyakorlatom volt rajta túl tovább törni. Elhagytam őt, egyik napról a másikra, megaláztam önmaga és egy csomó ember előtt egyaránt. Később még írnom kell róla. Most csak annyit, hogy utánam nagyon sokat szenvedett, később férjhez ment a színpadról, — jómódú és jóindulatú idősebb özvegy kereskedő vette el, majd elég hamarosan özvegy lett ő maga is, és sohasem láttam szakításunk után — mindössze ez az, amit tegnap éjszakáig tudtam róla, semmi több. Tegnap éjszaka azután...

— Bizonyára találkozott vele! — siettetné az elbeszélést, Kedves

Barátnőm, ha személyesen mondanám el ezt, nem pedig levélben. Nos, még sem ő volt az, aki meglátogatott, legalábbis közvetlenül nem, hanem csak üzent. Hogy történt ez?

6.

Amint az elején megírtam, A. hercegnő szalonjának voltam vendége tegnap este, s mert úgysem tudtam volna aludni, hát nem feküdtem le olvasni sem, — ezek a gyertyák az ágy függőyei mellett olyan kényelmetlenek és veszélyesek! Egyszer csak ott találtam magamat a képeim előtt, hogy újra és újra megnézzem arcaikat s tanuljak abból, amit vonásaikban metszett a hatalomért való szenvedély. Oh, én kezdettől fogva megtartottam Féraud atya kívánságát, hogy maradjak hű az Értelemhez, és a hatalom semmiféle démona által ne engedjem magamat a világos értelemtől eltántoríttatni. Hogy ne legyek a hatalom csúcán oly vigyázatlanul egyedül, mint Cézár, tébolyultan gyanakvó, mint a spanyol Fülöp, babonás, mint az angol paraszt Cromwell, és oly régi sebekkel takart, mint porosz Frigyes, a hatalom napszámosa, mint Richelieu. Annyira hű tanítványa voltam a mellékutcai Rembradtnak, Gilbert-Carpentier magányos és ismeretlen lángelméjének, hogy később még püspöki gyűrűm amesztisztikóvéba is a pásztorbot jegye mellé a gaiambot és a kígyót vésettem címerül. Sohasem áldoztam fel az értelmet a hatalomért való görcsös ragaszkodás miatt, és mindig félreálltam, ha lehetetlen helyzet jött, azért maradtam meg, mialatt a változások emberről-emberre, vagy csoportról-csoportra falták fel azokat, akik vezetni látszottak őket 1781-től 96-ig. Kellő időben tudtam elválni még Napoleontól is, mert hatalomvágya túlment az értelman. Az ő idejében is, azóta is nem egyszer: én tudtam lenni az, aki Franciaország és néha egész Európa nevében értelmesen cselekszik. Ez voltam én, Talleyrand. Így is írhatnám: ez volt Talleyrand! Amit tettem, a történelemé, s már megtehetem azt is, hogy önmagamról így, harmadik személyben beszéljek. Valóban nem egyszer gondolhattam el joggal, hogy ami velem történt, mily rendkívüli volt, és igen, én magam is mily rendkívüli sorsot éltem át. Nagy belső viaskodások után mentem csak bele, hogy pappá szenteljenek, majd később püspökké, s noha tudtam, hogy botrányosan és bűnök között élek — különösen azután, hogy az udvarnál is bemutattak —, de soha egyetlen pillanatra sem vontam kétségbe felszentelésem érvényét, vagy Egyházam tanításainak akármelyik igazságát. Később még Napoleont is én, a kiközösített püspök, intetem arra, hogy ismerje el a pápa egyházfőségének minden elvét és valóságát. Én nem szüntem meg értelmemmel hinni egy pillanatra sem.

Ez vonult el előttem tegnap este, amikor megszólalt a szobában mögöttem egy tiszta leányhang:

— Nos, és sikerült összeraknia?

Ugyanaz a kérdés volt, amit akkor egyszer már feltett nekem szemtől-szembe egy szerzetes, aki ugyanilyen váratlanul jelentkezett szobámban, — de most ki lehet ez a látogató? Sohasem tudtam valami könnyen és gyorsan megfordulni; a lábam mindig rossz volt, és az öregemberek már nehézkesek.

— Bocsásson meg — feleltem —, nem vettem észre, hogy nem vagyok már egyedül. — Egyik kezemmel botomra nehezédve megfordultam, másik kezemben pedig a gyertya volt, Nos, azért ami itt következik, ne tartson sem örülnök, sem álomlátónak. A látogatóm nyugodtan ült ott egyik karszékemben az íróasztalomnál, nem állott fel, hanem én hajoltam meg előtte:

— Köszöntöm... — de még mielőtt kimondhattam volna, a balja lassan felemelkedett a kármelita apácaköntös fehér ruhaujjával együtt s megállított:

— Nem! Ön nagyon jól tudja, herceg úr, hogy már a Saint Denis zárdában sem fogadtam el a Fenség címzést. Én továbbra is: Szent Ágostonról elnevezett Teréz nővér vagyok.

Az első pillantásra felismertem, noha csak egyszer láttam. Valóban ő volt: Soeur Thérèse de Saint Augustin, XV. Lajos leánya, Louise királyi hercegnő. Ugyanaz, aki annakidején a Saint Denis-i kármelita kolostorba lépett, ahol egyszer magam is láttam, és aki a forradalom előtt két évvel 1787-ben meghalt.

Látta, hogy megismertem és ez azonnal megnyugtatót:

— Kérem, ne féljen tőlem. Valóban én vagyok. A Saint Sulpicéből való Féraud atya és Marie Mercier küldötték engem Önhöz.

Annyira valóság volt, hogy azt kellett hinnem: a magam léte s köröttem a szoba és a bútorok váltak látomássá. Mozdulat nélkül ült a karosszék mélyén a sárgásfehér kármelita köntösben és sötétbarna kármelita köpenyében, a vélumtól még keskenyebbé metszett arcával:

— Kérem, fásaszto lenne állni Önnek, ha hosszasabban kellene maradnom. Foglaljon helyet talán az íróasztalnál. Aggódnék már csak a lába miatt is, ha így maradna állva...

A hangja lebegve, szinte lábujjhegyen lépdelt a szavak és a mondatok emelkedő és leszálló hullámain át s egy könnyű kihagyással rebent meg most egy pillanatra. Újra megismételt néhány szót:

— ... ha így maradna állva... Elöttünk.

Most többszámban szólt és én megértettem, hogy egy halott kármelita apáca látogatott meg, de egy királyi hercegnő szólt hozzám fölényes és parancsoló udvariassággal. A lábaim mintha érzéketlenné váltak volna, miközben súlyukat odavonszoltam íróasztali karosszékemhez. Az ereimben nem vér folyt, hanem ólom, mert mégis csak rendkívüli volt így ez az egész.

7.

Gyermekem. Maga még gyermek volt, amikor ő még élt s azóta is talán csak éppen a nevét hallotta. De én még mint apácát láttam őt, Lujza királyi hercegnőt, XVI. Lajos nővérét, a XV. Lajos uralkodásának mocsarában felnőtt liliomot, egyebek közt a legszebb francia leányt, aki csak volt azóta, hogy mi franciák a földön élünk. Én még láttam őt életében, amelytől tűz, vér és háború választották el, már az Ön gyermekkorát, és évtizedek óta nem hallottam emlegetni őt. Hisz ma is úgy hatna ránk, mint akkor: mint maga a lelkiismeretfurdalás. Miért ne feledkeztünk volna meg róla? Ki emlékezik rá és kinek mi köze ah-

hoz, hogy eleve en elrothadó apja udvarában úgy próbált élni, mint kármelita apáca? Gyermekek voltam, amikor emlegették az estét, amelyen zárdabálépte előtt elbúcsúzott az udvartól és másfélmillió livre értékű ékszereit viselte s az másnap nem volt az övé többet. Rendjének zárdái körül is a legkoldusabba ment, a St. Denis-be, mert annak apácai már évek óta éheztek, és a kolostor nem maradhatott volna fenn, ha új tag nem lép be valamilyen jelentékenyebb hozománnyal. Hogy apja és testvérei látogathassák, meg kellett engednie, hogy külön kis portát és lépcsőt építhessenek neki és klauzura nélkül léphessenek be hozzá emeleti külön fogadószobájába. Az udvar nem egyszer megdermedt, amikor látogatói elmondták, hogyan él; még kezének feje is kisebesedett a munkától és a hidegtől. S ez úgy emelkedett az udvar fölé, mint valami riasztó fenyegetés, mert azt beszélték, hogy mindezt apjáért ajánlotta föl, hogy kioldja házasságtöréseiből és ágyasságaiból. Amikor aztán XV. Lajos abba a bizonyos himlőbe esett, amely szétkergette mellőle az udvart: ő Tedeumot mondatott, mert ez az ő pillanata volt, évtizedek után apja gyónásáé. Azt mondta, hogy nem lett hiába apáca. Nem tudom, hogy Ön tudta-e róla ezeket. Férfikorom udvari életének peremén is úgy magasodott föl a St. Denis kolostor és benne ő, mint valami kényelmetlen felkiáltójel! Fivére, a király és Mária Antoinette is látogatták, és elmehettek hozzá néha mások is. Én sem a keserű és csúnya L. hercegnő kért meg egyszer, hogy kísérjem őt el hozzá, és eszközölte ki, hogy fogadjon bennünket. Ki is kocsiztunk St. Denisbe, a szörnyű fertály nyomorúságos házai és mocsaras kertjei között álló kis zárdába, és mert már vártak, beengedtek a külön portán, engem különös hódolattal, mert akkor már püspök voltam. A vén zárdáépület erősen süllyedt, még az emeleti folyosók és az ő kis fogadószobájában is ölmagasan vizesek és salétromosok voltak a falak. A fogadószoba melletti folyosó alatt lehetett a konyha, nyilván valami lépcső közelében, mert fölszállt rajta a kármelita-zárdák nyomorúságos ételleinek szörnyű szaga. Kőpadló, vizes falak, hideg... én az egésztől úgy kezdtem félni, mint annakidején Féraud atya gyóntatószékétől. Amikor nekivágtunk, még dicsekedni akartam látogatásommal társaságnak, most félttem tőle, mert L. hercegnő ugyancsak furcsa ok miatt bánkódott: egyébként nem bájtalan arcát egészen tönkretette egy hosszú, csúnya orr, úgyhogy aki ránézett, nem tudott rajta mást látni, csak az orrát. Már leánykorától fogva érezte magát emiatt boldogtalannak és szerencsétlennek, és hideg, savanyú teremtés lett belőle. Félelmetesen frivol volt ezért jönni ide; legszívesebben lementem volna, hogy megvárjam ott künn a kocsiban. Már ő is félt, de az udvar miatt nem merte megtenni, hogy háttafordítson egy olyan nehezen kieszközölt fogadásnak, és nem engedett el. Megmondták, hogy várunk kell kissé, mert Soeur Thérèse de St. Augustin akkor újra újoncmesternő volt és ő gyakorolta a növendékekkel az éneket is. A folyosókon át ennek hangjai hallatszottak be a kórusról vagy az énekeremből. A husvéti időszak közeledett, ezért most tanultatta be a *Regina Coeli laetare* antifonát; szavankint, néha majdnemhogy hanganként ismételtette el.

— Re... próbálgatták az első szótágot a négy kórusra osztott kar

legmélyebb hangot vivői, az altissimok, azzal a csengő dallamos rekedtséggel, amelynek a mélyből való elindulás szürkességét, a bűnbánatot, alázatot kellett kifejeznie, és megismételték: — *Re...* — míg egyszerűen csak el nem találták a füstszínű topáznak azt a fényét, amelyet ennek a hangnak kell hallatnia, utána pedig felszállott a zengés, mint valami aranyból vert lépcsőkön: a hosszú *i*-hang vakító ujjongásával: ... *gina* —, és itt az altissimok mellé csatlakoztak a fényből szőttnek látszó szopránok, hogy mintegy szétvillogtassák a mennyek fénytengerét. De felhangzott a vezénylőpálca koppantása, hogy megállítsa őket s újra és újra elismételtesse velük, kissé fátyolosabbá fogva, a két egymástól alig elváló magasságú énekhangot: — *Coeli*-i, és utána csak egyedül a legfelsőbb szopránok kórusa küldötte felfelé sikolyát: — *laetare!* — S a két alt-kórus és mindkét szoprán-kar együttesen:

— *Alle-e-lu-ja...* — s ezt újra és újra, lassan és türelmesen, hat-szor és tizszer el kellett, hogy mondják, mígcsak a hangok egészen tündöklővé nem izzottak át, amíg csak nem váltak felszálló szikrazáporrá, hogy hasonlítsanak ahhoz, amit éreztetniük kellett: az angyali karok énekéhez.

Majd ez a felülmúlhatatlan második sor következett, majdnem egyforma hangmagasságával:

— *Quia Quem meruisti portare...* — s benne csak a *portare* szó-lama csap a magasba, mint valami addig alacsonyan szállott galamb-raj, hogy beleszárnyaljanak a sort bezáró *Alleluja* fényfelhőjébe.

Utána elkezdtek a *Ressurexit*-et. Ekkor valami beszéd zaja hallatszott, nyilván belépett valaki az újoncmesternőhöz és megmondhatta, hogy itt vagyunk. Néhány magyarázó szó következett, úglátszik helytett állított a kórus élére és már hallottuk is lépéseit a folyosón. Ez három évvel volt a forradalom előtt, amikor a Szajna is befagyott, kifagytak a vetések s a télvége a nagybőjtbe is belenyúlt. Szürke volt az ég, a szél a zárdakert kopár faágait hajlongatta és nagyszemű, lágy felhőrongyokban, ritkásan esni kezdett, amíg mi vártunk, ott künn a hó. A borulattól félig sötét volt a kicsiny fogadószoba. Magas, szikár nőalak lépett be, egy idősebb apácától semmiben sem különböző arccal. Ő volt, *Soeur Thérèse de St. Augustin*, Lujza királyi hercegnő. Annymira nem volt benne semmi rendkívüli, hogy nemcsak én könnyebűltem meg, de éreztem, hogy társnőm is. Am mind a ketten zavarba jöttünk a következő pillanatban. Úgy illett volna, hogy mi köszöntsük udvari meghajlással, vagy ha ő köszönt előbb, akkor L. hercegnőhöz forduljon mint hölgy a hölgyhöz, s megvárja az én üdvözlésem, a férfit. De az öreg kármelita apáca még mielőtt bármit tehettem volna, énhozzám lépett — a püspökök egyházi öltözetét viseltem — s letérdelt és megcsókolta püspöki gyűrűmet, a lila ametisztben a pásztorbot mellett a galamb és a kígyó jegyét. A kármelita galamb: kezet csókolt nekem, a bűnök hullójének. Zavarba jöttem, meg kellett volna áldanom, de nem voltam rá elkészülve, és nem is mertem volna megtenni. S már fel is kelt, hogy köszöntse L. hercegnőt. Am az megelőzte és mélyen meghajolt a teljes bókolással, mint az udvari fogadásokon:

— Fenséged — s kezet akart csókolni neki. De ő a kármelita köntös sárgásfehér bő ruhaujjában egymáshoz dugta kezeit és ő hajolt meg:

— Szent Ágostonról nevezett Teréz anya vagyok — és hozzátette még kissé habozva a megszólított címét: — Hercegnő! — Zavart, súlyos csend lett. És ekkor az apáca, mintha csak ott sem volnék, L. hercegnőhöz fordult:

— Kérem, üljön le... — és ismét egy árnyalati habozás a hangban: — Gyermekem!

L. hercegnő később elbeszélte, hogy nem akart leülni, de mintha a vállához nyúlt volna egy ólomsúlyú kéz, leült egy támlás, rozoga deszkaszékre.

— Az ügy, amiért meglátogatott... — közölte a homálybavesző arcú idős apáca olyan egyszerűen, mintha csak végighallgatta volna már, miért jött el hozzá a hercegnő: — ... az ügy, amiért meglátogatott, alig éri meg a fáradságot. Egy orr, Kedves Gyermekem! S milyen feketeségbe tartarta magát miatta már kisleánykora óta! Sajnálom Önt emiatt, de majdnem ez az egyetlen, amit Önért tehetek.

Mère Thérèse körül a csodák híre járt, és ez a félbolond L. hercegnő talán arról ábrándozott, hogy így — öregedő korában — valami csoda történik vele, vagy legalábbis valami csodaszzerű vígasztalódás. Vagy akár a legenyhébb esetben — valami szépet hall XV. Lajos szentéletű leányától, De az apáca — józan hangon és nagyon szárazon, ám olyan kedvesen, hogy nem lehetett megbátódni — csak ennyit mondott még:

— Kérem, próbálja meg olvasni néha a Krisztus Követését. Próbáljon meghalni majd kiengesztelődve!

Az egész időn át, valamivel halkabban, mint az ő vezényletével, szakadatlanul hullámozgott és ismétlődtek az énekhangok. Az, amit mondott, úgy teljesedett, hogy L. hercegnő halálos szegénységben, a szó szoros értelmében úgy halt éhen Londonban; lehet, hallott akkor róla Kegyed is, noha ekkor még mint gyermekleányka. Ott töltött időm egyik legrémesebb esete volt, elhívtak néhányunkat, hogy behatoljunk lakásába, mert már napok óta nem adott életjelt. Az arca tiszta volt, orra pedig nem is olyan nagy, vértelen ajka körül valami merev mosoly. Kezében Krisztus Követésének egy latin példányát szorongatta. Valóban kiengesztelődve halt meg. De akkor, a St. Denis-i látogatás végső perceiben, mozdulatlanul, szürke arccal ült a fogadószobában és a kezei — később elmondta — olyanok voltak, mint egy bénáé. Azt hitte, hogy soha életében nem tud többé megmozdulni és fölállani. Bennem áhítat és cinizmus, csodálat és valami hideg figyelés küzdöttek. Ő pedig lassan, udvariasan, hátat nem fordítva nekünk, kihátrált. A folyosón, valahonnét a közelből, egy gyertyának vagy talán egy mécsesnek fénye hullott arcára a félhomályban.

— Püspök Úr — mondotta közben olyan halkán, hogy majdnem csak *vélt*em hallani, és a hercegnő akár megesküdni is kész volt, hogy nekem nem mondott semmit, sőt később magam is meg voltam győződve arról, hogy csak képzelődtem: — Püspök Úr, lehet, hogy Önnel még találkozunk. — Az arcára hulló fényben most láttuk először határozot-

tabban vonásait. Valóban semmi különös; öregedő, közönséges apáca-arc; és úgy látszik túlzás volt, hízeltő udvari legenda, hogy francia leány még nem volt nála szebb. De akkor ránk mosolygott, s a régi szépség mint valami keskeny résen át, vakítva, győzelmesen tört ránk ezen a mosolyon keresztül. A báj szinte körülburkolta őt, mint valami fényfelhő. Így szólt:

— Kérem, hallgassák csak! Ez most egészen jól megy.
S felhangzott mögötte a *Regina Coeli* vakító szépsége.

8.

Ebbe tűnt bele, hogy utoljára láttam, most itt ült velem szemben az asztal túlsó oldalán, vagy csak álmodtam, hogy ült, mert egyszer, vagy talán többször is közben úgy tűntem fel magam előtt, hogy csak ülök ölmos álomban, amely meg-megszakad, és amikor közben fel-fel-ébredek: látom, hogy hosszú koromcsikokat eresztve füstölögnek és csöpögnek a gyertyák, a teremben hideg van, fázom és rajtam kívül nincs ott senki sem, de meg sem tudok mozdulni, annyira nyugöz az álom, és amikor ebbe újra visszahullok, ismét előttem ül Mère Thérèse de St. Augustin, a rezzenés és korom nélkül tisztán lángoló gyertyákon túl. Az arca most más, mint akkor, mikor életében láttam, s most el kell hinned, hogy női arc még nem volt szebb és tisztább itt francia földön. Így szólt:

— Nem emlékezett rosszul. Akkor én valóban éreztem sejtelmét, hogy egyszer újra és valahogyan éppen ilyen módon találkozunk még... — s szavai között ismét meglebeg az ismert kedves és ironikus habozás hangköze, de azért hozzáteszi még, a megszólítást: — Püspök Úr!
Én pedig, újra az álom bűvöletében, úgy tűnik fel, hogy ezt mondom neki:

— Szent Ágostonról nevezett Teréz nővér, Fenség! Én csak nagyon szerényen vagyok püspök. Felszenteltek, de soha sem éltem úgy, ha néha miséztem ugyan, sőt papokat és háromszor még püspököt is szenteltem! De a pápa visszabocsájtott a világtak sorába, noha újból megállapítva szentelésem érvényét, amit én magam sem vontam kétségbe sohasem.

— Ezt tudjuk -- mondja örömmel, s ez olyan az arcán, mint valami elviselhetetlen tűz visszfénye. — Ezért küldtek Önhöz, akikről szólottam, Féraud atya és Marie Mercier.

— Hogyan — kérdezem én —. Féraud atya már nem élt, amikor püspök lettem és... — a hangom összetört, az ajkaimra tölulni készülő másik nevet nem tudtam kimondani.

Megnyugtatótt keze egy kedves gesztusával:

— Engedje meg, hogy arra kérjem, ne legyen nyugtalan. Ön híres beszélgető. Csak azért jöttem Önhöz.

A gyertyák meglengenek, majdnem egyszerre mind s füstszínű felhők finom koromszemei szitálnak alá lassan a mennyezetről s úgy tűnik fel, hogy valahonnét, nem tudom honnét, kívülről nézem magamat, nem tudom, hogy Talleyrand álomban van-e vagy ébren. S a kármelita-apáca hangja újra tele van ironiával és édességgel:

— Hiszen Ön szerette őket; mind a kettőt. Miért hogy félne tőlük? És tölem is. Kész meghallgatni, amit mondok?

— Igen — felelem én, vagy feleli helyettem ajkaimmal valaki, egy árnyék. A velem szemben ülő alakot ismét átvilágítja a titokzatos visszfény, — a meggyújtott gyertya világít át így egy tejszínű márványból faragott váza vékony falán. S most már a fény beszél belőle, nem a hang:

— Féraud atya is és Marie Mercier üzennek Önnek a Paradicsomból...

Az árnyék, akinek látom magamat, a szürkearcú aggastyán, a himzett, zöldselyem házi köpenyben, keresztbeteszi mellén karjait s szívére szorítja őket. Kimondom a nevet:

— Marie Mercier?

— Igen, az Ön megkínzott és boldog kis Beatricéje. Nem azért nem felejtette el Önt, mert egykor oly forrón csatolták kettőjüket össze a hús és vér kapcsai, hanem azért, mert éppen a megalázással, amit ráért, taszította Ön őt Isten élébe, hogy még életében megtérjen s utána a saját bűneiért és Önért is: felajánljon egy hosszú, kínos betegségen át elvérző életet és egy keresztény halált. És Féraud atya... aki a legjobban ismerte Önt... hisz tudja!

— Tudom — felelem én.

— És ők is tudják ott, a Szentek Egyességében, hogy Ön sohasem szünt meg hinni eyebek közt a szentek egyességében sem, ha nem is gondolt sokat erre külön a bűnei között, amelyek rárakodtak életére és lelkére, mint valami kemény külső páncél. Ön, szegény gyermekem, hovatovább csak bűneinek külső, száraz váza már, és csak az az egyetlen valami, ami él Önben, hogy bűneiből nem csinált eretnekséget és azok között is van értelmi bátorsága hinni még. Megőrizte a püspökké-szentelés kenetének egyik kegyelmét: hűséges maradt az értelemhez. A legrendkívülbb és a legnehezebb esetek egyike, ezért akarunk próbálkozni Önnel ily rendkívüli módon. Látom, ért engem.

Értem és kibontom mellemen karjaim keresztjét.

— Gyermekem, a látogatásom már nem tart soká. Nem volna helyén Önnel a vita; hisz nincs is miért vitázni. Ön mindig hitt értelmével Istenben. Próbálja meg, ha nem mással, ugyancsak értelemmel, megközelíteni szeretetét is. Látom, már fáradt. De tudom, hogy emlékszik, akkor ott a Saint Denisben, milyen szép volt a *Regina Coeli*, és abban, amit akkor érzett, csak az volt a keserűség, hogy Ön nem tudott egy lenni annak boldogságával!

Felesleges, hogy válaszoljak, hisz olvas bennem. Feláll:

— Nos, ez a szépség és a boldogság, a végtelennel megszorozott mértékben: egy a számunkra odatúl, egyesülve az értelem minden fényével és egyesülve, meg kell mondanom, a szerelemmel is, amit Ön keresett, egész életében.

Én, ott ülve, neki tudok támaszkodni a karosszékelem hátának.

— Gyermekem, Ön sohasem fordult ennek a végtelen Értelemnek szerelméhez. Mindig csak az asszonyok testéhez és szívéhez, és ugyanem is ismert más szeretetet. Pedig Annak a Legfőbb Értelemnek ugyan-

úgy megvan a maga Szíve, mint az asszonyoknak. És ha az asszonyok szíve, amelyet érzések és oly sokszor testük legalantasabb ösztönei mozgatnak, akkora boldogságot ad, mekkora boldogságot ad az Örök Értelemé! Ezt meg kell értenie.

Megértem, mert amit mond, oly egyszerű, hogy még egy gyermek is át tudja látni. De a szívem azért, ez a nyomorult emberi szív, kemény és keserű, hisz úgy körül van véve mindazzal, amit egy élet halmozott fel körülötte: a diadalaimmal és a bűneimmel, a vagyonommal és a lekötöttségeimmel, szerepemmel és a hiúságommal. S alapjában véve hányan mondták ezt már nekem, papok is, sőt megírta egyszer néhány aggódó csendülési sorban éppen Ön is, akinek most írok. Sőt hányszor gondoltam el magam is.

— Igen, ezeket alapjában véve Ön mindig is tudta. Azt is tudja, hogy amihez ragaszkodik, abból semmit sem visz át odatúlra, ha egyszer annak órája üt. De mintha valami olyant képzelne, hogy a kárhozat kínjai között is megőrzi azt, ami Önnek életében a legnagyobb örömet és boldogságát adta: az Ön tiszta értelmét. Am próbálja elképzelni annak kínját — persze, amit mondok, az nem a megszokott fogalmakban értendő —, próbálja elképzelni annak kínját, hogy a világ és a lét minden igazsága és valósága szenvedéssé és örületté torzul akkor majd az ön annyira értelmi lénye előtt. Mert a Sátán: örült; s a kárhozottak is mind: örültek. Ez is a szenvedésük. Ha ragaszkodik ahhoz, amit egész életében meg tudott őrizni, ehhez a fölényes értelemhez, akkor...

A szavak újra halkak, s újra az álom, valami rámszakadni vagy megszakadni készülő álom szétfolyó érzése az, ami körülöttem suhog. A gyertyák már egészen halványan világítanak. A legtöbb már kialudt a sokágú nagy asztali gyertyatartón, s azoknak is, amelyek még lobognak, már csak a csonkján kormoz és füstölög a láng. Már csak a kettős tartóm gyertyái, amelyekkel a metszeteket néztem, égnek még tisztán: ez a két gyertya volt a leghosszabb. De ezek a kicsiny, elvesző lángok csak homályos fényt adnak ekkora teremnek. S a gyérülő fényben egyre inkább halványodnak el a látogatóm körvonalai. A hangja is, amelynek néhány szavát már nem is hallom közben, egyre gyengébb és szakadozottabb:

— Akkor megígérte... és püspökkészentalésének esküje is... a nagy Niceai Hitvallást tegyék szívére majd... s imádkozzon és imádkoztasson magáért!

Ez volt; és ennyi volt; és semmi több. Mikor tűnt el, mikor aludtak el a gyertyák, mikor és hogyan kerültem ágyba, valóság volt-e, vagy álmodtam az egészet, nem tudom; künn már a késő délelőtt ólomszín fénye állt, a teremben a leégett gyertyabokrok füstje és büze lebegett, én az összevonatlan függönyű ágyban feküdtem, amikor felebredtem, és rendelkeztem, hogy ma senkit sem fogadok. Este keltem föl, hogy írjak magának és most a végén, hogy ott künn újra virrad, imádságait kérje, az Ön szegény

TALLEYRANDJA

GYÜMÖLCSOLTÓ

Tavaszi volt — régen —
Hófehér fűrtökben virultak a pálmák,
színes volt minden,
és rád gondoltam, Gábrriel,
szépséges hírívő,
hogi nevét Jézusnak hívják,
és láttam
az örömtől hogy reszkettek a hegyek,
a harci kedvtől hogy zúgtak a folyók,
s virágba robbantak a zöld rügyek.

Tavaszi volt — tegnap —
lányos-szépen, nevetve édesen
mandulafák nyíltak a messze-kékben,
s megint rád gondoltam, Gábrriel,
tündöklő angyal:
Tán hozzám is szóltál?
És hittem azt,
hogi időm is lesz még,
s rajtam is látnak
rügyből virágot,
belőle gyümölcsöt,
és értelme van még hajlott fáznak.

Tavaszi van — mostan —
hideg van, sedre szálló
port kavár könnyező szembe,
s a zöldes égen
hópelyhek nyílnak hófehéren.
Mi történt, Gábrriel,
Istennek szépe:
Nem mondtak rólam semmit az égben?
Sehogyse értem,
termést reméltem
s virágom elfagyott,
s mindinkább homályzó tájban
magamra maradok.
Magamra maradok.

Radó Polikárp

SZEMLE

A NAGYBÖJT ÉS A HÚSVÉTI ELŐKÉSZÜLET

A böjti liturgia előkészület a húsvéti misztériumra.

Rosszul fogná föl a nagyböjti idő valódi szellemét, aki csak a Megváltó szenvedésének idejét látná benne, mint sok ájtatossági könyv teszi. A valóságban az Egyház szándéka a negyvennapos böjttel, — mintegy kollektív lelkigyakorlattal — a hiveket a *Húsvét misztériumának* átélésére felkészíteni. Ez a misztérium pedig az Úr szenvedéseit és feltámadását együttesen foglalja magában. Ez az együtteség nagyon határozottan kiviláglik a liturgiából, amely elejétől végéig azt célozza, hogy lelkünket felkészítse üdvünk nagy évfordulójának megünneplésére.

Már a *nagyböjt első vasárnapjának* miséje a húsvéti misztérium kettős tartalmát állítja lelkünk elé: küzdelmet és győzelmet. A nap egész liturgiája Krisztus megkísértésének grandiózus jelenete körül bontakozik ki. A kísértő vereséget szenved. Ez a vereség ideiglenes jellegű ugyan, de azért előjele és biztosítéka annak a győzelemnek, melyet Krisztus majd aratni fog a halálon és a pokdon. Már a mise introitusa megvillantja előttünk üdvünk titkának győzelmes fázisát: „Hívni fog engem és én meghallgatom őt, megszabadítom és megdicsőítem és teljessé teszem őt az örökkévalóság napjaival.” Így már az első nap, amely hivatalosan bevezet a nagyböjtbe, összekapcsol bennünket a húsvét misztériumával is, és arra utal, hogy ott haladván Krisztus oldalán a szenvedésben, majdan osztozunk vele a feltámadás dicsőségében is.

Az Egyház a nagyböjt első napjától az utolsóig egyre fokozottabban irányítja lelkünket arra a nagy titokra, amelyet a nagyhét utolsó két nap-

ján fog ünnepelni és Húsvét vasárnapjának reggelén befejezni. Ez az előkészítés valóban fokozatosan történik. E szempontból akár két részre is oszthatnánk a nagyböjtot, a negyedik vasárnap a választóvonal.

Már a nagyböjt első felében is állandóan a húsvéti misztérium kettős távlatát állítja szemünk elé a liturgia: *szenvedést és feltámadást*. A liturgikus szövegek hol az egyiket, hol a másikat emelik ki, hol egyszerre ragyogtatják mind a kettőt.

Itt van például a *nagyböjt második hete*, melynek megnyitója Úrunk színeváltozásának története. Ezt azelőtt ünnepélyesen felolvasták a szombatról vasárnapra virradó éjszakán. Hogy pedig az Úr apostolai közül háromnak ilyen különlegesen csodálatos körülmények közt nyilatkozta ki magát, — ez nemcsak azért történt, hogy őket a „kereszt botránnyával” szemben felvértezze, hanem — mint Szent Leó mondja —, hogy nekünk, Egyháza leendő tagjainak is megadja feltámadásunk bizonyosságát.

E hét szerdájának evangéliuma az Úr szenvedésének és feltámadásának újból való megjövendölésével kezdődik, és végződik azzal a figyelmeztetéssel, hogy aki meg akarja vele osztani országát dicsőségét, annak ki kell innia kelyhét is, és engedelmesnek kell lennie egészen a halálig.

Csütörtökön kerül sorra a szőlőművesekről szóló parabola. Ez alkalmas arra az Úr Jezusnak, hogy megjövendölje nemcsak halálát, hanem győzelmét és ellenségeinek megszégyenülését is.

A *negyedik vasárnap*hoz érve túl vagyunk a nagyböjt első felén; ezentúl a húsvétra való előkészület — értetően — közvetlenebbé válik. E vasárnap (Laetare) örvendező jellegű az adja, hogy újabb állomást jelent a

húsvéti ünnepek felé. Ezeknek közelségét akarja aláhúzni a vasárnap evangéliuma a csodálatos kenyérszaporítással: *Erat autem proximum Pascha, dies festus Judeorum.* Közel volt ugyanis a Húsvét, a zsidók ünnepe. E közelséget hangsúlyozza a két nappal utóbbi evangélium: az árusok kiűzése a templomból, ahol a Megváltó újra emelkedett szavakkal jövődöli meg halálát és feltámadását: „Rontsátok le ezt a templomot — mondá a zsidóknak, saját testéről beszélvem — és három nap alatt helyreállítom.”

A nagyböjt ez utolsó szakában az Egyház összes evangéliumait Szent Jánosból veszi, aki elmondja a szenvedéseket, de nem hagy kétségben a Megváltó végső győzelmét illetően sem. Minél jobban közeledik a nagyböjt vége, annál jobban érvényesül a liturgiában a Húsvét előze. A *nagy-hét* természetesen, — főleg a három első napja — a kereszt titkával van átitatva, de ez a kereszt már győzedelmeskedett poklon és halálon. Innét a nagyböjt három utolsó napjának sajtósága színeztet. A liturgia egyrészt Krisztus megaláztatásait vonulataja el szemünk előtt és ajkunkra adja felelőmének és győtrődésének eleven kifejezését, — másrészt, mint befejezett dolgot ünnepelteti velünk a Megváltó győzelmét a halál felett.

Semmi sem mutatja ezt világosabban, mint a nagyböjt utolsó vasárnapjának, a *Virágvasárnap*nak liturgiája. A barkaszentelés és a reá következő körmenet imái előre is hódolattal köszöntik a sírjából feltámadó Üdvözítőt. De maguk a mise-szöveg részei is gyönyörűen tükrözik a húsvéti misztérium különböző vonatkozásait. Mindenekelőtt a kollektá. Ez összefoglalja az egész misztériumot és kéri számunkra azt a kegyelmet, hogy kövesük a Megváltót megaláztatásában, hogy osztozhassunk feltámadásában is. A szentlecke néhány vonással egyenesen a misztérium középpontjába ragad bennünket. Szent Pál elénk állítja Krisztus példáját, ki a keresztaláig aláta meg magát, hogy felsé-

ges feltámadásának dicsőségében részesítsen bennünket.

A böjt teszi valósággá a húsvéti misztériumban való részvételt.

A húsvéti misztérium e kettős — fájdalmas és dicsőséges — jellegének megünneplése arra való, hogy megújítsa és megnövelje a keresztségi kegyelmeket. Kell, hogy segítsen bennünket a bűnnek meghalni és hogy, mint újszülötteket állítson bele bennünket a feltámadt Krisztus életébe: „*ut peccatis mortui justitiae vivamus*”. A nagyböjt minden önmegtágadása — lényegi kelléke: az ima, a böjt és az alamizna — ennek a célnak elérésére segít.

Az Egyház imádságait az egész nagyböjten végig szemmeláthatólag az a gond vezérli, hogy a megváltás titkában való részesedésünket minél gyümölcsözőbbé tegye számunkra. A szentmise kollektái — többé-kevésbé kifejezettek — a nagyböjt önmegtágadásait ajánlják, mint legjobb eszközt az eljövendő ünnepek megkívánta szívzisztaság megőrzésére.

Mindenekfelett arra hív az Egyház húsvétra való előkészüleül, hogy mindennap a szentmisében éljük át ezt a misztériumot. A valóságban, amit az Egyház felajánl a szentmisében: a Bárány, aki feláldoztatott, aki azonban már legyőzte a halált. A szentmise Krisztus keresztalálának megisméltése, de azé a Krisztusé, aki megdicsősülten uralkodik az Atya jobbján. A szentmisében az Egyház halált ad az Istennek a megváltás misztériumáért, de miut olyanért, amely a mi javunkra már végre is hajtattott. A kommunió annak a Húsvéti Báránynak a testében részesít, aki önmagát zálogul adta feltámadásunkért és jövődö dicsőségünkért, és aki megüszített bennünket a bűn következményeitől. Erre emlékeztet több *postcommunio*, főleg a nagyböjt első vasárnapjác: „Szent testednek vétele állítson helyre bennünket Uram, hogy megtisztítván bennünket a régi kovásztól, üdvünk misztériumának részesévé tegyen: *Et a ve-*

*tustate purgatos, in mysterii salutaris
faciat (nos) transire consortium.*

Mikor az Egyház a húsvéti ünnepekre készít elő, természetes, hogy ez közvetlenebbül teheti, ha az első fázist is átéleti velünk, a passiót. Mert csak oly mértékben lesz részünk Krisztus dicsőségében, amilyenben résztvettünk előbb az Ő szenvedésében: *Si compatimur ut et conglorificemur.* Ha tehát az Egyház a nagybajtben előírja a mindennapi bűjtöt — és ezen mindennemű keresztény önmegtagadást kell értenünk — ezt azért teszi, mert nagyon hasznos eszköznek ismeri annak a lelkiállapotnak a kiérlelésére, amelyet a húsvéti misztérium méltó megünneplése megkíván. A bűjtől számos liturgikus szöveg tanítja, hogy csökkenti a lélekben a bűnös kivánságot — a nagybajtnek pedig egyenesen az a rendeltetése, hogy bennünket „meghalasson a véteknek”. Szent Leó azt mondja, hogy a „*majora jejunia*” azért helyeztetett a kereszt misztériumának megünneplése elé, hogy testiünket önmegtagadásoknak vetvén alá egy kissé részt vegyünk Krisztus szenvedésében és azaz érdemet szerezzünk, hogy feltámadásának dicsőségében is részesüljünk.

Ami az irtalmasság cselekedeteit illeti, ezeket eléggé szerényen „*alimizsna*” néven szokás összefoglalni. Szent Leó nagyon helyesen *opera pietatis*, a jámborság cselekedeteinek nevezi őket. A keresztáldozat a *magnum pietatis opus*, az isteni szeretet nagy műve, — a mi szeretet-cselekedeteink az ebben való részesedést könynyitik meg. Az Egyház a harmadik vasárnap szentleckéjében Szent Pállal hív bennünket Krisztus példájának követésére, aki irántunk való szeretetből önmagát áldozta fel Istennek kellemes illatú áldozatul.

Végeredményben a nagybajt minden aszkéikus gyakorlata a húsvéti misztérium jelképe és alapelve körül összpontosul. A nagybajtben olyan mértékben növekszik bennünk a hit, remény, szeretet, amilyen mértékben szellemünk és lelkünk befogadja a szenvedő és feltámadó Krisztust.

Az erkölcsi erények gyakorlata is félreérthetetlenül ezt a misztériumot szolgálja. Az Egyház azért int Krisztus megaláztatásának és a keresztalálalig való engedelmességének követésére, hogy így részesedvén szenvedéseiben, egyben részesei lehessünk dicsőségének. A virágvasárnap kollektá nagyon hasznosan hangsúlyozza, hogy Krisztus önként vállalta testünket, és önként vette magára a kereszt terhet, hogy példát adjon nekünk az alázatosságra: *ad imitandum humilitatis exemplum.* Vajjon az Úr keserves szenvedése, a túrelmes szenvedésnek e nagy bizonyossága — *patientiae documentum* — nem adhat-e erőt a keresztény módon való szenvedésre és arra a békétűrésre, amelyre a nagybajt liturgiája naponta — sőt naponta többször is — int bennünket?

Bevezet a Húsvét örömébe.

A nagybajt nemcsak arra segít bennünket, hogy kövessük Krisztust a Kálvária útján, hanem a húsvét ragyogó örömének első sugarait is megláttatja velünk. A nagybajtnek is van öröme, ez az öröm: a Húsvét előize. Hogy ezt jobban megértsük, vissza kell helyezkednünk abba a korba, amikor a Húsvét volt az egyetlen keresztelő-ünnepe az évnek. Bele kell gondolnunk magunkat a katechumenek lelkiállapotába, akik örvendező türelmetlenséggel várják az órát, amikor a keresztelő-medencébe léphetnek, hogy újjázülessenek belőle a feltámadt Krisztus életére. A katechumenek előzetes örömének visszhangját még ma is halljuk a *Sitientes* szombat introitusában. Élénk örömet lehel, a húsvét örömet: *Sitientes venite ad aquasa... venite e bibite cum laetitia.* Minél jobban közeledett a nagy húsvét-éjszaka, annál jobban kiteljesült az újonnan keresztelendők öröme.

Mi — régen keresztények — nem élünk már ennek az örömmel reményességében, de készülnünk kell a húsvéti ünnepekre abban az örvendező biztonságban, hogy a belső megújulás nagy kegyelmét, a kegyelmi élet meg-

növekedését fogja nekünk meghozni.

Ez az érteleme annak is, hogy a nagyhét kezdetén azt a kegyet kéri az Egyház Istentől, hogy örömmel ünneplhessük a megváltásunk jótéményének egész teljességét: *Et ad*

beneficia recolenda, quibus nos instaurare dignatus es, tribue venire gaudentes. (Engedj örvendezve eljutni ama jötteid tiszteletére, melyeket bennünket megújítani méltóztattál.)

Dom Flicoteaux

EGY EXISZTENCIALISTA TÖRTÉNELEMFILOZÓFIA

A történelemfilozófia problémái iránt napjainkban igen nagy az érdeklődés. Ennek több oka van. Elsősorban az, hogy a gyors egymásutánban bekövetkezett két világháború esztelen ember- és egyéb értékpazarlását átélve, felvetődött az a kérdés: miért volt mindez? Másodsorban pedig azért néz vissza Európa multjára és igyekszik belőle következtetéseket levonni, mert úgy tünik fel sokak szemében, hogy a kontinens kezdi elveszteni irányító, központi szerepét és a lényegesen új színezetű, az európai tradícióból le nem vezethető történelmi jövőben földrészünk csak a státiszta szerepét kapja majd meg. E második ok, ha állítása nem is felel meg a valóságnak, mégis felvet egy csomó válaszra váró kérdést. Hogy csak a legkritikátlóbbakat említsük: van-e egyáltalán a világtörténelemben olyan korszak, amelyre ne volna található analógia Európa háromezer éves multjában? Mi volt a kontinens kultúrájának értelme? Miért volt érdemes európainak lenni? Van-e egyáltalán határa az európaiságnak? Az élete értelmének elvesztését féltő európai ember nemcsak Madách művében „Az ember tragédiája”-ban játszatja le maga előtt multját, hanem ez foglalkoztatja századunk olyan kiemelkedő kultúrtörténészeit is, mint amilyen Huizinga, Croce, Toynbee. Mindegyik a maga módján újrafogalmazta a kérdéseket és választot is rájuk. Érdekes megfigyelni, hogy újabbban a Spengler által Nyugat felett megkongatott lélekharangnak nincs visszhangja. Ha figyelemmel kísérjük a második világháború óta a történelem lényegével, értelmével foglalkozó műveket — az atomháború borzalmaival jósóló pamfleteken kívül — nyomát

sem találjuk a hanyatló Európa komor képének. Még az olyan, a történelemben tájékozódó filozófusok munkáiban sem, akiknek kiindulási pontja éppenséggel a létbizonytalanság, a tragikus világnézet.

Az egzisztencialista filozófia nesztörának, Karl Jaspersnek 1949-ben Zürichben *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte* címen megjelent, élénk vitát keltő munkájára célzunk. A mű ismertetéséhez tudni kell, hogy Jaspers, aki 1948-ig heidelbergi, újabban a baseli egyetem filozófia-tanára, a háború utáni Németország legtermékenyebb tollú filozófusa. 1947-ben jelent meg mintegy 1100 lapos lételméletének első kötete. (*Von der Wahrheit*). Ebben, az előkészítő fejtegetéseket is beleszámítva, száz lapon át foglalkozik a katolikummal, mint módszerrel. Ez a rész nagyobb terjedelmet foglal el, mint ugyanabban a kötetben tárgyalt kedvelt témája, a tragikum elemzése. Jaspersnek a katolikumhoz való viszonyát teljesen megszabja filozófiai álláspontja, mely az *egyedi élet* hangsúlyozza, szemben az egyedek felett álló, azokat magasabb egységbe fogó 'lényegekkkel', a skolasztika nyelvén mondva: essentiákkal. Rendszerében nem marad hely a változáson kívül lévő, mégis a való tényekbe hathatósan belenyúló *értékek, eszmék* számára és teljesen ferde képet ad az abszolút Valóságról, Istentől is. Filozófiája — mint egzisztencialista elődje, Kierkegaard bölcsölete is — nagy szolgálatot tesz akkor, amikor elismeri, hogy az eszünk szerint mért, racionalistán „abszolút”, vagy a „nagy végső szintézist nyújtó” filozófia — csupán ábránd, és rámutat arra, hogy az emberi élet törté-

nete csöppet sem idillikus, mint ahogyan az idealisták elképzelik, hanem töresek, vergődések sorozata. De míg másoknál, például Szent Ágostonnál, a nemes individualizmus azt idézte elő, hogy keresse a „privát” kapcsolatot az Abszolútummal és felfedezze a valóságtól különböző módon, eszenciálisan fennálló szépség, igazság és jóság tényeit, melyek mint időtlenül fennállóak az abszolút szépség, jóság és igazság nélkül *megállapíthatatlanok* lennének — addig Jaspers szerint nincs értelme az olyan kutatásnak, mely a lét értelmét a léten kívül keresi. A lét egyedül hangszóló *szembenáll* a katolikus filozófiával és az egzisztencializmust, melynek egyik képviselője Jaspers is, az 1947-ben a római Szent Tamás Akadémián tartott kongresszuson elítélték, ugyanakkor pedig többen (így Jacques Maritain és Étienne Gilson is) röviden összefoglalták az essentia és existentia viszonyát.

Jaspers ugyanis az igazságról szóló művében a katolikus egyetemességre törekvést, univerzalizmust szembeállítja az értelem „tisztá” univerzalizmusával. Elítéli azt a — véleménye szerint — katolikus törekvést, amely a földi valóságból mozdulatlan, egymással valódi kapcsolat felvételére képtelen értékek és érvényes igazságok talajvesztett világát szövö ki. Minden leegyszerűsödik és minden funkcióvá válik — úgymond — a katolicizmusban: mintegy az örök minták sex appeal-jére bekövetkezett erotikus reflexe lesz. Úgy látja, hogy titokban a katolikum univerzalizmusa is a tisztá értelem egyetemességére szeretne szert tenni, de ez csak akkor volna lehetséges számára, hogyha elismerné, hogy az egyedül elfogadható tekintély a legtágabb értelemben vett *lét*. A lét az az egyetlen „mindent körülfogó kategória” (das Umfassende), amely az egyedül becsületes úton elért teljességet nyújtja. A világ, a lélek és Isten is csak a lét három foka és semmi több. A katolikum ezzel szemben többet és „lehetetlen” akar, ugyanis a világban megnyilatkozó *Istenre* épít.

A katolikum legjellegzetesebb példája — így látja Jaspers — az Istenember „mitosza”. Az egészséges, feszültséget kereső dialektikus értelem nem nyugodhat bele szerinte abba, hogy a történelem „tengelyei” a térben és időben egyszer volt istenemberek legyennek, akik — mint például Jézus Krisztus — egyáltalán nem nyújtják a minden oldalról körülfogó egységesítő széles skáláját. Krisztus egyáltalán nem tökéletes ember. „Nincs kapcsolata a világban lévő realitásokkal: nem él városi, kereskedelmi életet, nem lép házassági kötelékre és nincs kapcsolata a kultúrával sem.”

Azért ismertettük Jaspersnek a katolikumra vonatkozó nézeteit kissé részletesebben, mert érdekes fényt vet a *történelem kezdetét és célját* tárgyaló már említett könyvére. Az előzmények alapján természetesen vesszük, hogy *elveti* a kinyilatkoztatás alapján álló kezdet és vég képét, mint igazolhatatlan hit-ügyet. Ha őszinték akarunk lenni, — mondja — be kell vallanunk, hogy a kezdetről és a végről nem tudunk semmit. „Csupán a többértelmű szimbólum színeiben tűnnek fel. A kezdet (amelyet nem tudunk elképzelni és elgondolni sem) és a cél között (melyet nem tudunk konkrétan felvázolni) zajlik le valóságos történelmünk. De a kezdet és a cél összefügg. Ahogyan az egyiket elgondolom, úgy gondolom el a másikat is. Szimbólumokban kerül szemünk elé az, aminek nincs valóságosan látható megjelenése: a kezdet az ember állítólagos teremteseként nyilvánul meg és a cél pedig, mint a szellemvilág úgynevezett örök birodalma.” Kétkedve kell fogadnunk tehát mindazoknak az állításait, akik, mint Fichte, Hegel és Comte, biztosat tudnak mondani a honnan és hová kérdésére. Melyik az a kor Jaspers szerint, amelyik a legmélyebben szántó egzisztenciális problémákat hozta felszínre? Hova helyezi át a történelem tengelyét, miután a lét kérdése szempontjából a megtestesült Ige és hatása számára nem volt elég átfogó?

Úgy véli, hogy az igazi „tengely-

idő' (Achszeit) a Kr. előtti 800-tól a Kr. előtti 200-ig terjed. Kína, India, Irán, Palesztina és Görögország ekkor érte el — minden különbözőbb kölcsönhatás nélkül — politikai, gazdasági és szellemi fejlődése igen magas fokát. Ekkor élt Kínában Konfucius és Laotse és ekkor keletkeztek a különböző kínai filozófiai irányzatok. Indiában ekkor élt Buddha, íródtak az Upanisádok és virágoztak az egyetemes kételkedéstől kezdve a materializmusig, a szofisztikától kezdve a nihilizmusig az összes filozófiai irányzatok. Iránban Zaratusztra tanította a Jó és a Gonosz harcát. Palesztinában egymásután lépnek föl a nagy próféták: Ilés, Ézsaiás, Jeremiás. Görögország látja Homéroszt, a filozófusokat: Parmenidészt, Herakleitoszt és Platont, a tragédiáírókat, Thukydidészt és Archimédészt. Megindult az élet fellazulása és a pólusokon nyugvó ellentétek nyugtalan feszültségbe mentek át. Ekkor keletkeztek azok az alapelvek és kategóriák, amelyekben mindmáig gondolkodunk és ekkor születtek meg azok a vallások, amelyek szerint ma is élünk. „Mindenfélé tekintetben megtették az első lépést az egyetemesség felé.” Csupán Krisztus után 1500 körül történt valami új Nyugaton, mégpedig a modern európai tudomány és technika létrejötte, ami körülbelül százötven év óta Földünket maximálisan uralható egységgé változtatta át.

Jaspers történelmi nézeteire vonatkozólag ennyit a *Von der Wahrheit* alapján is kikövetkeztethettünk volna. Mindenesetre gondolkodóba ejt az, hogy hogyan vélekedik a filozófus arról az egyetemességről, mely felé az általa értékelt tengely-korszak megtette az első lépést. Bizonyára itt is az egyetemességet a „mindent körülvevő” lét értelmében veszi és nem a változatlan lényeg formájában. Jaspers bizonyára *helytelenül értelmeztnek* találta volna Benedetto Croce-

nak, a nagy olasz filozófusnak színtén 1949-ben megjelent *Filozófia és történeíírás (Filosofia e Storiografia)* című könyvében azt a történelemből vett példáját, mely kitünően világítja meg, hogy milyen a lényeg viszonya a léthez: „Maximus, Turin püspöke úgy vigasztalta Milánó polgárait, akiknek Attila felgyújtotta templomait és lerombolta házait, hogy felhívta figyelmüket arra, hogy Isten nem a várost, ami bennük lakozik, hanem a város házait, nem az ő igaz Egyházát, hanem annak befogadó helyeit adta az ellenség kezére. Milánó népe, püspökével együtt, jóllehet megrémülten és szomorúan, de mégis megmaradt szabadsága mellett. Ez az ideális ház és ideális egyház, mely az egyedül valóságos, mindig az ember birtokában van és ebben rejlik az emberhez egyedül méltó élet titka. Mi egyebet lehet az embertől ezenkívül várni? A történelem értelme az etikában van.”

Pedig nem mondható Jaspersről, hogy teljesen érzéketlen a lényeg egyik megnyilvánulási formája, az etika iránt. „A történelem kezdete és célja” című művében ugyanis tárgyilagosan megállapítja azt, hogy korunk hitelensége és nihilizmusa nem vezethet tovább, mert zsákutcába jutott. „Manapság az a helyze”, hogy valószínűleg a *bibliai vallás reneszánszát* fogjuk megélni, mivel a modern gondolkodás születési hibájánál fogva semmiféle tartalmas és győzelmesen kikerülő megoldást nem tud nyújtani.” Ennek belátása ellenére Jaspers bizonyára fenntartja azokat a sztoikus színezetű nézeteit, melyet 1947-ben írt könyvével kapcsolatban ismertettünk és amelyeket újra összefoglalt egy évvel később *A filozófiai hit (Der philosophische Glaube)* címmel. Mindenesetre a hitről vallott nézeteiben bizonyos önkritikát vélünk fölfedezni.

F. A.

NAGY LAJOS SZENTÉVI ZARÁNDOKLATA 1350-BEN

Mikor VIII. Bonifác pápa 1300 február 22-én fényes külsőségek közt meghirdette az első jubileumi szentévet, a kihirdetés megismétlését százestendős terminushoz kötötte. Ezt a határidőt azonban már első alkalommal sem tartották meg. A rómaiak nem tudták kivárni a százestendő elmúlását. Rájuk nézve ugyanis a szentév nemcsak gazdag kegyelmeket, hanem dús jövedelmi forrásokat is jelentett. Érthető tehát, hogy mihelyt értesültek a negyedik avignoni pápa, VI. Kelemen megválasztásáról (1342 május 7.), azonnal követséget menesztettek hozzája és alázaosan kérték őt, hogy a közeledő századközére (1350) hirdessen újból szentévet. VI. Kelemennek nem kellett sok biztatás, készségesen megígérte a követeknek, hogy annakidején mindenben kérésüknek megfelelően fog eljárni.

Midőn azonban elközelgett a századközep, a viszonyok legkevésbé sem látszóttak alkalmasnak a nagy búcsú meghirdetésére. A keresztény világ nyugalalmát mindenütt fegyverek zaja verte fel. Keleten Bizánc kapuját az oszmán törökök döngették és úgyszólván minden évben újabb és újabb területeket szakítottak le az elvénhedt birodalom testéről. Nyugaton, az ibér félszigeten, a kialakulóban levő spanyol királyságok folytatták örökös harcot egymással és ősi ellenségükkel, a rohamosan hanyatló saracén hatalommal. Főntebb északon, Franciaország és Anglia közt épp ezidőt kezdtek kibontakozni a százéves háború gigantikus arányai és szörnyű pusztításai. Németországban az évtizedekig tartó belső háború utórezgései tartották feszültségben a lelkeket. Lent délen, az olasz félszigeten, az öccse meggyilkolása miatt bosszús Lajos magyar király éppen akkor készült megindítani második hadjáratát Johanna nápolyi királyné ellen. De a félsziget egyéb részein is mindenütt harc és anarchia dúlt. Az egyházi állam és az özevgy Róma a vetélkedő nagyurak és pártok versengésének lett szá-

bad prédája. Cola di Rienzi első tribunsága, az államférfi józan számításának, a kalandor felelőtlenségének és az álomlovag parttalan révedzésének ez a sajátos keveréke, még 1347-ben megbukott. A tribunus azóta az Abruzzók remetéi közt sanyargatta testét és szötte világuuralmának újabb terveit. Árnyéka azonban szüntelenül ott borongott az Örökváros fölött; viszsztatérésének lehetőségével állandóan számolnia kellett jóbarátnak és ellenségnek. Feljebb Mitánóban a ravasz Viscontiak építgették birodalmukat, az örökké forrongó Firenzét pedig az oligarchia és a néppárt gyilkos harca tartotta állandó rengésben.

De ha így a politikai és társadalmi viszonyok bizonytalansága a szentév kihirdetése ellen szólt is, egy nyomós ok viszont a kihirdetés javára billentette a mérleget. És ez nem volt más, mint a fekete halál, a legborzalmasabb ragályos betegség, melyről az európai évkönyvek megemlékeznek. A szörnyű istencsapás, melyet Kinából és Egyiptomból hurcoltak be, 1348-ban és 1349-ben végigpusztított egész Európán föl Izlandig és nemcsak az emberekben, hanem az állatokban is mérhetetlen pusztítást idézett elő. Hozzávetőleges számítás szerint legalább 25—30 millió embert ragadott el. Voltak városok, melyek lakóinak felét, sőt kétharmadát, hancsár háromnegyedét, vesztették el. A családok százai és ezrei teljesen kipusztultak. Avignonban például egy kortárs állítása szerint több, mint hétezer lakást be kellett zárni, lakóik az utolsó szálig kihaltak.

Természetes, hogy a szörnyű csapás mély megrendülést idézett elő a lelkekben. A bűnbánat érzése elemi erővel lángolt fel. Ennek egyik tüneteként az öngyórtózás, a flagellantizmus, ismét nagyon divatba jött. Közép- és Déleuropában az utakat ezrével és ezrével lepték el meztelen hátú és vállú emberek, akik szent énekek zengedezése közben véresre csorogták magukat.

A bűnbánattal együtt feltámadt a bűnbocsánat és a búcsú sóvárgása. Most már nemcsak Róma népe, hanem az egész keresztény világ sürgetni kezdte a szentév meghirdetését. VI. Kelemen pápa szívesen meghajolt a sürgetés előtt és hat évvel előbb tette ígérete beváltásaként 1349 augusztus 18-án csakugyan meghirdette a második szentévet. Kihirdető bullájában többek közt utalt a zsidók ötven évenként tarított nagy jubileumi szentévére, a Szentléleknek húsvét napjától számított ötvenedik napon történő eljövételére és a kihirdetés legfőbb célját abban jelölte meg, hogy minél több embernek adjon módot a teljes búcsú áldásának elnyerésére.

A pápa számítása teljes mértékben bevált. Az új szentév még az elsőnél is nagyobb tömegeket mozgatót meg. Az egykorú Villani Máténál — a három krónikáiról Villani közül a középsőnél — ezt olvassuk: „A Rómába menő keresztények számát lehetetlen volt meghatározni; a városban lakók becslése szerint karácsonykor s a rákövetkező ünnepnapokon s nagyböjtből a feltámadás szent húsvét ünnepéig állandóan egymillió, egymilliókétszáz ezer zarándok tartózkodott Rómában. Később, áldozócütörtök és pünkösdtájt több, mint nyolcszáz ezer. Nyárára a mezei munka és a nagy hőség miatt kevesbedni kezdett a nép, de nem annyira, hogy amikor legkevésbé voltak, naponként állandóan kétszáz ezernél több idegen ne lett volna ott.”

Talán nem kell külön mondanunk, hogy a derek krónikáiról százezres és milliós adataival erősen elveti a súlyt. Annyit azonban bizvást elfogadhatunk előadásából, hogy a zarándokok száma csakugyan igen nagy volt. A Rómába vezető utak mindenütt tölük tarkállottak. Az útszéli vendégfogadók, pedig erre az alkalomra minden ház vendégfogadóvá alakult át, megközelítőleg se voltak elegendők befogadásukra. Akárhány zarándok még csikorgó téli hidegben is szabad éj alatt volt kénytelen éjszakázni. A nagyobb hideghez szokott magyarokat

és németeket azonban ez sem zavarta: nyílt mezőn táboroztak le, nagy máglyákat raktak és azok körül szorosán összebújva aludták át az éjszakát. Maga az utazás általában biztonságos volt; legalábbis a korviszonyokhoz képest. Mikor Róma környékén egyes latrok garázdálkodni kezdtek, maguk a zarándokok bántak el felük. De a föld népe is résen volt: szemét állandóan az utakon pihentette és a legkisebb rendzavarásra azonnal erőlyes megtorlással felelt.

Annál több volt a panasz a rómaiak kapzsisága miatt. Bár minden házat vendéglőnek és minden rossz ólat istállónak rendeztek be, hallatlanul felverték az árakat. Például egy ló pusztá elhelyezéséért — takarmányról a gazdának kellett gondoskodnia — naponként egy vasaq toursi tallért, ha ugyan nem kettőt, követeltek. Hogy a mesterségesen felhajtott élelmiszer és borárakat tartani tudják, a kereskedőket eltiltották mindenemű gabona, bor és takarmány behozatalától. Innét érthető, hogy a főbb fogyasztási cikkekben állandóan hiány mutatkozott. A drágaság mértékét mutatja, hogy egy fazék borért, a bor klasszikus hazájában, 3, 4, sőt 5 szoldót is elkértek.

Másik nagy fogyatkozás a rendezés hiányossága és általában a rendőri szolgálat elhanyagolása volt. A patriarchális templomokhoz vezető útvonalak állandóan annyira tömve voltak emberekkel, hogy alig lehetett rajtuk mozogni. Magukban a templomokban pedig néhanapján akkora tolongás támadt, hogy akárhányszor emberhalál lett belőle. Volt nap, hogy 4, 6, sőt 12 embert is agyonnyomtak a szörnyű tolongásban. Mindez azonban nem tudta visszatartani a jámbor zarándokokat. A szenthelyek látásáért és a búcsú kegyelmének elnyeréséért szívesen vállaltak minden bajt és viszontagságot. Fegyelmettségükkel és összeszedettségükkel egyenesen bámulatot keltenek. Akárhányszor megtörtént, hogy útrakelésük előtt egyszerűen az asztalon hagyták az ellátásért járó összeget, és nem akadt utas, aki

hozzá mert volna nyúlni a gazdátlanul heverő pénzhez. A vendéglős, mikor végre idôt tudott szakítani az elszámolásra, azon módon találta, ahogyan vendége ott hagyta. És útközben sem volt semmi veszekedés vagy zajongás, hanem mindenki türelemmel és kölcsönös buzdiással viselte a rája szakadt bajt.

A népes zarándokcsoportokban természetesen minden társadalmi osztály képviselve volt. De a túlnyomó többség mégis az egyszerű kétkéz munkás emberek sorából került ki. Ezek rendszerint papjaik vezetésével vállalkoztak a tómerdek út megtételére. Mellettük azonban szép számmal vettek részt a zarándoklásban a magasabb társadalmi osztályok is, különösen az őszi idôszakban. Ismét Villaninál olvasuk: „Ekkor több uraság, nagy urinó, tisztes férfiú és nô jött a hegyeken túlról és távoli országokból.” A nôk között ott látjuk a középkor egyik legmarkánsabb nôi szentjét, a svéd Szent Brigittát, aki ekkor lett szerelme az Örökvárosnak és az ekkor nyert benyomások hatása alatt ébredt nagy történeti hivatásának, az avignoni pápaság visszatelepítésének tudatára.

Az egész szentév legegyszerûbb zarándoka a mi Nagy Lajos királyunk volt. A fiatal, akkor mindössze huszonnégyéves uralkodót különbözô okok készítették a zarándokút fáradságainak vállalására. Az elsô ok minden bizonnyal mély vallásos érzése volt. Mert tudnunk kell, hogy Nagy Lajos egész élete folyamán mintaképe volt a hívô és hite szerint cselekvô katolikus uralkodónak. XV. és XVI. századi naptáraink és misekönyveink egyenesen szentként említik ôt. Különösen élete alkonyát sugározta be gazdagon a bizó hit fénye. Életírójánál olvassuk, hogy ha csak tehetne, elvonult a világ zajától, hol kedvelt pálos szerzetesi tudós körébe, Budaszentlőrincre és Márianosztrára, hol meg a magányba, az akkor már elcsendesült Visegrádra és Diósgyôrrre, hogy ott imádsággal és elmélkedéssel üdítse fel lelkét.

Ilyen mély lelki élet mellett természetes, hogy nagy királyunk nem akarta elszalasztani a búcsú kegyelmének elnyerésére kínálkozó alkalmat. Annál kevésbbé, mivel épp akkor életének fordulópontjához érkezett: második nápolyi hadjáratának mérsékelt sikere eddig követett politikájának gyökeres átértékelésére készítette. Be kellett ugyanis látnia, hogy Nápolyt a pápa akarata ellenére és megfélemlítô tengeri haderô nélkül lehetetlen megtartania. De ugyanezt a tanúságot vont le a lakosság hangulatában beállott változásból is. Aversa hosszúra nyúlt ostroma szemmeláthatólag megapasztotta tekintélyét. Az állhatatlan nápolyi nép, mely az imént még tüntetett hódolata nyilvánításával, most forrongani kezdett és fenyegetésre sem volt hajlandó élelmiszereit a magyar táborba szállítani. A zsoldosokkal is baj volt: fizetésük egyre nagyobb gondot okozott a pénzühánnyal küszködô királynak. Pedig az idegen zsoldosok tartása elengedhetetlen kelteke volt az akkori hadviselésnek. Mindezek az okok, úgyszintén a hazulról jövô sürgetések végre megpuhították a király szívét. De ugyanez volt a helyzet ellenfeleinél, Johanna királynénál és új férjénél, Tarantoi Lajosnál is: a sok szenvedés és nélkülözés, valamint az állandó rettegés ôket is megtörte és a béke felé hajlítottta.

Lajos egy pillanattig sem habozott. Amint egyszer rászánta magát a kérdés felszámolására, azonnal hozzálátott a békeállapot helyreállításához szükséges lépések megtételéhez. A fegyverszünet aláírása után a békétárgyalások további vitelét a Szent- székre bízta, maga pedig megfogadta: seregével hazafelé vette útját. Ezt az alkalmat használta fel a jubileumi búcsút ülô Róma meglátogatására. Látogatásával elsôsorban halálját akarta leróni a Gondviselés iránt, amiért annyi életveszedelembôl kimentette, másrészt meg könnyíteni akart lelkiismeretén. Mert Durazzoî Károly elhamarkodott és minden jogi formát nélkülözô kivégzése (1348 január 23.)

még mindig nagyon nyomta a lelkét. Hiába próbálta elhítenni magát, hogy az álnok herceg megérdemelte sorsát, magános óráiban be kellett valania, hogy a halálos ítélet kimondásában nem a megsértett jog érdeke, hanem a szerelmi bosszú vezette. Károlyban nem szerencsétlen öccse gyilkosainak cinkosát, hanem egykori menyasszonyának, Mária hercegnőnek elcsábítóját adta böhérkézre. Kapva kapott tehát az alkalmon, hogy megszabadítsa lelkét a rá nehezede tóhertől.

Ezek a körülmények magyarázzák, hogy Lajos nem király, hanem egyszerű zarándok módjára akart beállni a szentévi búcsúok sorába. Ezért se reg helyett csak kisebb kíséretet, a krónikák állítása szerint ezer borsisakos harcost vitt magával. Gyóntatója és útítársa, János minorita szerint a Kisasszony ünnepét követő napon, szeptember 9-én indult el Aversából és egy héttel rá, 16-án érkezett Róma alá. A római hatóságok természetesen idejében értesültek jöveteléről s minden tőlük telhetőt megtettek illő fogadására. A fogadás a várostól négy francia mérföldnyire ment végbe. A nevezetes alkalomra mintegy száz előkelő nemes vonult ki bíborból készült egyenruhában s tárogatóval és mindennemű hangszerekkel felszerelve. És itt egy mélyen begyökerezett hibát kell kiigazítanunk. Történetíróink ugyanis a jó Kültülei János tekintélyére támaszkodva, kivétel nélkül mind azt írják, hogy a díszcsapato: Cola di Rienzi vezette a király elé. Erről azonban szó sem lehet, mert a tribun akkor már a csehországi Raudnitz várában ült, mint IV. Károly császár foglya. Az ünnepő menetet tehát nem ő, hanem Róma akkori kormányzója, Colonna István, esetleg Orsini Rajmund szenátor vezette. A tévedés alighanem onnét származott, hogy Cola tribun címe a külföldön is elterjedt és olyan jó csengésre tett szert, hogy a derék krónikáiró tola irásközben önkéntelenül rája fordult. Nemcsak a hatóságok, hanem a nép is kitétt magáért. Amerre a menet el-

haladt, a házakat és az utakat mindenütt díszes szőnyegekkel vonták be, és a nagyszámban összesereglett polgárság lelkesen kiáltotta: „Eljen a magyar Király! Eljen! Eljen!” A tömeg a Szent Péter bazilikáig, a királyi zarándok útnak első céljái, folyvást növekedett. Lajos mély megilletdéssel lépte át a kereszténység legszentebb templomának küszöbét. Minorita életrőja még azt is feljegyezte számunkra, hogy befelé mentében minden oltár előtt mély reverenciával térdet hajtott. Miután bent, az apostolfejedelem sírjánál, mély áhitattal kifejezést adott hódolatának, vendéglátó gazdái az üresen álló lateráni palotába vezették szállásra.

Lajos király a következő napokban minden reggel a Szent Péter-templomba ment misét hallgatni. Ugyanott a világ minden részéről összesereglett zarándokok nagy lelki épülésére, mindennap megszemlélte a Veronikát, vagyis azt a kendőt, melyen a szenvedő Úr Krisztus arcvonásai voltak láthatók. A nap többi részét a város nevezetességeinek megszemlélésével, az előkelők látogatásainak fogadásával és vendéglátással töltötte el. Könynyű elképzelünk, milyen nagy tisztelesszámba ment a római nagyurak számára, ha Európa egyik leghatalmasabb uralkodója elfogadta udvarlásukat vagy éppen vendégülhívásukat.

A fiatal és életvidám uralkodó megnyerő egyénisége általában mély benyomást tett római környezetére. Ennek beszédes bizonyítéka, hogy egy szép napon váratlanul megkínálták a rómaiak ura (dominus Romanorum) címmel. Lajos király azonban tiszteltel elhárította magától a kérésértékű megtisztelést. Hiszen nem azért kereste a kereszténység egyházi fejével való megbékélést, hogy most megvilági fejével húzzon ujjat.

A római nép azonban nemcsak fejedelemi fellépéséért, hanem nagylelkű bőkezűségéért is ünnepelte a körében időző királyi zarándokot. János minorita állítása szerint Lajos király valamennyi római templomot és zárdát gazdag adományban részesítette, de,

sajnos, a részletekkel adós marad. He-lyesebben azt kell gondolnunk, hogy krónikájának idevonatkozó része elkal-lódott. Küküllői mester mindössze annyit mond, hogy a pápai feloldozás alkalmával Lajos király négyezer aranyforintot tett Szent Péter oltárára alamizsnaképpen.

Meddig maradt Lajos király Rómá-ban, nem tudjuk. Abból az adatból azonban, hogy a Koltai-testvérek ré-szére szeptember 26-án még az Örök-városban állított ki adománylevelet két vasmegeyi község birtokára, jog-gal következtethetjük, hogy legalább két hétig időzött a megszentelt falak közt. Viszont szeptember végénél to-vább nem igen maradhatott, mert ok-tóber 4-én már Cesenában, 25-én pe-dig már a magyar határokon belül ta-láljuk. November 1-én már Budáról keltezi egyik oklevelét.

A szentév élményei nemcsak a ki-rály, hanem minden bizonyal kísérei lelkében is mély nyomokat hagytak. Ezek közül csak egy bizonyos Antal-ról van bővebb értesülésünk. Erről a jámbor férfiúról azt olvassuk, hogy annyira megszerette Rómát, hogy éve-kig nem tudott elszakadni tőle. Ké-

sőbb belépett Szent Ferenc harmadik rendjébe és mint a folignoai Szentlélek-kórház önkéntes ápolója a felebaráti szeretet valóságos csodáit vitte végbe. Életírója nem győzi eleget magasz-talni szelidségét és irtalmas szeretet-nek kifogyhatatlan leleményességét. Állítása szerint a nép már életében szentként tisztelte és tiszteletét haló-porában sem vonta meg tőle (†1398). A folignoai székesegyház nagyoltára alatt nyugvó ép teteme ma is buzgó áhitat tárgya.

Folignoai Boldog Antal szép élete bizonyára csak egyike azoknak a sze-rény rózsáknak, melyek nagy kirá-lyunk római zárandokútja mentén nyil-tak. De a többieket betemette a fele-dékenység vastag pora. Annak meg-éreztetésére azonban, hogy a második jubileumi szentévbé való intézményes bekapcsolódásunk mélyebb bepillan-tást nyitott nemzetünknek a középkori katolicizmus lelkébe és hathatósabb ösztönzést adott neki eszményei át-élésére, ennyi is elegendő. Nagy La-jos királyunkat már csak ezen a ci-men is külön hely illeti meg a közép-kori magyar lelkség kivirágzásá-sában.

Balanyi György

CHESTERTON ÉS A PARADOXON

A századfordulóval Európa-szerte megindult katolikus megújulás nagy alakjai közül G. K. Chesterton egyike legkevésbé ismerteknek vagy inkább a legfélreismertebbeknek, mert azok közé az írók közé tartozik, akiket fe-lületes tulajdonságaikért szereti meg a közönség, de éppen mivel nem hatol mélyükre, hamar beléjük ún és nem olvassa többé őket. Chesterton a leg-több olvasó számára nem más, mint egy fárasztóan szellemes paradox-gyártó, afféle katolikus Bernard Shaw; mások ebben a kolierikus, buldogképű gentlemanben holmi holdkóros és kissé bolond misztikust látnak; van, aki ver-seinek prózaiságát és viktoriánus iz-léstelenségeit hanyja szemére és fel-hánytorgatja, hogy a *Father Brown*

vagy a *Ball and the Cross* nem igazi regények. Pedig mindez lényegtelen, mert Chesterton nem paradoxgyártó, nem misztikus és főleg: nem költő.

Először is, ami Shaw-val való ro-konságát illeti, soha rokonok nem ha-sonlítottak kevésbé egymáshoz. Ches-terton szemében Shaw azok közé az *eretnekek* közé tartozott, akik ellen a *Heretics* szerzője felvette a harcot. Ez a harc — bármily különösen hangzik is — kicsiben és a zurnalizmus sik-ján ugyanaz, amit Aquinoi Szent Ta-más folytat a XIII. század eretnekei, a manicheusok ellen. Amíg a közép-kor erkölcsileg egységes és a zürza-var csak dialektikai síkon mutatkozik, elsősorban bölcséleti szintézisre volt szükség. Chesterton a századforduló

lélektani és erkölcsi káoszában lép fel, amikor előbb erkölcsi síkon kellett megteremteni az egységet. Chesterton nem költ és nem filozófus, hanem „metafizikai moralista”, ahogy egyik kiváló ismerője mondja. Egy szkeptikus korban, amely beleszédült a sokféleségbe, ő a sok mögött meglátja az Egységet. Még mielőtt Szent Tamás tanulmányozásába fogna, intuitív úton, tisztán analógián alapuló világszemlélete segítségével eljut az igazi realizmushoz, amely egyedül képes egy részben túlságosan racionalista, részben nagyonis irracionális kort a zsákutcából kivezetni. Realizmusának alapja a Lét iránti érzék, amely őt az Angyali Doktor XX. századi, az emelkedett zsrnalisztika eszközeivel küzdő tanítványává teszi.

A nagy „paradoxgyártót” ebből a szempontból rajzolja meg *Hugh Kenner* nemrégiben megjelent kitünő tanulmánya,¹ amely szellemességben és mélységben a mester műveivel vetekszik. Chesterton nem azért szereti a paradoxont — mondja az esszé írója, — mert szelleme frivol és perverz, (semmi köze Oscar Wildehez, aki az ellenmondást az ellenmondásért gyakorolta), hanem mert a dolgok mélyére lát és a dolgok mélyén mindig ott van a paradoxon, amely a Lét alkotrésze. Van tisztán verbális paradox is — erre is akadna nem egy példa az *Orthodoxy* szerzőjénél, — de az ő látszólagos ellenmondásai sokkal inkább metafizikai természetűek. A paradox, ahogyan azt Chesterton gyakorolja, nem a dekadens kor öröksége, hanem a legrégebb keresztény hagyományokban gyökerező, a Szentírás, az Egyházatyák, Tertullian, Szent Tamás által használt kifejezési forma.

A Lét paradox, — ma azt mondanók „abszurd”-ja —, tehát az ész, amely azt meg akarja magyarázni, paradoxonhoz vezet. Ha a filozófia a szellem minden kódét elosztatta is, megmarad egy végső nagy Paradoxon, amelyet nem lehet feloldani,

csak szemlélni és imádni lehet. Ez a végső paradoxon Isten üzenete az emberhez, másképpen úgyis mondhatnók: misztérium. Viktória korában, amikor Chesterton *Eretneki* (1905) és *Orthodoxiája* (1908) megjelenik, két nagy herezis pusztít: a racionalizmus és az idealizmus. A nagy felütést keltő könyvek mindkettővel felvezik a harcot. Az Orthodoxy elsősorban a természetlen ész ellen kel ki, amely elvesztette a Lét iránti ösztönös érzéket. A racionalizmus mindent meg akar magyarázni és végül mindent elködösít. A misztikus, — mondja Chesterton — belenyugszik, hogy vannak érthetetlen dolgok, de az ember mindent megérthet az érthetetlen segítségével. A metafizikai látás lényege: elfogadni a dolgokat a bennük rejlő titokzatossággal együtt. Az igazi misztikus mindig realista. Az ifjú Chesterton az *Orthodoxy*-ban misztikusnak nevezi magát, pedig tulajdonképpen realista. Senki nála jobban nem tiszteli a létező dolgokat. Nincs annál csodálatosabb — mondja —, mint hogy a dolgok vannak, akár tetszik nekünk, akár nem. Kicsúfolja az álmissztikus költőhegeliánusokat és pragmatikusokat, akik nem tudják elfogadni, hogy a tojás, tojás. A hegeliánus szerint a tojás tulajdonképpen tyúk, lévén egy végtelen levési folyamat egy része; a Berkeley-féle idealisták szerint tojás nincs is, mert az csupán álom; pragmatikusok viszont csak tojásrántottát ismernek, de a tojást elhanyagolva csak az elkészítés műveletét látják benne. A tomista számára a tojás valóban tojás, vagyis olyan dolog, amelyről érzékszerveink tanubizonyoságot tesznek, érzékszerveinket pedig Isten alkotta.

Chesterton *Önéletrajzában* fejti ki, hogyan alakul ki ifjúkorában filozófiája: rájön arra, hogy éppen az ellenkezője igaz annak, amit mondani szoktak, hogy: ahol nincs semmi, ott az Isten. Inkább, ahol van valami, ott az Isten. „Ugyancsak elcsodálkoztam volna, ha megtudom, hogy ez a „Valami” nagyon közel áll ahhoz, amit Szent Tamás *Ens*-nek (létezőnek) ne-

¹ **Hugh Kenner:** Paradox in Chesterton (Sheed and Ward, London 1948).

vez." A hamis modern misztika azon csodálkozik, amit a dogokba belémagyaráz. Ha egy mai misztikus azt mondja, hogy a lámpaoszlop csodálatos valami, arra gondol, hogy csodálatossá varázsolhatja avval, amit belémagyaráz. Álmodj, hisz nincs igazság, csak a saját szívedben — mondja Yeats. A modern misztikus nem azt a lámpaoszlopot látja, amely a háza előtt áll, hanem azt, amelyet a lelke tükröz vissza. A misztikus lelke, akár a dandy öltözőszobája, köröskörül csupa tükröz... De engem a tükrök sohasem érdekelték: eredetileg nem a saját tükröképeim, sem a saját gondolatom nem érdekelt. Engem a lámpaoszlop érdekelt, amely meghökent, mint valami csoda. Az a lámpaoszlop érdekelt, amely kint vár rám az ajtóm előtt... Mert lelken minden kapuja abba a világba nyílik, amelyet nem én alkottam. Szabadságom utolsó kapuja napsugaras világba nyílik, amelynek tárgyai szilárdak és kalandjai tárgyilagosak. A pózna a kertben olyan dolog, amelyet nem alkothattam magam, sőt nem is lehettem rá elkészülve... Számomra a pózna azért csodálatos, mert itt van, akár tetszik nekem, akár nem." Chesterton korán rádöbbent arra, hogy a Lét sokkal fontosabb, mint az egyes létezők olyan felületes tulajdonságait, mint hogy a lámpaoszlop fából van és hogy ez a fa görcsös.

Még Szent Tamás olvasása előtt, intuitív analógiás úton eljut annak felismeréséhez, hogy minden Lét Istenben van. Innen már csak egy lépés az a teológiai tétel, hogy Isten a Lét fenntartója. Hogy jut el ide? Úgy, hogy látni tudja a dolgokat, észreveszi, hogy minden létező dolog csodálatosan különböző, de minden, ami van, az összes többi létezővel együtt gyakorolja a létezés aktusát, ebben az értelemben tehát mind egyforma. Minden létező a maga módján létezik: a fű, fű módján, a felhő, felhő módján: a lét egy, de a létezés módja sokféle. A létező dolgok furcsasága, (mert furcsák, ha úgy tudjuk látni, mintha először látnók őket), ami az

existencialistáknál is megvan, jellemző Chestertonra, de őt nem az ateizmushoz, hanem Istenhez vezeti. Talán azért, mert nem ijed meg a lét nagy paradoxonjától. „Ha a tényeket nézzük — írja Szent Tamásnak szentelt remek tanulmányában —, észrevehetjük, hogy azok néha igen furcsák. Innen van sok modern gondolkodó kételkedése és nyugtalansága. Például a dolgok folyton változnak... úgy látszik, mintha folyton mozgásban lennének, vagy teljesen eltűnnének... Ezért mondja nem egy bölcs, hogy minden csak változás, vagy minden csak hasonlat, hogy végeredményben semmi sincsen. Szent Tamás megfordítja az egészet... és azt mondja: nem kételkedhetünk a lét létezésében, mégha levésnek látszik is; ez azért van, mert amit látunk, az nem a lét teljessége... A jég felolvad és hideg víz lesz belőle, a hideg vizet felmelegíthetjük és forró vízzé válik. A víz nem lehet egyszerre mind a három, de ez még nem teszi őt sem irreálissá, sem relativává, csak annyit jelent, hogy egy dolog egyszerre csak egyféle lehet... Szent Tamás azt mondja, hogy rendes körülmények között a létező dolog minden pillanatban valami, de nem minden, amivé lehet. Van a létnek egy olyan teljessége, amelyben benne van minden, ami lehetséges. Így, amíg a legtöbb bölcselő végül is a puszta változáshoz lyukad ki, Szent Tamás eljut egy végső dologhoz, amely változatlan... A dolgok azért változnak, mert nem teljesek, de realizációjukat csak annak köszönhetik, hogy valami olyannak részei, ami teljes. Az a valami Isten."

Minden igazi filozófia kiindulópontja a metafizikai csodálkozás. Erre akarja Chesterton megtanítani a mai embert, aki a technika bővületében leszokott a csodálkozásról. Önéletrajzában feljegyzi, hogy fiatal újságíró korában egy Clapham nevű kis vidéki városról kellett cikket írnia. A cikkben egyebek között ezt írta: „Clapham, mint minden város, vulkánon épült"... Mire a főszerkesztő alaposan lehordja: csak nem képzeli, hogy ez

tetszeni fog a claphami polgároknak? A főszerkesztőnek a maga szempontjából igaz a közép-szerűségbe belétrördött átlagember valóban nem érti a lét csodáját és gyönyörűségét. A modern ember magatartása a világegyetemmel szemben vagy elbizakodott, vagy elkeseredett. „*Gyermek-láncfű*” című parabolájában azt mondja Chesterton, hogy ezt a szerény kis virágot csak az tudja élvezni, aki tisztában van azzal, hogy még az efajta gyomokra sem vagyunk méltók. A modern optimista úgy érzi, az embernek joga van a gyermekláncfűre, a pesszimista pedig únja, éppúgy, mint a többi virágot. A mai ember szerint nem tartozunk sem csodálkozni, sem hálálkodni. „Ezért vesztettük el étvágyunkat és ezért nem élvezzük a gyermekláncfű-salátát.”

Chesterton szemléletében az egész virág analógiák szövevénye, minden szervesen összefügg és végeredményben minden egy, éppen ezért minden dolog jelentős. „Határozottan tagadom, hogy bármi is érdektelen lenne” — mondta. A Megtestesülés óta minden földi dolog végtelen jelentőségű. Az Inkarnáció nagy paradoxona Chesterton életének legnagyobb élménye, az első nagy csodálkozás, amely imádatot vált ki belőle. Az Isten, aki megtestesül és meghal! Hát lehet e fölött napirendre térni? A fiatal költő egyik legelső verse ezt a nagy csodát éneklő és öregkori műveinek egyik főmotívuma az Isten, aki meghal! Mennyivel lenyűgözőbb látvány, mint az ember, aki örökké él! A Megtestesülés óta egész világszemléletünk megváltozott. Megszűnt a régi szakadék Isten és ember között, a szakadék, amely arra kísértett, hogy meg'agadjuk Istent, vagy lekicsinyeljük emberségünket. A Megtestesülés óta, amely Isten nása az anyaggal, „olyan fízstelettel nézzük testünket és érzékszerveinket, amelyen a nagy Aristoteles elcsodál-

kozott volna. Az Ókor embere képtelen lenne megérteni, hogy a test már nem az a halott valami, aminek Platon, Porphyrius és a régi misztikusok hitték. Azóta kereszten függött. Azóta feltámadott halottaiból. ...Ha Krisztus feltámadt, lehetetlen, hogy Aristoteles is fel ne támadjon... A Megtestesülés óta civilizációnk egyik központi gondolata, hogy az anyag és az emberi test komoly érték.”

Az Inkarnáció tényéből számos más dolog is következik. Amióta például Isten tehetetlen Kisdéd formájában jelent meg e földön, Chesterton szerint lehetetlen meg nem látni a kis dolgok isteni természetét. Egy elgépiesedett korban, amelynek csak a nagy teljesítmények iránt van érzéke, Chesterton felhívta az emberek figyelmét a jelentéktelen dolgok költőiségére.

Mínthogy az emberi lét paradox, semmi sem nyugtathatja meg jobban az embert, mint a paradoxon. Jób könyvének bevezetésében azt mondja, hogy Isten nem azért jött, hogy válaszoljon a rejtvényekre, hanem hogy rejtvényeket adjon fel nekünk. Nincs igazuk a racionalistáknak, akik mindenáron meg akarják magyarázni a világot. „A világban éppen az a jó, hogy nem lehet megmagyarázni.” Fogadjuk el minden titokzatosságával együtt, mert a paradoxon, az ellenmondás, az irracionális az Isten üzenete az emberhez. Chesterton világszemlélete misztikus, de egyszersmind a lehető legreálisabb is, mert, mint W. Blake-ről mondotta, „minden nagy misztikus nagy racionalista is”. Helyesen jegyzi meg Kenner, hogy Chesterton gyakorlati misztikus volt, aki nagyszabású vízióját mindennapi nevelő célokra használta fel és ebben a nevelő munkában nagy szolgálatokat tett a paradoxon.

F. K.

SZENTEK A MOZIVÁSZNON

Mivel magyarázható az a valósággal lázas ütem, amelyben újabban sorra filmre viszik a szentek élettörténetét? Nyilvánvalóan a filmgiccseltől megcsömörlött közönség sürgető igényével. A lelkek mélyebb élményt, maradandóbb mondandót várnak a filmtől; technikai trükkökkel többé már nem elégszenek meg. S hol találhatunk több mélységet, mélyebb emberséget, főlegelőbb tanulságot, mint a szentek életében?

Csakhogy a művészi probléma nem könnyű. A szenteket ugyanis bizonyos fokig ki kell fejteni legendájukból, belé kell állítani őket koruk történelmi, emberi életébe, s ráadásul mindezt anélkül, hogy a szent életének transzcendenciáját elsikkasztanók. Sőt, éppen ez a lényeges: megérezni és megéreztetni ebben a szent emberi életben a kegyelem jelenlétét, egy magasabb világ üzenetét. Ha ez sikerül, a film olyan egyéniséget fog megjeleníteni, akinek szuggesztív hatásával, erejével, színességével aligha vetekedhetnek a szokványos filmhőstípusok.

Ki tudná például, — hogy az újabb filmek területén maradjunk, — olyan monumentális jellemeket teremteni, mint aminő egyfelől Páli Szent Vince, másfelől Vianney Szent János volt? Történetük: két parasztfiú élete, emelkedése a szentség legmagasabb régióiba. De mennyi egyéni változata a kegyelem útjainak, és mennyi egyéni rezonanciája a jellemnek. Isten hívó szavára! S életük egyben egy kor keresztmetszete is. Szent Vince történetében szemünk előtt bontakozik ki a szegények atyja, a betegek, gályarabok, lelencek, tébolyodottak pártfogója, az élet elesettjeinek gyámolítója, a szegény falusi nép lelki- testi gondozásának kezdeményezője, a nagyszerű erkölcsi tekintély, aki evangéliumi igazat a királyi trónnal szemben is kiharcolja. Szent Vince korának egyik kiemelkedő szereplője. Az arsi plébános nem az: egyszerű, úgyszólván jelentéktelen falusi pap. Külső események nem bolygatják szürke életét. S

ebben a csöndes életben valósul meg a szeretet és apostolkodás páratlan csodája. Ezrek és ezrek tódulnak hozzá, hogy meghallgassák, pedig nem tartozik az úgynevezett jó szónokok közé. Tömegek zarándokolnak a gyónatószékéhez, vigasztalást és megtisztulást keresve. Kortársai értetlenül nézik a szürke falusi pap csodálatos hatását. A híres Lacordaire mondta róla egyszer: „Engem meghallgatnak az emberek a Notre-Dame-ban s utána elmennek színházba. Az arsi plébánost is meghallgatják s utána letérdelnek a gyónatószékbe.”

Valóban filmre kívánczó pályák és jellemek, ha mélyebb tekintettel szemléljük őket. Ami a legnagyobb bennük a művész, a rendező számára, az emberségük és isteni hivatottságuk sajátos vegyülete, maga az a nehezen meghatározható valami, amit úgy hívunk: szentség. De az igazi, művészi rendező számára ez a probléma, a szenté, mindig egyike lesz a legvonzóbbaknak.

E vonzó problémák közt is a legvonzóbbak közül való, s egyben a legnehezebbek közül is, Jeanne d'Arc történetének filmrevitele. Immanencia és transzcendencia, történelem és gondviselés, emberi és isteni talán soha ilyen tapinthatóan és ilyen megdöbbentően nem jelentkezik együtt, egyszerre, egy személyben a kereszténység életútjának folyamán.

Rendkívüli a kor, rendkívüli a hős, a tizenhét éves parasztlányka, aki Reims fölszabadásával végetvet a franciák s angolok közt dúló százéves háborúnak és ezzel új fordulatot ad a világtörténelemnek. Érthető, ha a téma olyan írókat foglalkoztatott, mint Schiller, Péguy, Shaw, hogy csak néhányat említsünk.

Sokáig a történetírás is csak tapogatózva járt ezen a területen, melyen tág lehetősége nyílt mindenféle elfoglaltságnak; ma már azonban javarészt sikerült tisztázni Szent Johanna pőrénék körülményeit, indokait, hátterét.

A legfőbb kérdés: hogy hogyan íté-
hetett halálra valakit az Inkvizíció,
akit utóbb az Egyház a szentek közé
emelt, — megoldhatatlannak látszik
mindazok számára, akik nem ismerik
a pör aktáit. De még ezek az akták
sem adnak kielégítő feleletet a kor
örökvéseinek, történeti erőinek alapos
ismerete nélkül. Ismeretükben viszont
kibontakozik egy megrögzött dráma: a
szent, akit elpusztítanak az evilági ér-
dekek kiszolgálói.

Johannát a burgundiak ejtették fog-
ságba és adták át az angoloknak. Az
angol uralkodó királyi levéllel utalja
egyházi bíraskodás elé. E levél kifejti,
hogy Johanna felett azért kell az egy-
házi bíróságnak ítélnie, mert Isten
törvénye ellenére férfiruhát viselt, ke-
gyetlen gyilkosságok okozója, a nép
előtt Isten küldöttének adta ki magát,
babona, hittévelygés és másfajta isten-
telenségek hírében áll. Az illetékes bi-
róság feje angol kivánságra Cauchon,
beauvaisi püspök lett, aki mindenben
igyekezett az angol érdekeket kielégi-
teni. Hogy milyen ígéretet vagy fe-
nyegetések érvényesültek a hatalmat
gyakorló angolok részéről, arról a per
anyaga természetesen nem szól. Kö-
vetkeztetni azonban lehet rájuk az
olyan mozzanatokból, amilyen például,
hogy az angol király titkára a pör elhü-
zódásáért árulással vádolja a püspök-
öt s panaszkodik, hogy a király ügye
kezd rosszul állni és a lány kicsúszik
a kezük közül. Mindez azonban nem
menti Cauchon szolgalelkűségét, amint
ezt az elfogulatlan történetírást katoli-
kus részről is megállapítja.

Kevesen tudják, hogy a bíróság
voltaképp két ítéletet hozott. Az első-
ben ravasz módon, de tortúra nélkül,
minthogy az egész perben eltekintet-
tek ettől, beismerést csikartak ki a
vádloktól s ennek alapján örökös
rabságra ítélték. Hat napra rá, mintho-
gy a beismerést visszavonta, a bi-
róság kimondta a máglyahalált. „Ön-
ként tett vallomásaidból és állításaid-
ból eléggé és nyilvánvalóan megállá-
pítást nyert, hogy tévedéseidnek eskü-
vel történt ünnepélyes megtagadása
után a hitszakadás és eretnokség szer-

zője ismét szivedbe lopózott és újra
megejtett...”

Az első ítélet nem elégítette ki a
szenvedélyeket; a bíróság elnökét az
utcan meg is követték miatta. A má-
sodik megfelelt a céljának.

A pör, ma már világosan látjuk, ki-
rályok pere és háttere tisztán politi-
kai. Be kellett bizonyítania, hogy a
váratlan francia győzelem egy boszor-
kány mágikus erejének köszönhető,
nem a francia király katonáinak; s a
francia királynak e megszegyenítése
mellett az is célja volt, hogy a meg-
dőbbséget angolokból küzde a boszor-
kánytól való félelem tömegszuggesz-
cióját.

Politikai célzat rejlett Johanna „má-
sodik pörének” a hátterében is. Ezt
családjának tagjai indították rehabili-
tálása céljából, de voltaképpen a fran-
cia király rehabilitálásának érdeké-
ben. A „harmadik pör” a kanonizá-
ciós eljárás volt, mely megbélyegezve
a felszázad előtti politikai bűnpört s a
következményeként hozott halalos
ítéletet, a szentek sorába iktatta a
hőslelkű francia pásztorlányt.

Ezt a történeti keretet idézi föl a
Szent Johannáról készült legújabb
film, V. Fleming rendezésében. Jo-
hanna alakját Ingrid Bergman játssza.
Nem hibátlan film, mint egyik méltó-
tója, Michel de Saint-Pierre meg-
jegyzzi: tömegjelenetei kissé lélektelen-
ek és zavarosak, de Ingrid Bergman
alakítása mégis monumentális egy-
ségbe fogja a részleteket, elsősorban
azzal az elmélyedő egységességgel,
amellyel Johannának a Gondviselésbe
vetett bizalmát, ősi hitét és tisztasá-
gát érzékelteti.

Szentek a mozivászonon: ezek a sza-
vak a filmművészet új irányát és új
lehetőségeit jelölik. Azokat a lehetősé-
geket, amelyeket a katolikus szellem
ihletése nyit meg a film előtt. De
csak akkor, ha a film nem a külsősé-
gek ábrázolására törekszik, hanem a
lélekére, nem a szentek „meséjét”
fogja kultiválni, hanem a szentek
„küldetését” ábrázolni. Vagyis, ha
abban az irányban halad, amelyet
Suhard bíboros egyik nyilatkozata

tüzött eleje. „Jól tudjuk, — mondta — milyen csodálatos jövő vár a filmre. Szükséges, hogy a keresztények mindinkább megtanulják a filmeket valódi értékük szerint megítélni, s hogy kellő erkölcsi és anyagi támogatást nyújtsanak a jó minőségű produkciók létrehozásához. Ne vonakodjanak a legmagasabbrendű művészi és technikai tekintélyekhez folyamodni, vala-

hányszor vallási ihletű tárgyat akarnak a vászonra vinni. De főként annak legyenek tudatában, hogy a legbízhatóbban az a film vallásos, amely az egyszerű, tisztességes, mélységesen emberi életet idézi elénk, azt, amelynek legapróbb mozzanatait is természetesen hatja át az isteni szeretet.”

—k —t

KÉRDÉSEK ÉS TÁVLATOK

Miért bontanak fel annyi házasságot, mi az oka annak, hogy a legtöbb házasság nem ad boldogságot s miért van az, hogy a házasság nem akar már új életek termékeny bölcsője lenni? — teszi fel a kérdést Werner Schöllgen. Nem kezesen persze rögtön ráfelelnék: mert rosszabbak lettek az emberek. Pedig az effajta vélekedés — mondja Schöllgen — *merőben elhibázott*. Ákik így beszélnek, nyilván semmit sem tudnak arról, hogy a régebbi nemzedékek életében sokkal nagyobb bajok támadtak a nemiség forró talajából. Legtöbbjükön túl is jutott az emberiség. Jobb ma a helyzet, mint volt a múltban, nemcsak az élet külsőséges felületét, hanem az ember belső erkölcsiségét tekintve is. Az emberi természet nem változott ugyan, de sok minden, ami a múltban csak egy tisztább és jobb élet távoli fényeként derengett, magától értetődő lett mára az emberiség kollektív értéktudatában és óriási szugesztív erővel határozza meg az egyének magatartását.

Schöllgen a felvetett kérdés nyitját abban látja, hogy miután a nemiség és a vele kapcsolatos megnyilatkozások fokozatosan kikerülnek a puszta ösztönösség köréből és mindinkább humanizálódnak, ez a *történelmi folyamat most új és megint nagyon emberi inségeket hozott magával*. S ezen éppen a keresztény gondolkodó nem ütközhetik meg, hiszen a kereszténység — ellentétben azokkal az irányokkal, amelyek magukévá tették a felvilágosultság határt nem ismerő haladás-eszméjét — az *ember tartós bűnösségét és végességét vallja*, ami miatt az „új föld” és az „új paradicsom” csupán reménység lehet, amely egyedül Isten ígéretén nyugszik.

A középkorban, amelyet annyira „katolikusnak” szokás beállítani, az a tétel érvényesült, hogy a *szerelemnek semmi köze a házassághoz*. Azoknak az időeknek jellegzetes költői, a minnesängerek és a troubadourok szerelmi hévvel csak az idegen nőt ostromolták, aki maradan-dóan nem lehet övék, mert férjes asszony, vagy máris zárdába csukják. A fiatalok nem maguk választották egymást, hanem a szülők rendelkeztek felőlük. De figyelmen kívül hagyva a házasságkötésnek ezt a nem önkéntes vonását, tárgyi okai is voltak annak, hogy a puszta nemi kapcsolaton túlmenő erotikus kapcsolat a házastársak között egyáltalán nem keletkezett, vagy ha mégis, akkor hamar el is múlt.

Egyik ok volt az óriási munkateher, amely a termelés fejletlensége miatt a nőre nehezedett. Hiszen még a mi századunk elején is a háziasszony maga gondoskodott a téli éléstárról, font, szőtt, varrt, vagy otthonában foglalkoztatta a varrónőt, ugyanígy a legkülönbözőbb meseterembereket, nem egy helyen maga öntötte még a gyertyát is. S minél messzebb megyünk vissza a multba, annál természetesebb, hogy az asszony napjait a soha meg nem szünő robot töltötte ki. A magasabb társadalmi rendbe tartozó asszony csak abban különbözött a többitől, hogy ő ugyanazokat a teendőket egy sereg szolgáló élén teljesítette. A férfi pedig akkor is megkívánta az ápolt és nem ledolgozott nőt, a művelt nőt, aki nemcsak a konyháról és a gyermekről tud társalogni — más szóval többet akart a csupán testi nemiségnél, kívánta azt az erotikát, amely a szépséget, a finomságot és a bájt önérték gyanánt adja elébe. A gésa Japánban, a hetéra a klasszikus Görögországban, a kurtizán a renaissanceban és a maitresse a rokokó idején azok a nők, akik műveltek és gondoztak s ami még több: akik szellemmel és lélekkel tudják magukat adni. A feleségek tőlük tanulták meg, hogy rendszeresen fürödjenek, s ők szoktatták le a férjeket arról, hogy kézzel nyúljanak a tálba. *Két ethosz-forma* állt tehát szemben egymással. Egyfelől az erotikusnak, esztétikusnak és műveltségbelinek értékköre, másfelől az olyan tiszteletet érdemlő és lényeges eszmények, mint az életközösség, a segítő szeretet és a sirig tartó hűség.

Már most korunknak — írja Schöllgen — ebben a körben mutatkozik az egyik insége. A modern technika mindinkább mentesíti a nőt a kínzóan súlyos házimunkák alól, de az így támadt ürbe egyedül az erotikus értékek nyomulnak be, hozzá tipizált és standardizált formában, aminek legfőbb előidézője és erősítője a film. Nem minden fiatal ember keresi a maga Aspasiáját, hanem beéri a moziból ismert konfekcionált ideállal, s nem nehéz megállapítani, hogy azok a leányok, akik együtt dolgoznak vele a munkahelyen, semmit sem mulasztanak el, hogy valamelyik filmszínés képére és hasonlatosságára alakítsák magukat. S azután összeházasodnak. A munkás elveszi a munkásnőt, a tisztviselő a gépirókiasszonyt, a magasabb értelmiséghez tartozó férfi a szakmabeli kezdő leányt, akit tanítás, vagy egyúttanulás közben szeretett meg. Egyedül az utolsó esetben, de itt is főleg csak az orvos és az orvosnő egybekelésénél jön létre munkaközösség. Egyébként azok túlnyomó többségénél, akik munkások, alkalmazottak és tisztviselők, nem áll elő az életközösség szempontjából a teljesítmények azonos fontossága és azonos fokú nélkülözhetetlensége, amely régebben önként értetődött s amely a férfit és a nőt jóban-rosszban egymáshoz kapcsolta. Az erotikus-szexuális mozzanat túlzottan lép előtérbe, feltéve, hogy nincs egy mély világnézeti kötelék, amely a pusztán természetiből kiemelve, a házastársakat éppen a természetfölöttiben egyesíti. Ime tehát, az a valószínű haladás, hogy a nő felszabadul a mértéktelen házimunka túlságosan nehéz terhe alól, ugyanakkor egy ürt is támasztott, amelyet még nem sikerült megnyugtató módon kitölteni, mert a benyomuló erotikus-szexuális értéktartalmak nem olyan tartósak és erősek, hogy az egész hosszú életet formálhatnák és egyenesben tarthatnák.

Volt azonban egy másik ok is — mutat rá Schöllgen —, amely azokban az elmúlt időkben az embereket arra készítette, hogy a szerelmet és a házasságot össze nem férő ellentéteknek tekintsék, s ez az állandó halálozás, a *halál folytonos uralma gyermek és anya fölött*. Amennyire egyáltalán felmérhetjük a népesedés menetét azokban a korokban, amelyek megelőzték a modern orvostudomány fellépését, ijesztő kép tárul elénk. Egészen a XVIII. század végéig a család szakadatlan és félelmetes viaskodásban állt a halállal. Átlag minden hatodik szülés sírba vitte az anyát s a gyermekeknek csak kisebb hányada került el a korai koporsót. Sok leírás sejteti, hogy a gyermekhalandóság mintegy 80% körül járhatott, vagyis csak minden ötödik gyermek cseperegett fel. A szülők, akárcsak nálunk is régebben a falun, bizonyos egykedvűséggel fogadták a halál aratását. Sokkal inkább gyötörte őket az aggodalom amiatt, hogy öregségükben nem lesz készsleges és megbízható támaszuk. Azokban az időkben, amikor nem volt nyugdíj és járadék, takarékpénztár és életbiztosítás, ellenben örökösen dúltak a háborúk, s amikor egy viszonylag kezdetleges gazdasági rendszerben szinte mindent házilag kellett előállítani, a gyermektelenség egyet jelentett az öregek számára a szociális bizonytalansággal, a nyomorral és éhezéssel. A teljes biztonság természetes vágya társadalmi törvényszerűséggel hajtotta így a szülőket arra, hogy a fáradhatatlanul irtó halálon mindig újabb élet fakasztásával kerekedjenek felül. A megdöbbentően magas halálozási számokat a még magasabb születési számok múlták felül. S minthogy még ez a többlet sem nyújtott feltétlen bizonyosságot, még az akkori élet magasabb társadalmi köreiben is szívesen fogadták be a családba a „természetes” gyermekeket. Áldásnak számított a gyermek-, „áldás” s az anya, amíg csak engedte a természet, újabb és újabb szüléssel igyekezett betömni a réseket, amelyeket a halál vágott gyermekei sorában. Csak így maradhatott fenn a középkorban is az emberiség s bizonynyal csak így állhatta ki a történelem előtti tízezer és százezer esztendőök összes keserveit.

A modern nő — állapítja meg Schöllgen — borzalommal fordul el ettől a képtől. Ő felszabadultnak érzi magát a halál ilyen túlságos hatalma alól, ő már remélheti, hogy gyermeke, ha egyszer világra jött, életben is fog maradni. Az ember számára azonban ezzel is új inség támadt. A gyermekek elhullását megszüntethette az orvostudomány, de az ösztönéletet, a nemiség kényszerítő erejét nem tudhatta lecsökkenteni a házasság új, civilizált keretéhez. Az elmúlt évezredekben a nemiség feladata az volt, hogy győzedelmeskedjék a halál fölött s ezt példásan teljesítette is. Most viszont az orvostudomány eredményei nagyban leszállították ebbeli szerepét. Az a kívánatos és szerencsés fordulat tehát, amely kiemelte az anyát a halállal való örökös versenyből, oda vezetett, hogy az ösztönök és érzések — *üresen futnak*. Ez jut kifejezésre a születések mesterséges korlátozásában is. Főleg a városi lakosság számára a gyermek inkább teher, mint segítség. Kivételes — rendszerint magasabb indítékokból táplálkozó — bátorság kell ahhoz, hogy egy házaspár nagyobb számú, bár a multhoz képest még mindig kicsiny számú gyermeknek adjon életet. S ami a városban már

szabály, szabállyá válik a falun is, abban a mértékben, amelyben az egészséggondozás és orvosi kezelés arra is kiterjed. A hagyományos életfelfogás és erkölcsi parancsok utóhatása ezt a szociológiaiag feltárt folyamatot csak lassíthatja, de fel nem tartóztathatja. Ime, a fejlődésnek egy szinte megoldhatatlan, nyomasztó ellentétessége.

Mutassunk rá még arra a fölöttébb nyugtalanító jelenségre is, hogy éppen az átlagosnál tehetségesebb és kiválóbb nők hajlanak arra, hogy vagy lemondjanak egyáltalán a házasságról, vagy ami még gyakoribb, rövid házaselet után váláshoz folyamodjanak. Nyugtalanító mozzanat, mert a modern kutatás cáfolhatatlanul bebizonyította, hogy az anya is teljes résszel járul hozzá a gyermek öröklött képességeihez. Sőt sok vizsgálat arra mutat, hogy a tehetséget a gyermek az anyától öröklí, míg az apától inkább a vérmérsékleti tulajdonságokat. Klasszikus példa rá *Goethe* és *Schopenhauer*. Látjuk tehát, hogy a civilizáció haladása az eddigieknél még nagyobb nehézséget is hozott magával. A nő, miután kivívta magának a teljes emberi jogokat, most *mint személyiség* jut összeűtközésbe azzal a természetes hivatásával, hogy anyává legyen. Mert az anyaság olyan folyamatokat és köteleességeket ró rá, amelyek fizikailag és lelkileg a szabadságát korlátozzák, és pedig az egyenlőség rovására nagyobb mértékben, mint a férfiet.

* * *

Minél világosabbnak és meggyőzőbbnek érezzük *Schöllgen* ténymegállapításait, annál kíváncsiabbak vagyunk arra, hogy milyen következtetést von le belőlük. Ebbeli fejegetéseiben azonban már igen szűkszavú és tartózkodó. A lényegét mindenesetre ezek a sorai tartalmazzák: „Eszményeknek is *mértéktartásra* van szükségük, hogy emberi eszmények maradhassanak... Minden éthosz-formának és éthosz-változásnak állandóan az emberinek keretében kell maradnia, annak természetéhez és határaihoz igazodnia, egy véges, de sokrétű lény természetéhez, aki éppen a történeti folyamatokba gyorsan belefárad és elvet eszményeket, amelyekre röviddel előtte még feltekintett.”

Hogyan magyarazzuk ezeket a szavakat? Szerintünk *Schöllgen* feltehetően azt akarta velük mondani, hogy a fejlődés az emberiség számára elérhető eszményként ma azt a házasságot rajzolja ki, amely egymáshoz vonzó egyenlő értékű személyek életközössége s amelynek egész tartalmát már nem a gazdaság és a gyermek s éppenséggel nem a minél több gyermek teszi. S ebben talán egyet is érthetünk, még akkor is, ha *Schöllgen* helyzetrajzán túlmenően, amely a közelmultra és a mára vonatkozik, már látni véljük a jövő új fordulatát is.

* * *

Mielőtt azonban az új fordulat elemzésére térnénk rá, közbevetőleg rögzítsük meg itt, hogy ami a gyermek és a sok gyermek kérdését illeti, a hagyományos felfogás változása egyházi részről is kifejezésre jutott akkor, amikor egyházhatósági jóváhagyással jelenhettek meg olyan orvosi könyvek, amelyek a következők nélküli házassági

együttélés időpontjaival foglalkoznak. Ilyen kiadványok már a 30-as években napvilágot láttak. Most, legutóbb, 1949 júniusában Beuronban kongresszus is volt, amelyen teológusok és orvosok tárgyalták a keresztény házasságnak ezt az „égető” problémáját.

Az *Orbis Catholicus* beszámolója szerint a teológusok mindenesetre előadták, hogy a katolikus erkölcs szempontjából nem folyhatik vita arról, hogy gyermek-e, vagy nem-gyermek, mert hiszen a házasság elsődleges célja kétségkívül a gyermek. A házasság másodlagos célja azonban a keresztény tanítás szerint is az ösztön jogos kielégíthetése s ez a másodlagos cél a házastársak együttélésében az elsődleges elé is léphet, csak ne legyen az érintkezés természetellenes, vagyis ne váljék az elsődleges cél teljesülése lehetetlenné. Az időválasztásnak így megvan az a nagy jelentősége, hogy a változott körülmények között is módot ad arra, hogy a házasság ismét a természettől adott keresztény alapra helyezkedhessen. Az orvosi megbeszélések, amelyek mintegy száz katolikus orvos megfigyeléseire terjeszkedtek ki, abban foglalhatók össze, hogy az időválasztás rendszere orvosi szempontból nyugodtan ajánlható, bár tudatában kell lenni annak, hogy a biológiai törvényszerségeknél soha sincs 100%-os érvényességük.

A beuroni kongresszus anyagában azonban más érdekességet is találunk. *Fleckenstein* regensburgi professzor, aki a morálteológiai álláspontot világította meg, nem vitázóan, hanem tudomásulveően jelentette ki: „Jellegzetes kortűnet, hogy a házasság felfogásában a hangsúly eltolódott. Azelőtt gyermekáldásról folyt a szó, ma az időválasztásról a házasságban.”

* * *

Abban, hogy az emberi fejlődés a házasság területére is kihat, voltaképpen nincs semmi meglepő, hiszen maga a keresztény család is csak folytatója lett annak a családnak, amelyet az új hit maga előtt talált. *Augustus* császárnak nem kellett kereszténynek lennie ahhoz, hogy felvegye a harcot a válás és a gyermektelenség ellen, s amikor az első keresztények felmagasztalták közösségükben az erkölcsi tisztaságot, olyan értéket emeltek ki, amelynek fontosságára már a pogányok is rájöttek. A házasság keresztény felfogása azután fokozatosan meghódította a világot, de a keresztény család — állapítja meg tanulmányában *Jacques Leclercq* louvaini professzor — bizonyos tekintetben mindig válsággal küzdött, mert az erkölcsök sohasem azonosultak a tannal, s nincs is moralista, aki ne panaszkodnék századának erkölcstelensége miatt. Amivel azonban tisztában kell lennünk, az, hogy a XVIII. században ehhez a mondhatni állandó erkölcsi válsághoz szellemi válság is járult, mert most már magának a család rendjének elveit kezdték kérdésessé tenni. S a lázadás, amely eleinte egyes értelmiségi körökre szorítkozott, a francia forradalom után nyílt támadássá vált azzal a céllal, hogy lerombolja a hagyományos családot. A válás és a szerelmi szabadság népszerűsítésével ellenfordult a házastársi kötelék keresztény értelmezésének, a születések korlátozásának népszerűsítésével pedig a termékenység jótéményéről és kötelességéről szóló hagyománynak.

Leclercq fölöttébb sajnálatosnak mondja, hogy katolikus oldalról nem tudták meglátni akkor a változás igazi jellegét. Azt, hogy itt valami merőben más dolog lépett elő, mint az egyszerű erkölcsstelenség, amely ellen addig is hadakozni kellett. Így azután az egész múlt század folyamán a katolikus állásfoglalás alig volt egyéb, mint a megbántott erkölcs erényeskedő méltatlankodása. Annál is inkább, mert ezidőtájt mindaz, ami a nemiségre vonatkozott, még olyan területé zárult el, amelyre a nyilvánosság előtt rápillantani sem illett. Az új erkölcs szószólóit tehát, akik megsértették ezt az illendőséget, nyugodtan azonosították a pornográfia művelőivel. Beérték azzal, hogy megállapították azok erkölcsstelenségét, a felvetett kérdések komoly megvitatására pedig kísérletet sem tettek. A hagyomány védőinek ez a magatartása természetesen csak megkönnyítette az ellenfeleknek nemcsak eszméik terjesztését, hanem eszméik mellett a józannak látszó olyan érvek felsorakoztatását is, amelyek nem maradhattak hatás nélkül a nagyközönségre. Magukra a katolikusokra sem.

Még ha a XX. század első éveit nézzük is — folytatja Leclercq —, a családdal foglalkozó katolikus irodalmat erősen fogyatékosnak érezhetjük. Tiltakozások hangzanak el a válás ellen, először azért, hogy a törvény általában se engedje meg, azután, hogy legalább a katolikusok ne folyamodhassanak hozzá. A fiatalságnak szánt írások özöne jelenik meg a nemi tisztaságról, de bátorítalan és kevésbé pontos fogalmazásban. Ám senki még csak meg sem próbálta, hogy kidolgozza a keresztény tanítást arról a családról és annak a családnak számára, amely mint intézmény, számtalan összefüggésben kapcsolódik a maga korához. Csak 1920 felé ébredtek rá egyes katolikusok a veszedelem nagyságára s annak szükségességére, hogy értelmi síkon alakítsanak ki okos és helyes állásfoglalást. Mi mást jelentett ez, mint annak elismerését, hogy a régi pozíciókon túlhaladt az idő és hogy az új eszmék a katolikus tömegeket is mélyen áthatották?

Annál azonban, ami elmúlt vagy amit eleink elmulasztottak, sokkal fontosabb a mai kilátások mérlegelése. Leclercq szerint a családellenes áramlat az első világháborút követő első évtizedben érte el csúcspontját. *Utána azonban, 1930-ban megkezdődött a visszahatás.* Mi sem mutatja ezt jobban, mint a Szovjetunió magatartása. A szoviet törvényhozás mindinkább megnehezíti a válást s ma már egészen éles megkülönböztetést tesz a házasság és az egyszerű együttélés között. A gyermekek irányában visszaállította a szülői tekintélyt és a megengedett keretek közt szerzett vagyon öröklését is. Az ellenpóluson, az Egyesült Államokban hasonló fejlődést figyelhetünk meg. Az *American Journal of Sociology* 1948-ban különszámot adott ezekről a kérdésekről. Íróinak megállapítása szerint a közvélemény mindinkább arra a meggyőződésre jut, hogy a nemi élet gyakorlását a házassághoz kell kötni. A házasság ma már a közfelfogásban is megint az egész életre szól s a házastársi kötelék minden szakadása személyes kudarcnak számít, amely bizonyos erkölcsi gyöngeségre mutat. A házastársak mind egyikének arra kell törekednie, hogy a másikat boldoggá tegye. Szemben azonban a hűség kötelességének régi vallásos megítélésével, a „fair

play", a sportszerűség hiányának tekintenek a hitvestárs visszatartását akkor, ha ez nem találja meg boldogságát. Egyik hitvestárs sem köteles tehát hünek maradni egy szerencsétlen kötelékhez, de mindegyiknek igyekeznie kell a másikat boldoggá tennie. Míg másutt és különösen a katolikus országokban — mondja Leclercq — a válás kérdését főleg jogi síkon taglalják, addig Amerikában a válás törvényes lehetőségét befejezett és szerzett ténynek tekintik, a nemi szabadság és annak propagálása ellen sem kívánnak törvényhozási intézkedést, de ugyanakkor szorgosan kutatják a boldog házasság feltételeit és több irányból is próbálkoznak a házasság megszilárdításával. A válóperes bíróságok mellett szociális szervek működnek, amelyek tanulmányozzák a bomlásnak indult házasságok eseteit és a felek összebékítésén fáradoznak. „Házassági klinikák” látják el tanácsokkal a boldogtalan hitvestársakat. Tanfolyamok készítik elő a házasságra a fiatalokat s előadók mindazzal a legnyiltabban foglalkoznak, amit „nemi misztériumnak” szokás nevezni.

A magatartások és szempontok ellenére tehát, amelyek újaknak látszanak, alapjában *visszatérést állapíthatunk meg a család hagyományos felfogásához*. A család ismét értékke emelkedik, mindenekelőtt *társadalmi értékke*, s ez világos reakció a szabad szerelem mozgalmának individualizmusa ellen. „Az individualizmus a nemi kapcsolatokban szociális károszt eredményez — írja *Bigelow*. — A nemiség túlhaladja az egyént. A nagy szexuális problémák társadalmi problémák s azokat nem az egyéni kívánságok szerint kell megoldani, hanem a társadalmi csoport érdekének megfelelően.” A tények pártatlan és pozitív tanulmányozása nyomán tehát az emberiség újból felfedezi a házasságot s ahhoz a fontosságához mérten itéli meg, amelyet a hagyomány főleg elvi megfontolások alapján tulajdonított neki.

Sok tárgyi bizonyossága van annak, amit most mondottunk. Így amíg a régi jognyilatkozatok egyedül azzal bibelődtek, hogy megvédjék az egyént az államhatalommal szemben, addig az Egyesült Nemzetek Szervezetének szabályzata a 16. cikkelyben kijelenti: „A család a társadalom természetes és alapvető eleme, joga van tehát a társadalom és az állam védelmére.” S a második világháború után keletkezett új alkotmányok legtöbbje hasonló szövegeket tartalmaz. Franciaországban és Belgiumban családügyi minisztériumot állítottak fel. Jogászok arról tanácskoznak, hogy miként lehetne jogi személyiséggel felruházni a családot. A születések számának csökkenése miatt, mint tudjuk, már az első világháború idején kezdték kiépíteni az egyes államok a családi pótlék fizetésének általános rendszerét. Most az Egyesült Nemzetek szabályzata a 23. cikkelyben kinyilvánítja: „Mindenkinek, aki dolgozik, joga van méltányos és elégséges javadalmazásra, amely úgy neki, mint családjának biztosítja az emberi méltóság kívánta létfenntartást.” Majd a 25. cikkely: „Minden embernek joga van olyan életszínvonalra, amely elégséges ahhoz, hogy biztosítsa mind maga, mind családjá egészességét és jólétét.”

Társadalom és állam úgy tekintette azelőtt a házasságot, mint szorosán magánügyet, amely csak az érdekeltekre tartozik. Ma viszont az

a tétel kerül a homloktérbe, hogy a társadalmi közösség nemcsak tisztelni tartozik tagjainak alapvető jogait, hanem biztosítani azok gyakorolhatóságát is, köztük az első vonalban azét a jogét, hogy a tag házaságra léphet és gyermekeket hozhat világra. *A közösség javai e célból egyetlen és közös tömböt képeznek*, amelynek elsősorban az alapvető jogok gyakorolhatóságát kell lehetővé tennie mindenki számára, mikor is az egyének személyes címen csak a javak ama töredékére emelhetnek igényt, amely a közösség kielégítése után rendelkezésre fennmarad. *S ez a tétel teljesen összhangban van a keresztény tanítással.*

* * *

Leclercq úgy látja, hogy századunk második fele már a család új hódításának és térvisszaszerzésének korszaka lesz. Mint minden nagy társadalmi mozgást azonban, ezt is csak úgy észlelhetjük, ha a fejlődés szemszögébe helyezkedünk. Mi éppen ezt próbáltuk megkönynyíteni olvasóink számára.

Mihelics Vid

NAPLÓ

A HÉTSZÁZ ÉVES PÁLOSREND

A hajnal még messze volt. Az erdő békésen álmódott a szelid éjben. Özséb Atya elmerült, szinte feloldódott a csöndben és az imában. Halványan és mozdulatlanul térdelt görcsős fakeresztje előtt, mögötte barlangja nyílása sötétlett, előtte zuhogott a mélybe a patak csillogó vize. Lelke is szédülten és boldogan hullott Isten édes jelenlétének lángoló titkaiba.

Egyszerre arra lett figyelmes, hogy minden kis ágon, majd minden kis levélen egy-egy csillag reszket s ágról-ágra, levélről-levéltre száll valamennyi. De miféle lángok ezek s mi táplálja tüzüket, hogy ki nem alusznak, sőt egyre nagyobbak, egyre fénylőbbek lesznek s nyugtalanul libegnek-lobognak feléje? Sejtí, hogy csodát lát s Isten valami rendkívülit akar közölni vele. Segítségül hívja hát az Ő szent Nevét, s félelem nélkül nézi, mint erősödik egyre a nagy fényesség az éjféle erdőn. Világos nappal sincs ekkora világosság. Mert az a rengeteg kicsi láng egyetlen tüzen-

gerbe olvadt s fényessége előtt egyszerre eltűnt a sötét éjszaka. Özséb atya megbüvölten nézte a nappali látványt s mintha egy szikra hullott volna belé ebből a temérdek lángolásból: szíve csupa tűz volt, csupa édesség, Isten szeretete még sohasem volt ilyen mély és forró élmény és elragadtatás számára. Lelke csordultig telt hálával, ujjongással, szeretettel Krisztus iránt.

Mire fölésmélt, újra sötét volt az éjféle erdő. Boldog Özséb magához térve elragadtatásából, buzgó szívvel fordult az Úrhoz, jelentené meg neki e csodálatos lángok titkos értelmét. Mert nem tudta még, mit akar vele az Isten. Hirtelen olyan érthetően hallotta szívében a választ, mintha csak a közelben csendült volna meg a hang: a szerteszét lobogó lángocskák a szerteszét élő remeteket jelentik; amíg külön-külön remetéskednek, nem sok fényt áraszthatnak, külön-külön elvesznek; egyesülnök kell hát, hogy bevilágítsák az éjszakát.

Mihelyt megvirradt, Özséb atya

közölte társaival látomását s megbeszélték, hogyan rendezzék be ezután új életüket. Mert a látomás új korszakot nyit a magyar remeteség történetében: a remeteség szerzetesrenddé fejlődik. De hogyan? Milyen szabályok szerint kell élniük? Az isteni akarat erre vonatkozólag nem adott semmi részletes utasítást, teljes homályban hagyta további szándékait, rájuk bízott mindent, csupán azt látják kétségtelemnek, hogy magányos életüket, közösré kell váltaniuk: közös szabályok szerint élniük, közös előjáró alatt, közösen imádkozniuk, dolgozniuk, étkezniük... S nemcsak a közeli remetéket kell erről Özséb atyának meggyőznie, hanem föl kell keresnie a bakonyi, mecseki, az északi Kárpátokban és a déli Karsztokban élő remetéket is.

Megértve hát, mit kíván tőle az Úr, Boldog Özséb valóban sorra járta a magyarországi remetéket és sorra szervezte az új szerzetes közösségeket. Különös barátság fűzte a szentjakabhegyi remeték perjeléhez, a szentéletű Antal testvérhez, kitől Bertalan püspök reguláját kapta. Remete Szent Pál magyar fiainak szerzete már a látomás évében: 1250-ben elindult hódító útjára.

Igy vezetett át a fejlődés magyar földön éppúgy, mint az egyetemes Egyházban, a remeteségből a szerzetességbe. S így született meg a tatárdúlás romjai fölött egy nagyszabású vallási reneszánsz, így jött létre a magyar lélek Isten-zomjának ez a titokzatos kivirágzása: Remete Szent Pál magyar Rendje, vagy mint a régiek mondták: „Magyar Szent Pál szerzete”, a Pálosrend.

Özséb atya bizonyára nem sejtette még, hogy a szerzet, mely látomásából — mint misztikus gyökérből — nő ki a magyar erdők mélyén, olyan hatalmassá fejlődik majd a századok során, hogy ágait a határokon túl a Rajnáig, a Visztuláig, a Tiberisig, sőt az Atlanti Óceánig is kiterjeszti; hogy bizonyára nemcsak akkori nagyhatalmi állásunknál fogva, hanem belső dinamikájának erejével is meghódítja

a külföldet, s a budaszentlőrinci nagykáptalanra a portugál Serra-Dossa éppúgy elküldi majd követeit, mint a rajnai coenobiumok, a dalmát tengerpart, vagy az ősi lengyel kolostorok.

Az Arpádok királyi dinasztiájának szentéletű tagjai mellett a Pálosrendben ébredt először öntudatra a keresztény magyarság egyetemessége. Benne fordult egészen Istenhez és vállalta maradéktalanul Krisztus öszinte követését. A Pilis, a Mecsek, a Bakony harlangjaiból indultak el az első pálosok történelmi útjukon. A magyarság véréből, istenes lelkéből, égő metafizikai vágyából sarjadt ki a rend s osztályosa volt a nemzet minden örömének és bánatának. Szépen és jól jellemezte sorsát Pázmány Péter: „Ha valaki Magyarország sorsos állapotját látni kívánja, tekintse Első Remete Szent Pál szerzetét és ha azt virágjában tündöklelni látja, tudja meg, hogy az Országnek is jól vagyon dolga, mert jó renden szénája.”

Érezte a magyarság is, hogy ez a Rend test a testéből, vér a véréből, lélek a lelkéből. Et is küldte fiainak színe-javát a fehér barátokhoz, ösztönösen húzott az ő Rendjéhez, több, mint száz kolostort népesített be, köztük a budaszentlőrinci főmonostort, melynek — Bonfini szerint — 300—500 lakója is volt. Ha figyelembe vesszük, hogy a magyarság középkori lélekszáma alig haladta fölül a négy-milliót; meglepő és jellemző egyben, milyen magas számarányban áldoztak, nemcsak az egyszerű nép, de a legelőkelőbb mágnás-családok is, a pálosoknak. Gróf Csáky László 1638-ban a pápai kolostor alapítólevelében joggal jelentette ki: „Magyarországon a legvirágzóbb, legbuzgóbb, legnépszerűbb rend” a pálosoké.

De a Rend hálás is volt a magyar nép nagy szeretetéért. Ha majd a magyarság vallásos néprajzt megírják egyszer, akkor sejtjük meg talán, mit jelentettek a pálos kolostorok az ország számára, milyen természetfölötti erőket sugároztak szét a magyar szerzetesek imái, böjtjei, virrasztásai, ve-

zeklései. A szentségnek milyen szédítő és misztikus illatát lehelték és árasztották ezek a pálos monostorok, melyek sorra virultak ki a mecseki, bakonyi, pilisi, börsőnyői, mátrai hegyek alján. Hány kegyhelyük gyógyította a magyar nép testét-lelkét! Mennyi sebet forrasztott, mennyi kétségbeesésre talált irt, mennyi bánatot, gondot, viszályt simított el, mennyi hitet, erőt, vigaszt, malasztot tárolt egy-egy búcsúhelyük. Milyen gócai voltak ezek a vallásos élménynek, erkölcsei átalakulásnak, sőt a legszigorúbb értelemben vett csodáknak is! Lehetetlen megrendülés nélkül olvasni a híresebb szentélekek hiteles följegyzéseit ezekről. Milyen mély áhitattal, milyen erős hittel, milyen gyermeki bizalommal tódultak ide kicsinyek és nagyok, szegény és gazdag magyarok; és senki sem ment el közülük meghallgattatás és reménység nélkül. Elegendő talán Remete Szent Pál Buda-szentlőrincen őrzött „mélíóságos ereklyéinek” csodáira hivatkoznunk.

Igen figyelemreméltó s jellemző a „rendi szellem magyar jellegére”, amit Kisbán Emil említ (A magyar Pálosrend története, II.). „Több XIII. századi idegen eredetű ágostonrendi remetezárdá, így a sárosi, szepesi, podhradi, a szorosan vett remeteélet terjesztői voltak, — írja — mégis hamarosan elpusztultak; nem voltak életképesek, mert a magyarság nem rokonszenvezett velük, jóllehet előbb kaptak szentszéki jóváhagyást, mint a pálos kolostorok s idegen országokban is nagyon elterjedtek... Az előbbieké idegenből behozott s itt magyarrá változott szellem, az utóbbié gyökerében magyar. Az ősmagyar televény termelte ki magából a Rendet s szelleme tulajdonképpen a magyar szellem gondolkodás-és érzés-világának hű kifejezője. A pálosok... a szemlélődésnek és lelki elmélyülésnek sajátosan magyar fáját teremtették meg és képviselték.”

Amit Kisbán Emil a rendben a szemlélődés és lelki elmélyülés sajátosan magyar fájának nevez, azt bizonyára a hagyományos magyar jó-

zanság, szabadságszeretet, keleti nyugalom természetes megnyilatkozásának kell tekintenünk. „Mondanunk sem kell, — hangsúlyozza Kisbán Emil a Pálosrend remete-szellemét fejtegetve, — hogy a magyar földön remetés-kedő magyaroknak egész más volt az életszellemletük, mint Afrika sivatagjainak, vagy az Ibér félsziget kopár és valóban pusztaság érzésével elköltő hegyeinek magányában remetés-kedő más nemzetbeli remetéknek. Ott többnyire az emberi társadalom gonosz-sága miatt keresték a magányban az Istent. Hazánkban többnyire a lelki önmegszentelés vágya s a nemzeti sorsfordulatok birták a legtöbb embert a magány keresésére. Az idegeneket több aszketika, önsanyargatás, a mieinket több valóságérzés és a mindennapi élet gondjainak megoldására fordított nagyobb fáradozás jellemzi.” „A főképp Pilis, Vértes és Mecsek vidékéről toborzott színmagyar remeték Rendjében már kezdetől fogva sajátosan magyar a külső keret is, magyar a lélek is, mely ezt a keretet betölti s ami a legfontosabb: nem függött soha idegen országbeli kolostoroktól; nem ő volt azoknak, hanem amazok emennek voltak függvényei. Így lett a Rend már a XIII. században erősen fejlett remeteszellemnek, mely a magyar természetétől és lélektől sohasem volt idegen, tiszta magyar képviselője.” „Szigorú aszkézis, böjt, imádság, a zsolozsmázó lélek transzcendens fényeket megpillantó lelkisége jellemzi a Rend tagjait.” De aszketikája és misztikája sohasem fajul túlzássá, a mértéket mindig tudja. A vérbő német, vagy spanyol misztika és aszketika mindig idegen neki. Lelki világa szerény, egyszerű, józan, mint a magyar ember.

De megfigyelhetjük a Rend magyarságának egyéb megnyilatkozásait is: így sajátos szépségszomját. Fel-tűnő, hogy Boldog Özséb Pilis leg-szebb pontján telepszik meg s az ország leggyönyörűbb helyein, a Bakonyban, a Mecseken, a Mátrában, a Börzsönyben, a Bükkben emelkednek

majd a leghíresebb pálos kolostorok, olyan sűrűn és tervszerűen, hogy ez nem lehet véletlen. És ezekből a szépművészes magyar tájából sorra sarjadnak a szemlélődő élet gócpontjai. A magyar lélek, a csöndet, a szépet, az Istent szerető magyar lélek erre a lelkekből lelkedezett rendre is ráütötte bélyegét. Magyar erdők mélyén ebben a magyar rendben virágozott ki a magyarság transzcendens vágya a Végtelen felé. Csak természetes, hogy a szépre, az Ősszépre szomjas magyar lélek, vagyis a pálos lélek itt érezte jól magát, itt húzódott meg szívesen, itt húzódott közelebb Isten szívéhez, melynek szerető dobogását elragadtatva hallgatta a természet ünnepi csöndjében és pompájában.

„A Rend másik, magyarsággal rokon, jellegzetes vonása a hősiesség. Ennek jegyében hozott áldozatokat a történelem folyamán a Haza oltárán. Vészterhes időkben sohasem hagyta el a Hazát, hanem erőtérhez mértén mindig sikraszállt érte.” Magyarságát áldozatokkal is bizonyította. Gyökerei ugyan a magyar remeteélet ősmúltjába nyúlnak, első kolostoraink is városoktól távol, magános erdőkben szóródtak szét, a szerzet inkább szemlélődő jellegű, de a későbbi fejlődés

és a történelmi szükségesség a magyar történetbe való egyre intenzívebb bekapcsolódásra ösztönözte. Már „1304-ből van hiteles adatunk arra, — írja Pámer László (Katalikus Szemle, 1908), — hogy a Szent-zsék a pálosrendet a visszavonultságból a tevékeny apostolkodás terére szőlitotta. Ez évben felkísítette ugyanis XI. Benedek pápa a domonkosokkal együtt a pálosokat is a szomszéd pogány és szakadár népek megtérítésére.” A török idők nagy lelki elvándulása is egyenesen hazai „missziók” vállalására serkenti a megfogyatkozott magyar remetét. Valóságos misszionáriusokként indulnak útnak a pálos szerzetesek a Felvidéken, Erdélyben és a Délvidéken, hithirdetőknek adott rendkívüli pápai kiváltságokkal felszerelve. Kína helyett a Tiszaháton térítik a pogányokat Krisztusnak s köztük nem egy vértanuságot is szenved... A pálosrend tehát nem tisztán szemlélődő, hanem kontemplatív-aktív, vagyis vegyes rend. Elmélyült magyarság s mely kereszténység forr egybe benne olyan sajátos és eredeti szintézisben, amely külön helyet biztosít számára az Egyház szerzetesrendjének népes családjában.

P. Gyéressy Agoston O. S. P.

HÁZASSÁG ÉS CSALÁD AZ ÚJ CSEHSZLOVÁK JOGBAN

Csehszlovákia gyors ütemben alakítja át jogrendszerét. Legújában — 1950 január 1-i hatállyal — a *családi jog* terén történtek lényeges reformok. Az új csehszlovák családjog nagy hasonlóságot mutat a *lengyel* hasonló tárgyú jogi reformokkal és minden tekintetben érdeklődésünkre tarthat számot.

A házasság e jogszabály szerint „férfinak és nőnek önkéntes, tartós közössége, amely a család alapját képezi”. Az új törvény célja, hogy „megvalósítsa a férfi és a nő egyenjogúságát, valamint a gyermekek jog-egyenlőségét származásukra való tekintet nélkül és egyben biztosítsa a nemzet fejlődésének egészséges alapját

képező család és házasság intézményét”.

A házasságot törvényes formák között kell megkötni, az állam kizárólag a polgári tisztviselő előtt megkötött házasságot tekinti törvényesnek. A házassági jogviszony belső tartalmában a férfi és a nő egyenlő jogállását a törvény ismételtén kihangsúlyozza. A házasság alatt felmerülő közös ügyekben a házastársaknak közös egyetértésben kell dönteniük. Ha nem tudnak megegyezni, a bíróság döntését kérhetik. Ahhoz, hogy valamelyik házastárs valamilyen hivatást gyakoroljon, vagy foglalkozását, állását változtassa, a másik fél beleegyezése nem szükséges. A házaselet anyagi terheit

mindkét fél köteles jövedelmi és vagyoni viszonyainak megfelelően viselni, ennek során azonban a *személyes munkát* (háztartás vezetése, gyermekek gondozása), ilyen hozzájárulásként kell értékelni. A családi étellel összefüggő cselekedetekért és döntésekért mindkét fél egyformán viseli a felelősséget is, sőt az egyik házaspár hitelezői a másik házaspárral szemben is érvényesíthetik igényeiket. A férfi és a nő házassági egyenjogúsítására való törekvést betetőzi a törvénynek az az érdeke újítása, hogy a nő továbbra is jogosult leánynevet viselni (egyedüli névként!), sőt abban is megegyezhetnek a házaspár, hogy mindketten vagy a férfi, vagy a nő családnevet viselik. Ugyanígy kell megegyezniük a tekintetben is, hogy a születendő gyermek melyik szülő családi nevét viseljük.

Minket katolikus szempontból legjobban az új csehszlovák családjognak a házasság felbontására irányuló része érdekelhet. Természetesen az új törvény — hasonlóan az utóbbi évszázad egyéb világi törvényeihez — nem vet számot a házasság szentségi jellegével és felbonthatatlanságával. Mégis azt kell mondanunk, hogy a vonatkozó rendelkezések jelentős távolodást mutatnak a liberális házassági jogi felfogástól és ennek megfelelően a házasság felbontását meglehetősen megnehezítik. A törvény szerint a házasság felbontásának *kizárólag a házasság* „mély és tartós feldúltsága” esetén van helye, amelynek fennforrását a bíróság szabad mérlegeléssel állapítja meg. A házasságnak közös megegyezéssel, vagy pusztán az egyik fél kívánására való felbontását tehát az új csehszlovák családjog nem ismeri, nyilván abból a felismerésből kiindulva, hogy az erős, egészséges család minden társadalomnak, tehát a szocialista társadalomnak is legerősebb támasza. Külön ki kell emelnünk a törvénynek azt a rendelkezését, amely feljogosítja a bíróságot arra, hogy a házasság felbontását megtagadja az esetben, ha általa a gyermekek érdekei veszélyeztetve volnának.

Egyébként is a bíróság csak akkor bontja fel a házasságot, ha a szülők a gyermekekkel szemben való szülői és vagyonjogi kötelezettségeiknek teljesítésére kellő biztosítékot nyújtanak.

Újdonság a törvénynek az a rendelkezése is, hogy a munka- és keresetképtelen férfi, ha a házasság felbontásában vétkekesség nem terheli, feleségtől *tartásdíjat* igényelhet. Mindkét fél vétkekessége esetén is megállapíthat a bíróság tartásdíjat a férj részére.

Nagyon figyelemreméltóak az új csehszlovák családjognak a *gyermekek jogállására*, tartására és a szülői hatalom gyakorlására vonatkozó rendelkezései is. Így ha a szülők a gyermek *családneve* tekintetében megegyezni nem tudnak (mint fentebb említettük, elvileg akár az apa, akár az anya családnevet viselhetik a gyermekek), akkor a nevet a bíróság állapítja meg. Ugyancsak a bíróság állapítja meg az ismeretlen szülőktől származó gyermek nevét. A gyermek tartását *mindkét szülő egyenlő arányban* köteles viselni, a személyes munkával teljesített gondozás, nevelés stb. azonban itt is beszámít a kötelezettség teljesítésébe. A szülők háztartásában élő, eltartott gyermek a házban *segíteni köteles*. Ha szülők a gyermekekkel szemben kötelezettségeiket nem teljesítik, a bíróság jogosult a szükséges intézkedéseket megtenni. A bíróság a szülőktől megvonhatja a szülői hatalom gyakorlásának és a gyermekről való gondoskodás jogát, sőt a *gyermekkel való érintkezést is megtilthatja számára*. A házasságon kívül született gyermek jogállása azonos a házasságból született gyermekekével, vagyonjogi vonatkozásban is. Apasági kereseteket a gyermek megszületését követő hat hónapon belül kell megindítani. Az atyasságot azonban *kizárólag az anya beleegyezésével* lehet megállapítani.

A családjogi peres eljárásról szóló rendelkezésekben figyelemreméltó a *kényszer* alkalmazása. Így, ha a házasság felbontása iránt indított perben valamelyik fél az idézésnek nem tesz eleget, ennek nem pusztán ma-

gánjogi következményei vannak, hanem a peres felet *elő is lehet vezetni*. Ugyanígy kényszeríthető a fél arra is, hogy magát vérpróbának, vagy egyéb biológiai vizsgálatnak alávesse, ha azt a bíróság pl. atyasági perben szükségesnek látja. A peres eljárásban

egyébként is a *hivatalbóliság* elve érvényesül, vagyis a bíróság a családjogi perekben nem szorítkozhatik pusztán a peres felek előadására, hanem hivatalból köteles nyomozni és ténymegállapításokat tenni.

Z. S.

BERDA JÓZSEF VERSEI

Berda első verseit költők és kritikusok őszinte lelkenedzéssel fogadták. Oázisként hatottak ezek az első versek a Nyugat (és a többi korabeli folyóirat és antológia) versátlagának romegében. De nemcsak az átlagoshoz, az epigonok termékeihez viszonyítva jelentettek ezek az első versek újdonságot: témájuk és a témák „táplálása” egyaránt szokatlan és megdöbbentő volt. Egy költőnk sem irt annyit az élet primér és sokszor animális, fiziológiai élményeiről — elsősorban a táplálkozás gyönyöréről — és az ilyenfajta élmények hangulati velejáróiról, mint Berda. És ezeknek az „elemi élményeknek” visszaadására, megszólaltatására megfelelő formát talált: közvetlen és sokszor az előbeszéd köntelenségét idéző kifejezőmódot, a cikornyátlan, rövidfutamú pátoszt, a szabadvers egy érdekes, talán Walt Whitmann, talán Kassák példáján formálódott egyéni változatát. Tartalom és forma szerves egysége ad hitelt annak a sajátos hangú költészetnek és költői magatartásnak.

Mert e látszólag programtalan, „öszönös” versek mögött is tudatos költői magatartást találunk. Az egészség, a pezsgő életerő dicsőítése, a meszterkéltésnek és a nagyképi szokásoknak, a nyögös társadalmi konvencióknak a megvetése jellemzi legjobban ezt a magatartást. Az élet himnikus magasztalása, a vitalizmus művészi tendenciája általános jelenség volt abban az időben, mikor Berda első versei megjelentek, de nála, társadalmi helyzete, életformája következtében, egyéni színekben, képekben, hangulatokban jut kifejezésre az általános, a „divatos” vitalista irányzat. Ha nevet akarnánk adni vitalizmusának, ta-

lán kispolgári vitalizmusnak neveznénk olyan értelemben, hogy verseiben a kispolgári élet nosztalgiája a vissza-visszatérő motívum. De ez mégsem teszi ellenszenvenssé költészetét, mert „alulról szemlélve”, a társadalom peremén hányódó ember szemlencsében át, nosztalgikus tisztaságban jelenik meg ez a lényegében „nem magas igényű” életideál. Ha legtöbb versét az evés örömeinek szenteli is, nem a hedonista válogató-inyenckedő kedve beszél belőle, (hiába nevezi magát egyik versében hedonistának), hanem az éhes ember egészséges étvágya. Jellemző, hogy „az asztalt ékítő nemes falatok” nem ingyencsemegek, hanem egyszerű étkek: libák, kacsák, sülték, jó sűrű borok. Amikor a tisztaság, friss egészség után vágyakozik, sóvárgását a Váci-úti tömeglakások szennye és nyomorúsága teszi hitelessé.

Néha egy-egy képben felmerül ez a másik világ is, amelyből a nosztalgiai táplálkoznak, a szennyes, egészségtelen nyomortanyák, a huszas, harmincas évek gyaráinak élete, a háborús kaszárnyák embertelensége. Bátyja halálára irt versében kérdezi: „a testet emésztő gyári gázok, vagy savak ölték-e meg, vagy hajszolt orvosok könnyű munkája: ki tudja ezt eldönteni ma már?” Bár verseinek világa a nosztalgia — (a vaskos nosztalgia) — világa és ha távol is áll tőle a forradalmár magatartása, mégis érzi: nincs rendjén — és nem önmaga tehet róla —, hogy számára a legmagasabb feladat, a legigazibb költői tárgy az izes falatok dicsőítése, a jóllakottság magasztalása. — Ennek az igazságnak felismeréséből, vagy nála inkább csak megérzéséből ered,

önmagán, a maga sorsán gúnyolódó szelid humora és amikor a gazdag tálon felhalmozott ételeket vaskos népi pohárköszöntőkre emlékeztető modorban ünnepli — („Asztalt ékítő izes falatok, ti tökéletes remekművek: kacsák, libák és disznók, áhítat tölt el máris, ha rátok gondolok, igaz barátaimra”), — mindenki érzi, hogy ez nem olyan ártatlan költői játék csupán, mint Csokonai szerelem-dala a csikóbőrös kulacshoz. Tünető főlénye, amely csak ezekről az egyszerű elemi élményekről akar tudni, mindenesetre tiltakozás volt a kor társadalmi előítéleteivel szemben, éppen ezért őszintén hatnak szavai egyik, 1945 után írt versében, ahol az „elmúlt világnak üzenvén” a letűnt korszak hazug kép-mutatásáról ír.

Romantikus antiintellektualizmusa is inkább jókedvű botránykoztatás a nagyképűek, az állintellektuelek, a sznobok felé.

Költői magatartásából, programjából következik költészetének beszűkülése témában, formában egyaránt. Az állandó ismétlődés veszélye. Új élményterületet aknázott ki és azt egyéni formanyelven szólaltatta meg,

... Öreg fák alatt kanyargó, szeszélyes
Rákospatak s te régi Vuk-gyár a gát mögött, szömlajtok
meg már; mely ördög irtott ki titeket? Mint idegen arc,
úgy bámul most reám e vidék, mintha csak intene: nincs
mit keresni többé e tájon! Marnyica néni se mosogat már,
nem sulykolja a beázott ruhát a tavaszi parton: meghalt
ő is azóta, mint minden érzelmes s mulandó szépsége
e világnak, mely nem jó vissza soha már, akár a tündöklő ifjúság.

Ehhez hasonló, ritka, megbékélt pillanatokból teremtek szép, egyszerű közvetlenségükben megkapó vallásos versei is. A sallangtalan pátoszt itt is „földi dolgok” hitelesítik és ahogy a „Harmatozzatok”-at zengő diáksergének éneke magával ragadja, érezni, hogy a szokatlan pillanat zavart meghatódottságából mint emelkedik egyre feljebb a teljes lelki béke magasságáig.

*

de benne is rekedt ebben az élményvilágban, a magaalkotta forma pedig bőrtönévé lett. Az a költészet, amely programszerűen főképp csak a primér fiziológiai élmények és a velük járó hangulatok tolmácsolására akar szorítkozni, menthetetlenül kimerül és sorra termi saját remekeinek jobbgyöngébb változatait, utánpótlásait. — Hiába érezhető ennek a magatartásnak a mélyén — mint jeleztük — némi társadalmi kritika, ez csak csirájában marad, vagy többnyire kevésbé sikerült pörlekedőhangú versekben, vagy deklarációszerű tiltakozásokban tör felszínre.

*

Minden túlfokozott életrajongás, minden vitalizmus magában hordja az elmúlás érzését, gondolatát. Az életjavallással együttjáró elmúlásélmény Berda költészetét is néhány nagyszerű verssel gazdagította. Az elmúló ifjúság érzése feleleveníti a gyerekkor tájait, a Váci-út, a Vízafogó környékét és a kietlen, városszéli tájak egy pillanatra megcsillannak a gyerekkorát felidéző költő emlékezésében. Mint egy 1943-ban írt versében:

Külön kellene beszélni Berda verseinek képszerűségéről. Reális, élénk színű képeit, akár az erős, csupaizom péklegények munkáját, vagy a hajnali holdfényben és zöldségszagban úszó külvárosi piacot eleveníti meg, a pátosz rendezői verssé. Azok a kevésbé sikerült versei, ahol a pátosz elvontan, képek nélkül lobog.

V. K.

OROSZ REALISTA IRÓK MAGYARORSZÁGON

Magyarországon a regény-irodalom „klasszikus századának”, a XIX. századnak, nagy orosz realistái meglehetősen korán jutottak népszerűsége. Puskin, majd Dosztojevszkij, Tolsztoj, Turgenyev írásai hamar eljutottak közönségünkhöz. kiünösen akkor, amikor megtalálták méltó tolmácsolóikat. Tudjuk jól, milyen nagy hatással volt a századvégre Puskin „Anyégin”-je, és az a szerep, amelyet Bérczy Károly, a fordító, e mű tolmácsolásával betöltött (Puskin művének magyarországi életét nemrégiben mutatta ki egy nagyobb tanulmányban Máté-Haupt György az „Irodalomtörténet” hasábjain). Bérczy Károlyéhoz hasonló érdemei vannak két orosz fordítónknak, Amrózovich Dezsőnek, aki Tolsztojt fordította és már Gorkijjal is megismertette a magyar olvasót, valamint Szabó Endrének, Gogolj és Dosztojevszkij ihletett tolmácsolójának, akinek önálló művei, éppúgy, mint a Bérczyéi, e tolmácsolói munka mögé szorultak. De nemcsak ezek a világhírességek kerültek meglehetősen hamar a magyar olvasó asztalára, hanem a kisebb jelentőségűek is, az úgynevezett második vonal, amely az írás olyan művészeit jelenti, mint Csernisevszkij, akinek „Mit tegyünk?” című regénye már 1877-ben megjelent magyarul, — tehát még a nagy forradalmár író életében —, mint Korolenko, mint Ljeszkov, s annyian mások. Az orosz realisták megismertetése terén döntő jelentősége volt a „Klasszikus regénytár”-nak Tolsztoj, Dosztojevszkij, Turgenyev és Gogolj regényeinek magyar fordításával, majd a Révai Testvérek vállalkozásának Dosztojevszkij, és a Gutenberg könyvkiadónak Tolsztoj összes művének kiadásával. A 20-as évek közepéig Gorkijnak csaknem valamennyi művét lefordították magyarra. Színpadjaink játszották Csehov valamennyi drámáját, folyóiratok és kisebb-nagyobb gyűjtemények elbeszéléseinek is közölték javát. A 20-as években sorra szólaltak meg már a mai szovjet iro-

dalom egyéb klasszikusainak művei is, így Alexej Tolsztoj a „Golgotá”-val és az „Aelitá”-val. És a Kner kiadásában néhány szovjet novellista is, — az idősebb évszázadból — megjelent magyar fordításban.

A felszabadulás után tervszerűen indult meg az orosz realista mesterek magyar kiadása, s egyidőben velük a korábban csak szórványosan megismertett mai szovjet írók jelentős műveinek magyar tolmácsolása. A régi fordítások sok esetben természetesen már nem állták meg a helyüket, talán az egy Szabó Endréé kivételével, akiről joggal monhatnók, hogy szinte a mimikri művésze Dosztojevszkij regényeinek és Gogolj „Holt lelkek”-ének fordításában. Az egyéb régi fordítások már erős revizóra szorultak, különösen Tolsztoj regényeié, melyek a Gutenberg-sorozat új fordításaiban azonban, sajnos, meglehetősen pongyola formában kerültek elénk. Az orosz realizmus ismert nagyjai közül új gondozásban, részben új fordításban jelentek meg a felszabadulás óta eltelt években Tolsztoj kisebb regényei és Amrózovich Dezső időtálló magyarításában a „Háború és béke”: megjelent ismét, a negyvenes években készült új fordításban (Görög Imre műve) Dosztojevszkij „Bűn és hűnhődés”-e, Turgenyev „Apák és fiúk”-ja, Csernyisevszkij „Mit tegyünk?”-je, Gogolj „Holt lelkek”-je, elénk került egy mindeddig magyar nyelven nem ismert Gonácsárov-regény, az író első munkája, a „Hétköznapi történet”, és megindult Gorkij összes művének magyar fordítása, a nagy regények mellett többek közt a nagy novellistát is bemutató „Konovalov”¹ novella-gyűjteménnyel. A mai szovjet irodalom realista őseinek ezt a sorozatát szinte

¹ Tolsztoj: „Háború és béke” (Gudzij bevezetésével), „Csernyisevszkij: „Mit tegyünk?” (Lukács György és Dimitrov bevezetésével), Gogolj: „Holt lelkek” (Keszti Imre bevezetésével) a Révai, Turgenyev: „Apák és fiúk”, Gorkij: „Konovalov”, Gonácsárov: „Hétköznapi történet” a Franklin kiadásában.

megkoronázza a Puskin válogatott verseiből és prózájából összeállított hatalmas gyűjtemény, amelyről már részletesen megemlékeztünk. (Vigília, 1949 június). Kisebb-nagyobb gyűjtemények jelentek meg Csehov elbeszéléseiből, s könyvkiadásunk tán csak ezen a téren marad, némileg adósa a magyar közönségnek: ideje lenne egy Csehov-kiadásnak, amely az író jelentős elbeszélésein kívül a mai dráma fejlődésében fordulathelyet jelentő öt színpadi művét is magába foglalná.

*

Az orosz realizmus nálunk is jólismert nagyjainak és az úgynevezett második vonalnak magyarországi pályafutásáról beszélünk. Könyvkiadásunk, különösen ez utóbbiak jobb és méltó megismertetése terén ért el szép eredményeket. Ezek sorában elsősorban Ljeszkovra és Korolenkora gondolunk, akiknek egy-egy írása megjelent már magyarul korábban is, de javarészt méltatlan köntösben, mint Ljeszkov például a Tolnai Világlapja füzetes kiadványaiban. Pedig az alig ismert Ljeszkov — Gorkij szavai szerint a „legoroszabb író” — az orosz irodalom egyik legnagyobb, legérdekesebb nagysága. Két könyve közül mind a kettő megjelent már korábban, szinte észrevétlenül, magyarul — „Az elvarázsolt zarándok” a jelentősebb, „A vasakarat” tehetségének egyik, nagyon döntő jellegzetességét, a humorát juttatja csak igazán érvényre.)² Ljeszkov nemcsak az orosz irodalomban különálló jelenség, hanem a világirodalomban is. Ha megközelíteni próbáljuk, talán azt mondhatjuk, hogy Krudy Gyulára emlékeztet, s mint Krudynak, neki is legfontosabb varázsa: a hangja. Ebben a hangban lágy liraiság és ugyanakkor szinte drasztikus humor van, a valóság pontos, realista ábrázolása és ugyanakkor finom álomszerűség, — mintha állandóan valami furcsa, megvesztegető irizálás hatná át ezt a stílust és ezt a szemlé-

letet. A múlt századközépi orosz életet a maga nyomasztó valóságában mutatja be egy hazudozó, nagyszájú, korrupt löcsiszár fantasztikus kalandjain keresztül, de a valóságot mindig a mese légkörébe emeli, és éppen a fordulatok meseszerűségével jellemzi a valóságot, rántja le a leplet a cári Oroszország életéről. A keleti mese világa támad fel könyvében, néha az Ezeregyéjszaka tündériességével, néha a Nászreddin Hodzsa-történetek igazmondásával —, de mindig valami megfejthetetlen izességtől iróniával. Írói magatartásában van valami, ami — akárcsak Krudyt — elsősorban a kevesek írójává, az „írók írójává” teszi, de ugyanakkor elbeszéléseinek üdesége, frissessége, mese-szerkesztésének anekdotikus fordulatossága magasra kiemeli a céh-mesterek sorából, általános érdekűvé téve művészetét.

Míg Ljeszkovot az olvasók egyrésze, ha téves megítélésben is elismerte, majdnem teljesen ismeretlen volt Korolenko, akinek „Makár álma” című regénye eljutott ugyan a magyar közönségig, de jelentőségét éppúgy nem ismerte fel, mint a Ljeszkovét. Novelláinak egy szép gyűjteménye³ — „Ítélet napja” — talán közelebb hozza az olvasóhoz. Korolenko élete a megalakulás nélküli forradalmáré: a múlt század hetvenes éveinek forradalmi diákmozgalmaiban vitt szerepéért Irkuckba száműzték, onnan, hosszú idő után kegyelmet kapva, Nizsnij-Novgorodban telepedett le. Ekkor kezdődik írói pályafutása, éppen a „Makár álma”-val, majd egy sereg elbeszéléssel. 1922-ben halt meg, a múlt század nagy orosz realistái közül tán az egyetlen volt, aki megírta az októberi forradalom győzelmét is. Mély humanum, finom liraiság, a valóság objektív szemlélete jellemzi az „Ítélet napja” novelláit, ugyanaz a bensőségeség, amely a „Makár álmat”. Történetei Szibériát vetítik elénk, a jég és a fagy birodalmát, és ebben a birodalomban egy szinte emberen kívüli társadalmat, amelyet Korolenko anyai

² Ljeszkov: „Az elvarázsolt zarándok” (Révai Kis Könyvtára), Ljeszkov: „A vasakarat” (Franklin Könyvkiadó N. V.) 1949.

³ Korolenko: „Ítélet napja” (Révai Könyvkiadó N. V.).

emberi együttérzéssel fest, a korabeli orosz állapotok embertelenségét ostorozva. Ritka mestere az atmoszférának, egy-egy tájleírása, a végtelen hőmezők ábrázolása, az egyhangúságnak költői érzelketése a legnagyobb erénye („Fagy”), és remeket alkot akkor is, amikor az elnyomott jobbság babonákban fuldokló világát, a velük szembenálló feudális társadalom aljasságát ábrázolja („Zúg az erdő”).

Korolenko 1922-ben halt meg, 1924-ben írta Siskov kisregényét, a „Hajnalodik”-at.⁴ Ez a nálunk eddig ismeretlen író már átmenetet jelent a mai szovjet irodalom első, expresszionista jellegű korszakába, — Babelj, Pilnjak, Grossmann stb. —, amelyet a szocialista realizmus mai korszaka vált fel. Siskov a korai expresszionista próza eszközeivel mondja el egy fiatal fehér tiszt átalakulását, fejlődését és tájékozódását az októberi forradalom eszményei felé. Rendkívüli erővel, az expresszionista ábrázolás-mód minden jó és hasznos lehetőségét kiaknázva mutatja be a balti államokba szorult fehér csapatok és a velük együtt menekülő cári társadalom életét, azt a teljes morális felbomlást, amely végül is

felmorzsolja, emigrációba készíti az elmúlt, elbukott társadalmi rendszer képviselőit. Csupa mozaikból áll össze ez a tanulságos, színes kép. Siskov az ellenforradalmárok valamennyi csoportját bemutatja, szenvedtelenség, egyenes bírálat nélkül, de úgy, hogy teljes belső-külső képet ad róluk, bírálat nélkül is bírálva és méltóság nélkül elítélve az egyeseket és amit képviselnek, a burzsoá-feudális társadalmi rendet. Siskov kitűnő író, ha mód-szere ma már kissé idejétmúltnak tesz is, — az azonban tagadhatatlan, hogy az expresszionizmus hasznosítható stilisztikus és szemléleti eredményeit nála mértékletesebben, jobban kevesen használták, és különösen kevesen voltak azok, akik azok segítségével ilyen szemléletességgel tudták kifejezni és megértetni írói szándékaikat.

*

Nagy klasszikusok, a regény remekírói árnyékában néhány kitűnő művész: a XIX. századi orosz realizmusnak és a mába áthajló századvégnek néhány íróját akartuk bemutatni, és vázolni magyarországi pályafutásukat a mult ötletszerű bemutatásától napjaink tervszerű megismertetéséig.

K. A.

A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ A XVIII. SZÁZADBAN

Vanyó Tihamér kutatásainak már sok értékes új eredményt köszönhet a magyar egyháztörténetírás.

Most a bécsi állami levéltár alapításának kétszázados évfordulójára kiadott emlékkönyvben Vanyó Tihamér egy készülő nagyobb munkájának egyes fejezeit teszi közzé (Das Archiv der Konsistorial kongregation in Rom und die kirchlichen Zustände Ungarns in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts).

A trienti zsinat határozatai nyomán alakított római központi egyházkezelési szervek között egyik legfontosabb a Consistorialis Congregatio volt, amelyet V. Sixtus pápa alapí-

tott 1588 elején. Feladata volt az egyházmegyék felügyelete és a püspökök működésének ellenőrzése, ideértve az új püspökök személyének kiválasztását és a kinevezések előkészítését is. Az akkori közlekedési és hírszolgálati viszonyok mellett ennek lelkiismeretes elvégzése nagy feladatot rótt a Consistorialis Congregatióra, amelynek jelentőségét az is bizonyítja, hogy elnöke alapításától kezdve a pápa volt.

Római kutatásai során Vanyó Tihamér összegyűjtötte a Consistorialis Congregatio levéltárában, amelyet jelenleg a Vatikáni Levéltár őriz, a magyarországi püspöki székek betöltésére vonatkozó adatokat a XVIII. szá-

⁴ Siskov: „Hajnalodik“ (Franklin Könyvtudó N. V.) 1949.

zad második feléből. Ennek a kiadásra kerülő műnek egyes részleteit közölte most az említett bécsi emlékkönyvben.

Szerencsés gondolat volt ennek a történeti anyagnak a feltárása. Egyrészt szervesen kapcsolódik a Vanyó által már közzétett ötvenkénti püspöki jelentések anyagához, sok tekintetben ki is egészíti azokat. De önmagukban is becsesek ezek a jelentések, számos poitikai, kultúrtörténeti és életrajzi vonatkozásuk miatt.

A most közölt részlet egyfelől a Consistorialis Congregatio levéltárát ismerteti, majd a kongregáció ügymenetét és a főpapi kinevezésekkel kapcsolatos eljárás mozzanatait. Ezek a fejtegetések természetesen inkább csak a szakembereket érdeklik. Általános érdeklődésre tarthatnak számot viszont Vanyónak azok a megállapításai, amelyek saját kutatásai és az idevágó irodalom nyomán a magyar katolikus egyház állapotát jellemzik a XVIII. század második felében. Itt az író több tekintetben eltér az eddigi, szinte általánosan vallozt nézetektől.

Vanyó adatokkal támasztja alá azt a felfogását, hogy II. József sem a hit, sem az erkölcs tekintetében nem volt sem az enciklopédisták, sem a szabadgondolkodók tanítványa. Őszinte személyes vallásosságát és jószándéktól sugallt egyházi intézkedéseit két tényező befolyásolta: a janzenizmus és a korlátlan uralkodói abszolutizmus. A magyar történettudomány II. József egyházpolitikájának indító erejét a legújabb időkig a fejedelmi abszolutizmushoz való merev ragaszkodásában látta és ennek elvi alapjait és gyakorlatát egyaránt Samuel Pufendorf természetjogi tanaira vezették vissza. Vanyó most adatokkal bizonyítja, hogy a janzenizmus hatása Bécsben már III. Károly idejében mutatkozik, még pedig a Habsburg-uralom alatt álló Német-Alföldről szivárognak be ezek a tanok; a francia janzenisták egyrésze ugyanis a XVII—XVIII. sz. fordulóján az üldöztetés

elől Német-Alföldre menekült. Mária Terézia uralkodása idején a janzenizmus Bécs egyházi életében már erős gyökeret vert, egyik vezető egyénisége Ignaz Müller apát volt, a császárnő gyóntatója.

A másik terület, ahonnan a janzenizmus Bécs felé áramlott, Itália volt. A janzenizmus ott különösen erős volt a Habsburg-uralom alatt álló Lombardiában és Toscanában. II. József személyes benső meggyőződése miatt hódolt a janzenista tanoknak. A janzenisták felfogása az egyszerű, szegény, minden világi vonatkozástól tartózkodó egyházzól minden tekintetben megfelelt II. József nézeteinek. A janzenistákat azonban Róma-ellenes felfogásuk a felvilágosodás mellé állította, így jelentkezett ez különösen Itáliában, de Bécsben is, ahol a janzenizmust már nehéz volt elválasztani a gallikanizmus és febronianizmus törekvéseitől. II. József is Róma-ellenes fegyvertársakat keresett és talált is a janzenistákban, akiknek a műveit is olvasta.

Érdekes, hogy II. Józsefnek a janzenizmussal való kapcsolatait nem a történettudósok fedezték fel, sőt azok, így Mályusz Elemér is, egyenesen tagadták a janzenista hatást II. József egyházpolitikájában. Ellenben az irodalomtudósok, akik a janzenizmus irodalmi hatásait nyomozták, így Koszó János, Eckhardt Sándor és különösen Zolnai Béla mutattak rá a janzenista vonásokra Mária Terézia és kiváltképpen II. József egyházpolitikájában. Vanyó most az adatok gazdagságával erősíti meg ezt a felfogást.

A janzenista és aufklárista előretérrel szemben bemutatja Vanyó azoknak a magyar főpapoknak a magatartását is, akik szembehelyezkedtek II. József egyházpolitikai rendszerével.

A most megjelent részletek alapján érdeklődéssel várhatjuk az egész mű közzétételét.

Órdarmai Zsolt

Felelős szerkesztő és kiadó: Sik Sándor.

A VIGILIA

1949. évi számai — a decemberi szám kivételével — korlátolt számban kaphatók kiadóhivatalunkban. Az alábbiakban néhány szemelvényt adunk ezeknek a számoknak tartalmából:

1. Januári szám: **Borbély Kamil:** A mai fizika és a mindennapi gondolkodás, továbbá **Rónay György** jegyzeti Babitsról.
2. Februári szám: **Henri de Lubac:** Az új embertípus és a keresztény embereszmé, továbbá **Horváth Sándor** Angyalok-Démonok című tanulmányorozatának folytatása.
3. Márciusi szám: **Sík Sándor** Ady-tanulmánya, **Petróczy Sándor** „Égyházi népénekedésünk” című tanulmánya.
4. Áprilisi szám: **Horváth Sándor:** A természetjog, és **Szörényi Andor** cikke a hatnapos teremtéstörténetről.
5. Májusi szám: **Rónay György:** A tudomány Isten teremtő tervében, és szemelvények **Newman** kardinális írásából.
6. Júniusi szám: **Sík Sándor** a realizmus problémáiról, **Eckhardt Sándor** Claudel-ről.
7. Júliusi szám: **Jean Abelé:** A világegyetem eredete és fejlődése, és **Sauard** bíborosról.
8. Augusztusi szám: **Michel Riquet:** Az evangélium és biológia, valamint szemelvények **Szent Ágoston** vallomásaiból.
9. Szeptemberi szám: **Sík Sándor** tanulmánya **Sigríd Undset**ről és regényrészlet a nagy norvég írónőtől, **Egyed István:** Az emberi jogok új csoportja.
10. Októberi szám: **Congar:** Új irányzatok a teológiai gondolkozásban.
11. Novemberi szám: **Holenda Barnabás:** Véges vagy végtelen világ? továbbá **Rónay György** Chopin-tanulmánya.

A júliusi és augusztusi számban folytatásokban közöltük **Németh Antal** nagy tanulmányát a magyar Shakespeare-fordításokról. **Horváth Sándor O. P.** Angyalok-Démonok című tanulmányorozatának első két cikke a *Vigilia 1948-as évfolyamának októberi és decemberi* számában jelent meg. Ezek szintén kaphatók korlátolt számban.

